

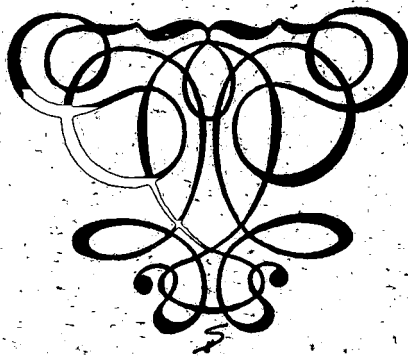
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Hans Kelsen, Den rena rättsläran. Dess metod och grundbegrepp. —
Karl Arvid Edin, Bidrag till befolkningsstatistikens metodik. I. —
Översikter och meddelanden: Konstitutionella och kommunala frågor
vid 1933 års riksdag. Av Sune Holm. — Den engelska överhusrefor-
men. Nya tillägg till Förenta staternas författning. Av B. Hjelmqvist.
— Litteraturgranskningar: Ch. Maurras, Dictionnaire politique et
critique établi par les soins de Pierre Chardon. W. Gurian, Der inte-
grale Nationalismus in Frankreich. Ch. Maurras, Au Signe de Flore,
la fondation de L'Action Française 1898—1900. Anm. av H. Tingsten.
— Hans J. Wolff, Organshaft und Juristische Person. I. Anm. av K.
Olivecrona. — E. Halévy, Histoire du peuple anglais au 19:e siècle. Anm.
av B.-G. Cederström.

ÅRG. 36

JULI 1933

HÄFT. 3

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhavés, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (national ekonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och biblioteksamanuens BENGT HJELMQVIST (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr. år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», men kan fr. o. m. nästa år ej verkställas hos postverket.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1932.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. En redogörelse för svensk praxis. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. Några nationalekonomiska synpunkter. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. En studie i upplysningstidens tankeliv. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare politiska tänkande. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. En rättshistorisk undersökning. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsäld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.

DEN RENA RÄTTSLÄRAN

DESS METOD OCH GRUNDBEGREPP

AV HANS KELSEN

I. RÄTT OCH NATUR.

1. *Renheten.* Den rena rättsläran är en teori om den positiva rätten. Som teori vill den endast och allenast skaffa kunskap om sitt föremål. Den försöker att besvara frågan, vad rätten är och hur den ter sig, men inte frågan, hur den bör vara och hur den bör göras. Den rena rättsläran är rättsvetenskap, ej rättspolitik.

Om den betecknas som en »ren» lära om rätten, så detta därför, att den vill säkerställa en kunskap, som endast riktar sig på rätten, och från denna kunskap skilja allt, som inte tillhör det föremål, som exakt skall bestämmas som rätt. Det vill säga: den vill befria rättsvetenskapen från alla element, som äro främmande för dess föremål. Detta är dess metodiska grundprincip. Det tycks vara något självklart. Men en blick på den traditionella rättsvetenskapen, såsom den har utvecklats under det 19:de och 20:de århundradet, visar tydligt, hur fjärran denna är från att motsvara kravet på renhet. Fullständigt okritiskt har jurisprudence blandat sig med psykologi och biologi, med etik och teologi. Det finns i dag knappt längre någon socialvetenskap, på vars område rättsvetenskapsmännen ej anser sig kompetent att göra intrång, ja, han tror sig kunna höja sitt vetenskapliga anseende just genom lån från andra discipliner. Därvid går naturligtvis den egentliga rättsvetenskapen förlorad.

2. *Naturligt faktum (akt) och betydelse.* Den rena rättsläran försöker att klart avgränsa sitt kunskapsobjekt åt de båda håll, på vilka dess självständighet hotas av den härskande metodsynkretismen. Rätt är ett samhällsfenomen, men samhälle är ett från naturen fullständigt skilt föremål, emedan det utgör ett helt annat

sammanhang mellan elementen. Skall rättsvetenskapen ej uppgå i naturvetenskapen, måste rätten på det tydligaste skiljas från naturen. Detta är så svårt, därför att rätten — eller det, som man närmast brukar nämna så — åtminstone med en del av sitt väsen tycks tillhöra naturens rayon, tycks ha en helt igenom naturlig existens. Analyserar man nämligen ett sakförhållande, som benämnes rätt, såsom ett parlamentsbeslut, en förvaltningsakt, ett domstolsbeslut, en rättshandling, ett brott, så kan man särskilja två element: det ena är en sinnligt förnimbar akt, som utspelas i tid och rum, ett yttre förlopp, oftast ett mänskligt förhållningssätt; det andra är en mening, vilken liksom innebor i eller häftar vid denna akt eller detta förlopp, en specifik betydelse. I en sal komma människor tillsammans, hålla tal, några resa sig från sina platser, andra förbli sittande; detta är det yttre förloppet. Dess mening: att en lag beslutes. En man, iklädd en talar, säger från en upphöjd plats vissa bestämda ord till en människa, som står framför honom. Detta yttre förlopp betyder en rättskipningsakt. En köpman skriver ett brev av ett bestämt innehåll till en annan, denne svarar med ett annat brev; de ha slutit ett fördrag. Någon förorsakar genom en handling en annans död; det betyder rättsligt sett: mord.

3. *Det sociala materialets självtydning.* Denna »betydelse» kan man inte utan vidare genom synen eller hörseln erfara ur akten i egenskap av ett yttre faktum; på samma sätt som man vid ett yttre föremål förnimmer dess naturliga egenskaper och funktioner, såsom färg, hårdhet, tyngd. Visserligen kan akten, för så vitt den uttrycker sig i talade och skrivna ord, själv utsäga något om sin betydelse, angiva sin egen mening. Däri ligger till och med en särskild egendomlighet hos det material, som är givet för den sociala och speciellt för den juridiska kunskapen. En växt kan inte meddela något om sig själv till den forskare, som vetenskapligt bestämmer den. Den gör ej något försök att naturvetenskapligt förklara sig själv. Men en sociologisk akt kan mycket väl göra en självtydning, d. v. s. föra en utsaga med sig över vad den betyder. Ty den individ, som utför akten, förbinder själv med denna akt en bestämd mening, som uttrycker sig på något visst sätt, och som förstås av de andra, till vilka akten vänder sig. De till ett parlament

församlade människorna kunna uttryckligen förklara sig vilja besluta en lag, två privatmän kunna uttala en avsikt att vilja inleda en rättshandling. Den kunskap, som skall fatta rätten, förefinner ofta en materialets självtydning, som föregriper den tydning, som rättsvetenskapen har att ge.

4. *Den subjektiva och den objektiva betydelsen.* Därur framgår nödvändigheten att skilja mellan en akts subjektiva och objektiva mening. Den subjektiva meningen kan, men behöver inte sammanfalla med den objektiva meningen, som tillkommer denna akt i alla rättsakternas system, d. v. s. i rättssystemet. Det, som den berömde »Köpenickkaptenen» gjorde, var en akt, som enligt sin subjektiva mening ville vara en förvaltningsorder. Objektivt sett var den dock inte detta utan ett brott. Om en hemlig organisation i avsikt att befria fosterlandet från samhällsskadliga individer dömer en person, som enligt dess uppfattning är förrädare, till döden och låter genom en förtroendeman verkställa det, som den själv subjektivt anser som en dödsdom och så kallar, är detta objektivt, d. v. s. i den objektiva rättens system, inte exekutionen av en dödsdom utan ett »feme-mord», låt vara att det yttre sakförhållandet inte på något sätt skiljer sig från verkställandet av en dödsdom.

5. *Normen såsom tydningsschema.* Emedan detta yttre sakförhållande är ett i tid och rum försiggående, sinnligt förnimbart skeende, är det i vartenda fall ett stycke natur, och såsom sådant bestämt genom kausallagar. Likväl är detta skeende såsom sådant, såsom element i natursystemet, ej föremål för specifikt juridisk kunskap och följaktligen över huvud ej något rättsligt. Det som gör detta skeende till en rätts- (eller orätts-)akt, är icke dess fakticitet, icke dess naturliga vara, d. v. s. det vara, som är bestämt genom kausallagar och är ett led i natursystemet, utan det är den objektiva mening, som är förbunden med denna akt, den betydelse, som den besitter. Det ifrågavarande sakförhållandet får den specifikt juridiska meningen, sin säregna rättsliga betydelse genom en norm, som till sitt innehåll hänsyftar på detta sakförhållande. Härigenom förlänas detta den rättsliga betydelsen, så att akten kan tydas enligt denna norm. Normen fungerar som tydningsschema. Den frambringas själv genom en rättsakt, vilken åter å sin sida får sin betydelse av en annan norm. Att en handling

är en exekution av en dödsdom och ej något mord, denna kvalitet, som ej sinnligt kan förnimmas, framgår först genom en tankeprocess; ur konfrontationen med strafflagen och straffprocessordningen. Att den nyssnämnda brevväxlingen betyder avslutandet av ett fördrag, har endast och allenast sin grund i att detta sakförhållande faller under vissa bestämmelser i den borgerliga lagboken. Att en samling människor är ett parlament, och att resultatet av deras verksamhet är en lag, med andra ord: att dessa skeenden ha denna »betydelse», innebär blott, att hela sakförhållandet motsvarar bestämda författningsföreskrifter. Det vill säga: att innehållet i ett faktiskt skeende överensstämmer med innehållet i en på något sätt förutsatt norm.

6. *Normen såsom akt och betydelseinnehåll.* Rättskunskapen är nu riktad på dessa normer, som förläna vissa sakförhållanden karaktären av rätts- (eller orätts-) akter, och som själva frambringas genom sådana rättsakter. Därvid är att beakta, att normen såsom specifikt betydelseinnehåll är något annat än den psykiska akt, i vilken man vill eller föreställer sig normen. Viljandet eller föreställandet av normen måste tydligt hållas i sär från den på något sätt velade eller föreställda normen själv. När det talas om »bildandet» (»Erzeugung») av en norm, så menas därmed alltid vissa faktiska förlopp, som äga normen såsom betydelseinnehåll. Den rena rättsläran är inte riktad på några som helst själsliga processer eller kroppsliga skeenden, när den söker lära känna normerna, när den söker att begripa något rättsligt. Att begripa något rättsligt kan icke betyda något annat än att begripa något som rätt. Med tesen, att blott rättsnormer kunna utgöra föremål för rättskunskapen, hävdar man blott en tautologi. Ty rätten, rättskunskapens enda föremål, är norm; men norm är en kategori, som inte finner användning på naturens område. När naturliga akter karakteriseras som rättsförlopp, så betyder detta intet annat än att man hävdar giltigheten av normer, vilkas innehåll står i en bestämd korrespondens till det faktiska skeendets innehåll. När domaren fastställer ett konkret faktum, t. ex. ett brott, som givet, då riktar sig hans kunskap närmast på ett naturfaktum. Juridisk blir hans kunskap först när han sätter det av honom fastställda sakförhållandet i relation till den lag han har att använda, när han tyder det

som »stöld» eller »bedrägeri». Och på så sätt kan han blott tyda det, om innehållet hos detta faktiska förhållande alldeles speciellt fattas som innehåll i en norm. (Varvid är att observera; att domarens verksamhet ingalunda uttömmes i en kunskapsakt; denna är blott förberedelse till en viljeakt, genom vilken domstolsbeslutets individuella norm fastställles).

7. *Rättsnormskunskap och rättssociologi.* I det att man bestämmer rätten som norm och inskränker rättsvetenskapen (som är en funktion, skild från de rättsstiftande och rättstillämpande organens funktion) till kunskapen om normerna, så avgränsar man rätten mot naturen och rättsvetenskapen som normvetenskap mot alla andra vetenskaper, som åsyfta den kausala förklaringen av naturliga förlopp. Särskilt också mot en vetenskap, som sätter såsom sin uppgift att utforska dessa naturliga skeendens orsaker och verkningar, som, tolkade utifrån rättsnormer, framträda såsom rättsakter. Vill man beteckna sådan forskning, som sociologi och speciellt som rättssociologi, finns det intet att anmärka däremot. Över dess möjligheter som över dess värde skall inte här vidare ordas. Blott detta må fastställas, att sådan rättssociologisk kunskap ej har att sysselsätta sig med rättsnormerna såsom specifika betydelseinnehåll utan med vissa förlopp utan hänsyn till deras relation till några normer, fattade eller förutsatta såsom giltiga. Denna rättssociologi sätter de vara-förhållanden, som den har att fatta, i relation, icke till giltiga normer utan till andra vara-förhållanden i deras egenskap av orsaker och verkningar. Den frågar t. ex., genom vilka orsaker en lagstiftare bestämt att utfärda just dessa och inga andra normer, och vilka verkningar, hans anordningar ha haft. Den frågar, på vilket sätt ekonomiska fakta, religiösa föreställningar faktiskt påverka domstolarnas verksamhet, utifrån vilka motiv människorna anpassa sitt förhållnings-sätt till rättsordningen eller icke göra det. För detta betraktelsesätt kommer rätten i fråga blott som vara-faktum, såsom faktum i de människors medvetande, som skapa rättsnormerna eller följa resp. bryta mot dem. Det är följaktligen icke egentligen rätten själv, som utgör föremålet för denna kunskap, utan vissa parallellfenomen i naturen. På samma sätt fattar fysiologen, som undersöker de kemiska eller fysikaliska processerna, som betinga eller beledsaga

uppträdandet av vissa känslor, ej dessa känslor själva, vilka såsom psykologiska fenomen varken låta sig fatta kemiskt eller fysiologiskt. Den rena rättsläran, i egenskap av specifik rättsvetenskap, har till sitt ögonmärke rättsnormerna: icke såsom medvetenhetsfakta, icke viljandet eller föreställandet av rättsnormerna, utan rättsnormerna som — velade eller föreställda. — betydelseinnehåll. Och den förstår faktiska förhållanden endast för så vitt som de äro innehåll i rättsnormer, d. v. s. äro bestämda genom rättsnormer. Dess problem är en betydelsesfärs specifika, genom sig själv bestämda lag-system («Eigengesetzlichkeit»).

II. RÄTT OCH MORAL.

8. *Rätt och rättvisa.* I det att den rena rättsläran avgränsar rätten mot naturen, söker den den skranka, som skiljer naturen från anden. Rättsvetenskap är ande-, inte naturvetenskap. Man kan tvista om huruvida motsatsen mellan natur och ande sammanfaller med motsatsen mellan verklighet och värde, vara och böra, kausallag och norm; eller huruvida andens rike är vidare än värdets resp. börats och normens. Men man skall inte kunna förneka, att rätten som norm är en andlig och ej någon naturlig realitet. Och därmed är uppgiften ställd att skilja rätten liksom från naturen så ock från andra andliga fenomen, men särskilt från normer av annat slag. Här gäller det framför allt att lösa rätten ur den förbindelse, i vilken den sedan gammalt har förts tillsammans med moralen. Därmed ifrågasättes naturligtvis inte alls det kravet att rätten bör vara sedlig, d. v. s. god. Denna fordran är självklar. Det som avvisas, är endast den åskådningen, att rätten som sådan är en beståndsdel av moralen, att alltså varje rätt, som rätt, i någon mening eller i någon grad är moralisk. I det att man framställer rätten såsom ett delområde av moralen och därvid lämnar i oklarhet, om detta blott betyder det självklara kravet, att rätten bör gestaltas moraliskt, eller om därmed menas, att rätten som beståndsdel av moralen verkligen har moralisk karaktär, så försöker man förläna rätten det absoluta värde, som moralen tager i anspråk. Som moralisk kategori betyder rätten så mycket som rättvisa. Detta är uttrycket för den absolut riktiga sociala ordningen. Visserligen användes ordet stundom ock-

så i betydelsen av positiv rättmätighet, särskilt om lagenlighet. Såsom »orättvist» anses det, att en generell norm användes i det ena fallet, men inte i det andra, trots att båda ligga till på samma sätt; och detta utan hänsyn till värdet av den generella normen själv. Enligt detta språkbruk uttrycker omdömet om rättvisan blott normenlighetens relativa värde. »Rättvis» («gerecht») är här blott ett annat ord för »rätt» («recht»). I sin egentliga mening, skild ifrån rättens, betyder rättvisa ett absolut värde. Dess innehåll kan inte bestämmas genom den rena rättsläran. Ja, det är över huvud ej bestämbar genom rationell kunskap, vilket tydligt framgår av hela den mänskliga andens historia, som sedan årtusenden förgäves bemödar sig om lösningen av detta problem. Den rationella kunskapens försök ha hittills endast lett till fullkomligt tomma tautologier, såsom formeln *suum cuique* eller det kategoriska imperativets formel. Utifrån den rationella kunskapens ståndpunkt finns det blott intressen och därmed intressekonflikter, vilkas lösning följer genom en intresseordning, som antingen tillfredsställer det ena intresset mot det andra, på bekostnad av det andra, eller också åstadkommer en förlikning eller en kompromiss mellan de motstridiga intressena. Att blott den ena eller den andra ordningen har absolut värde, d. v. s. är »rättvis», kan inte grundas på den rationella kunskapens väg. Rättvisa är ett irrationellt ideal. Hur oumbärligt det än kan vara för människans handlande och viljande, för kunskap är det dock icke tillgängligt. För denna senare är blott positiv rätt given eller, riktigare, given som uppgift. Ju mindre man bemödar sig om att tydligt skilja den positiva rätten från rättvisan, ju mera frikostig man är mot det från den rättskapande makten utgående strävandet att låta rätten på något sätt också gälla som rättvis, desto mer gynnar man den ideologiska tendens, som karakteriserar den klassiskt-konservativa naturrättsläran. För denna rörde det sig ej så mycket om en kunskap om den gällande rätten utan fastmer om ett rättfärdigande av densamma, om ett förhärligande, som nåddes genom ett påvisande av att den positiva rätten blott är ett utflöde av en naturlig, gudomlig eller förnuftig, d. v. s. en absolut riktig, rättvis ordning; medan den revolutionära naturrättsläran, som i rättsvetenskapens historia spelar en relativt obetydlig roll, fullföljer den motsatta avsikten: att ifrågasätta den positiva rättens giltighet genom

att hävda dess motsägelse till en på något sätt förutsatt absolut ordning; och därför stundom framställer rättsverkligheten i ett ogynnsammare ljus, än som motsvarar det riktiga förhållandet.

9. *Den rena rättslärans anti-ideologiska tendens.* Dessa ideologiska tendenser, vilkas maktpolitiska avsikter eller verkningar ligga i öppen dag, behärska fortfarande våra dagars rättsvetenskap, också sedan naturrättsläran skenbart övervunnits. Mot dessa tendenser är den rena rättsläran riktad. Den vill framställa rätten sådan den är, utan att legitimera den som rättvis eller att diskvalificera den som orättvis; den frågar efter den verkliga och möjliga, inte efter den riktiga rätten. Den är i denna mening en radikalt realistisk rättsteori. Den avböjer att värdera den positiva rätten. Den betraktar sig som vetenskap, inte förpliktigad till något annat än att begripa den positiva rätten enligt dess väsen och genom en analys förstå dess struktur. Särskilt avböjer den att tjäna några som helst politiska intressen genom att leverera dem ideologier, medelst vilka den bestående samhällsordningen legitimeras eller diskvalificeras. Därigenom kommer den i den skarpaste motsats till den traditionella rättsvetenskapen, som, medvetet eller omedvetet, än mer, än mindre, äger en ideologisk karaktär. Just genom sin antiideologiska tendens visar sig den rena rättsläran såsom rättsvetenskap. Ty vetenskap besitter, som kunskap, det immanenta strävandet att avslöja sitt föremål. Ideologien åter döljer verkligheten, i det att den förhärligar den i avsikt att konservera, försvara den, eller vanställer den i avsikt att angripa, förstöra den eller ersätta den med en annan. All ideologi har sin rot i viljandet, ej i kunskapen, den framspringer ur vissa intressen, riktigare: andra intressen än intresset för sanningen. Härvid skall naturligtvis ej något utsägas om värdet eller värdigheten hos dessa andra intressen. Ständigt på nytt skall kunskapen sönderriva den slöja, som viljan sveper omkring tingen. Den auktoritet, som skapar rätten och som därför söker att bevara den, kan fråga sig, om en ideologifri kunskap om dess produkt är gagnelig; och även de krafter, som vilja förstöra den bestående ordningen och ersätta den genom en annan, som de anse för bättre, skulle föga veta, vad de skulle företaga sig med en sådan rättsvetenskap. En vetenskap om rätten kan varken bry sig om den rättsbevarande auktoriteten eller de

upplösande krafterna. En sådan vetenskap om rätten vill den rena rättsläran vara.

III. RÄTTENS BEGREPP OCH LÄRAN OM RÄTTSSATSEN.

10. *Naturrättslära och rättspositivism.* Den ideologiska karaktären hos den traditionella rättsteorin, som bekämpas av den rena rättsläran, visar sig redan i den vanliga bestämningen av rättsbegreppet. Den står ännu i dag under inflytande av den konservativa naturrättsläran, vilken, såsom jag redan förut antydde, arbetar med ett transcendent rättsbegrepp. Detta motsvarar helt och hållet den metafysiska grundkaraktär, som filosofien ägde under naturrättslärans herravälde; en period, som politiskt sammanfaller med utvecklingen av den absoluta monarkiens polisstat. Med det liberala borgardömet seger i det 19:de århundradet inträder en bestämd reaktion mot metafysik och naturrättslära. Hand i hand med de empiriska naturvetenskapernas framsteg, med en kritisk upplösning av den religiösa ideologien, fullbordas den borgerliga rättsvetenskapens omsvängning från naturrättsteori till positivism. Hur radikal denna förvandling än må ha varit, så blev den dock aldrig fullständig. Rätten förutsättes visserligen inte längre som en evig och absolut kategori; det erkännes, att dess innehåll är underkastat historisk växling, och att den som positiv rätt är en genom tidliga och rumsliga omständigheter betingad företeelse. Men tanken på ett absolut rättsvärde går inte helt förlorad, den fortlever i den etiska idén om rättvisan, som också fasthålls av den positivistiska jurisprudensen. Om också skillnaden mellan rättvisa och rätt eftertryckligt betonas, så förbli dock båda förbundna med varandra genom mer eller mindre synbara trådar. För att vara »rätt», lär man, måste den positivt-statliga ordningen äga någon del i rättvisan, vare sig att den måste realisera ett etiskt minimum, eller att den måste vara ett om också blott otillräckligt försök att vara riktig rätt, d. v. s. rättvis. Den positiva rätten måste till någon grad, om än så blygsam, motsvara rättsidéen. Men då rättskaraktären hos den ifrågavarande statliga ordningen förutsättes som självklar, är dess legitimering också säkerställd genom denna rättsteori om det moraliska minimum, som blott är en naturrättsteori i förminskad skala. Och detta garantiminimum räcker också

till i de relativt lugna tider, då borgardömets konsoliderade herravälde råder, i en period av relativ jämvikt mellan de sociala krafterna. De yttersta konsekvenserna av den officiellt erkända positivistiska principen dragas visserligen inte, rättsvetenskapen är visserligen inte helt, men den är dock övervägande positivistisk orienterad.

11. »Börat» såsom rättens kategori. a. Börat såsom transcendent idé. Detta andliga läge tar sig tydligt uttryck i det begrepp, under vilket den positiva rätten subsumeras, norm- eller böra-begreppet. Visserligen betonas ständigt och jämt icke-identiteten mellan rättsliga och sedliga normer; men från juridisk sida ifrågasättes inte ett moralens absoluta värde. Och om detta också endast tycks ske för att rättens blott relativa värde desto tydligare må kunna framträda mot denna bakgrund, så kan dock redan blotta faktum, att existensen av ett absolut värde inte förnekas av jurisprudence, som icke känner sig i stånd härtill, ej vara utan återverkan på dess rättsbegrepp. Och i själva verket, om rätten liksom moralen anses som norm, och om rättsnormens liksom moralnormens mening uttryckes i ett »böra», så låder dock vid rättsnormens begrepp och det rättsliga börat något av det absoluta värde, som är utmärkande för moralen. Omdömet, att något rättsligen normeras, att något innehåll rättsligt sett bör vara, är aldrig helt fritt från föreställningen, att det så är gott, riktigt, rättvist. Och i denna mening saknar begreppsbestämningen av rätten som norm och böra genom 1800-talets positivistiska jurisprudence faktiskt inte ett visst ideologiskt element.

b. Börat såsom transcendental kategori. Att befria den från detta element är den rena rättslärans strävan. Den frigör fullständigt rättsnormens begrepp från moralnormens, ur vilket det framgått, och säkerställer rättens självlagstiftning (Eigengesetzlichkeit) också mot sedelagen. Detta på det sättet, att rättsnormen fattas, inte i likhet med moralnormen som imperativ, så som oftast skedde i den traditionella läran, utan som hypotetiskt omdöme, att den uttrycker den specifika förbindelsen mellan ett betingande faktum och en betingad följd. Rättsnormen blir till den rättssats, som framställer lagens grundform. Liksom naturlagen förbinder ett bestämt sakförhållande som orsak med ett annat som verkan, så förbinder

rättssatsen rättsbetingelsen med rätts- resp. orättsföljden. Är sättet för förbindelserna mellan sakförhållandena i det ena fallet kausaliteten, så är det i det andra tillräkningen, som av den rena rättsläran erkännes som rättens speciella laglighet. Dess uttryck — och intet annat — är det »böra» (»Sollen»), i vilket det rena rättsläran framställer den positiva rätten, liksom uttrycket för kausalsammanhanget är ett »måste» (»Müssen»). Säger naturlagen: Om A är, så måste B vara, så säger rättslagen: Om A är, så bör (soll) B vara, utan att därmed är utsagt något om värdet, d. v. s. om detta sammanhangs moraliska eller politiska värde. Böret består därvid som en relativt apriorisk kategori för fattandet av det empiriska rättsmaterialet. I detta hänseende är det oundgängligt, om över huvud den specifika arten skall fattas och uttryckas, i det att den positiva rätten bringar sakförhållanden i sammanhang med varandra. Ty det är uppenbart, att detta sammanhang inte är sammanhanget mellan orsak och verkan. Inte som verkan av en orsak lägges straffet på ett brott; det är en från kausaliteten fullständigt skild sammanlänkning av dessa båda sakförhållanden, som lagstiftaren åstadkommer, — fullkomligt olik, men dock lika orubblig som den förra. Ty i rättens system, d. v. s. på grund av rätten följer straffet alltid och undantagslöst på brottet, även om i naturens system straffet kan utebliva av någon grund och, om det inte uteblir, inte behöver inträda just som verkan av det som orsak fungerande brottet utan förmedelst helt andra orsaker; eller inträder, ehuru brottet i verkligheten alls inte har ägt rum. Säger man: Om den s. k. orätten inträder, »bör» orättsföljden inträda, så betyder detta »böra», som rättskategori, blott den specifika mening, i vilken rättsbetingelse och rättsföljd höra samman i rättssatsen. Denna rättskategori har en rent formell karaktär. Därigenom skiljer den sig principiellt från en transcendent rättsidé. Den förblir användbar, vilket innehåll de på så sätt förknippade sakförhållandena än ha, av vilket slag de akter än må vara, som skola begripas som rätt. Icke någon sociologisk verklighet kan på grund av sin innehållsliga gestaltning förmenas förenligheten med denna rättskategori. Den är i den kantska filosofiens mening kunskapssteoretiskt-transcendental, ej metafysiskt-transcendent. Just därigenom bevarar den sin radikalt anti-ideologiska tendens; varför just på denna punkt det häftigaste

motståndet från den traditionella rättsteoriens sida sätter in, ty den kan svårligen fördraga, att Sovjetrepublikens ordning bör helt begripas som rättsordning på samma sätt som det fascistiska Italiens och det demokratiskt-kapitalistiska Frankrikes.

c. *Återgången till naturrätt och metafysik.* Den traditionella rättsteorien står alltsedan den djupgående sociala rörelse, som förorsakats genom världskriget, i begrepp att över hela linjen återvända till naturrättsteorien; liksom ju också den traditionella filosofien befinner sig i full reaktion hän emot den förkantska metafysiken. I det att den befinner sig i samma politiska situation som feodaladeln i början av 1800-talet, griper borgardömet vid mitten av 1900-talet tillbaka på samma politiska ideologier, som denna feodaladel försvarade i kamp mot just denna borgerlighet. Och just därigenom, att den rena rättsläran drager de yttersta konsekvenserna av 1800-talets ursprungligen ideologifientliga, positivistiska filosofi och rätts teori, råkar den i den skarpaste motsättning till de epigoner, som förneka den kantska transcendentalfilosofien och rättspositivismen.

12. *Rätten såsom tvångsnorm.* Med hörats eller normens formala kategori är emellertid endast överbegreppet vunnet, ej rättens specifika differens. 1800-talets rätts teori var i stort sett enig om att rättsnormen var en tvångsnorm i betydelsen av en norm, som fastställde ett tvång, och därigenom skilde sig från andra normer. I denna punkt fortsätter den rena rättsläran traditionen från 1800-talets positivistiska rätts teori. Den låter den följd, som i rättssatsen knytes till en bestämd betingelse, vara den statliga tvångsakt, — d. v. s. straffet och den civila eller den administrativa tvångsexekutionen —, varigenom allenast det betingande sakförhållandet kvalificeras som orätt, det betingade som orättsföljd. Icke någon som helst immanent kvalitet och icke heller någon relation till en metarättslig norm, till ett moraliskt, d. v. s. ett för den positiva rätten transcendent värde gör, att ett bestämt mänskligt förhållningssätt skall gälla som rättsvidrigt, som brott, i ordets vidaste bemärkelse; utan endast och allenast: att det i rättssatsen är satt som betingelse till en specifik följd, att den positiva rättsordningen reagerar på detta förhållningssätt med en tvångsakt.

13. *Orättens begrepp.* Betraktat från den immanenta ståndpunkt, som den rena rättsläran intager, undergår orättsbegreppet en

väsentlig ömtydning. Det som är bestämmande för orättsbegreppet är ej lagstiftarens motiv, ej den omständigheten, att ett sakförhållande icke är önskat av den normgivande auktoriteten, att det, såsom man inadekvat uttrycker det, är samhällsskadligt (ehuru man blott finge säga, att det av lagstiftaren anses som sådant). Bestämmande är endast och allenast det ifrågavarande sakförhållandets ställning i rättsatsen: att det är betingelse för rättens specifika reaktion, för tvångsakten (som är statens aktion). Orätt är det beteende, som i rättsatsen bestämmes som betingelse, hos den individ, mot vilken den tvångsakt riktar sig, som i rättsatsen statueras som följd. Om rättsföljden — såsom det sker i primitivare rättsordningar och vid orätt, som tillräknas en juridisk person — riktas mot en annan individ än den, som frambragt det som orätt betecknade sakförhållandet, så sker detta alltid blott under förutsättningen, att det mellan båda består ett av lagstiftaren antaget sammanhang, vare sig reallt eller fiktivt. Man talar här om ansvarighet för främmande orätt. Så ansvarar mördarens familj för denne, fursten för det av hans undersåtar begångna brottet, folket för rättskränkningar, förorsakade av andra statsorgan (kollektivansvar). Mellan orättens reala subjekt och orättsföljdens objekt består städse fysisk eller juridisk identitet.

Genom detta betraktelsesätt blir orätten från en negation av rätten, som den tycks vara från en rättspolitisk ståndpunkt, till en specifik betingelse för rätten och först därmed till ett möjligt föremål för rättskunskapen. Denna kunskap kan också blott fatta orätten som rätt. Orättsbegreppet uppgiver sin extrasystematiska ställning, i vilken blott en förvetenskapligt naiv jurisprudence kan vidmakt hålla det, och intager en intrasystematisk position. Alldeles på samma sätt förfara etiken och teologien, båda normativa kunskapsarter, när de i teodicéen, d. v. s. vid sitt försök att tyda världen som ett system av det goda, avkläda det onda dess ursprungliga karaktär som en blott negation av det goda för att låta det gälla endast som betingelse för förverkligandet av det goda, i föreställningen att det onda slutligen för till försoning och följaktligen till det godas seger. Den rena rättsläran upplöser den bild, som låter människan i orättsförhållandet »bryta» eller »skada» rätten. Den visar att rätten genom orätten så mycket mindre kan brytas eller

skadas, som det är först genom orätten, som den uppnår sin väsentliga funktion. Orätten betyder icke, såsom den traditionella åskådningen förmenar, ett avbrott i rättens existens, utan tvärtom: i och med orätten framträder rättens existens, vilken består i dess giltighet: i börat hos tvångsakten såsom orättsföljd.

Också i denna punkt råkar den rena rättsläran i motsatställning till vår tids rättsteori, som i intimaste sammanhang med sin vändning till naturrättsläran skulle vilja avstå från tvångsmomentet som empiriskt kriterium på rätten, eftersom den tror sig finna detta i rättens inre halt, i dess överensstämmelse med en rättsidé. Blott för så vitt det förbindande i rätten grundar sig på den omedelbara insikten i dess värde — om den positiva rätten är avläggare av en absolut, d. v. s. gudomlig eller naturlig ordning —, behöver tvångsordningen ej vara något väsentligt för rätten, beror dess giltighet, precis på samma sätt som den absoluta moralens, på det inre tvång, som evidensen av dess bindande kraft för med sig. Detta är en utpräglad naturrättslig uppfattning.

14. *Rätten som social teknik.* Men är rätten, rent positivistiskt betraktad, ingenting annat än en yttre tvångsordning, då är den blott fattad som en yttre social teknik: det önskade sociala tillståndet frambringas eller sökes frambragt genom att en tvångsakt som följd knytes till det mänskliga förhållningssättet, som betyder den kontradiktoriska motsatsen till detta tillstånd (tvångsakten innebär att genom tvång undandraga någon ett gott: liv, frihet, ekonomiskt värde). På detta sätt kan vilket socialt ändamål som helst fullföljas. Rätten är karakteriserad inte som ändamål, utan som ett specifikt medel, som en tvångsapparat, vilken i och för sig inte tillkommer något politiskt eller etiskt värde, en tvångsapparat, vars värde tvärtom beror på det transcendentala ändamål, för vilket rätten är ett medel. Också detta är en från varje ideologi fri tydning av det sakförhållande, som fattas såsom rätt. Detta sakförhållande erkännes därmed otvetydigt som historiskt betingat; varmed inblicken i det inre sammanhang öppnas, som består mellan en tvångsordnings sociala teknik och ett samhällstillstånd, som skall upprätthållas genom denna ordning. Vad detta är för ett tillstånd, särskilt om det, såsom det hävdas från socialistiskt håll, har karaktären av ett ut-sugande klassvälde, är utifrån den rena rättslärans standpunkt

irrelevant. Ty den betraktar inte det ändamål, som fullföljes och uppnås med den rättsliga ordningen, den betraktar blott den rättsliga ordningen själv; och betraktar den inte med hänsyn till detta dess ändamål, och följaktligen inte som möjlig orsak till en bestämd verkan, ty medel — ändamål-relationen är blott ett särskilt fall av kausalrelationen, utan betraktar den i dess betydelse-innehålls normativa självlagstiftning (Eigengesetzlichkeit).

15. *Förnekandet av börat.* En sådan förnekas stundom över huvud taget. Man betraktar rätten, d. v. s. de rättsskapande akterna endast som medel för att föra fram ett bestämt förhållningssätt hos de människor, till vilka dessa akter rikta sig, alltså som orsaker till bestämda verkningar; och man tror sig kunna begränsa rättsordningen till regelbundenheten i ett visst förlopp av mänskliga förhållningssätt. Därvid ignorerar man medvetet den normativa mening, med vilken dessa akter uppträda, emedan man icke tror sig kunna antaga meningen av ett från varat skilt böra. Lagstiftarens eller rättsteoretikerns påstående »den som stjäla, bör straffas» anses då som ingenting annat än ett försök att få människorna till att låta bli stöld resp. bestraffa tjuven, som en åtgärd att hos människorna framalstra bestämda föreställningar, genom vilkas motiverande kraft de föranledas till ett adekvat förhållningssätt. Den juridiska positionen: att man »bör» straffa tjuven resp. att man inte »bör» stjäla, upplöses i fastställandet av det faktum, att den ene söker få den andre till att inte stjäla resp. att bestraffa tjuven, och att människorna i regel låta bli stöld resp. bestraffa tjuven. Man ser i rätten, fattad som relationen mellan de rättsskapande och de rättsverkställande människorna, ett företag av samma slag som t. ex. en jägares, som lägger ut ett lockbete för viltbrådet för att så locka det i en fälla. Denna liknelse äger inte blott sin tillämpning, emedan motivsammanhanget är gemensamt för de båda förloppen utan också för så vitt som det enligt den här karakteriserade rättsbetraktelsen vid framställandet av rätten som norm (genom lagstiftaren eller jurisprudence) insmyger sig en villa. Utifrån denna ståndpunkt »finns» det över huvud inga »normer», har påståendet: det här eller det där »bör», inte någon specifikt positivt rättslig mening, inte heller någon rättslig mening, skild ifrån den moraliska, såsom den rena rättsläran antager. Från denna ståndpunkt beaktas endast

det naturliga, i en kausalkédja stående skeendet, rättsakterna blott i sin fakticitet, men inte det specifika betydelseinnehåll, med vilket de uppträda. Detta: normen eller börat, i vilket rätten själv framställer sig och framställes av jurisprudensen, visar sig som blott »ideologi», också i sin av den rena rättsläran renade betydelse, som är befriad från alla moraliskt-absoluta värden. Som »verklighet» och följaktligen som föremål för vetenskaplig kunskap visar sig blott det själsligt-kroppsliga skeendet, som står under lagen om orsak och verkan, d. v. s. naturen.

16. *Rättens normativa betydelse.* Det må här lämnas därhän, om över huvud från en sådan ståndpunkt sociologiska fenomen kunna begripas, om över huvud för en dylik betraktelse inte allt socialt restlöst måste upplösas och försvinna som särskilt föremål. Ty mycket talar för att det socialas rayon väsentligen har ideologisk karaktär, att samhället skiljer sig från naturen blott som ideologi från en realitet. Säkert är det i alla fall, att rättens specifika mening därvid går fullkomligt förlorad. Avhänder man »normen» resp. »börat» varje mening, då finns det ingen mening i att påstå: det här är rättsligt tillåtet, det där rättsligt förbjudet, det här tillhör mig, det där dig, X är berättigad till detta, Y förpliktad därtill. Kort sagt, alla de tusende utsagor, i vilka rättslivet dagligen yttrar sig, ha förlorat sin betydelse. Ty det är något helt annat, om jag säger: A är rättsligen förpliktad att (bör) giva B 1000, än om jag säger, att det finns en viss möjlighet, att A kommer att giva B 1000. Och det är något fullkomligt annat, om jag säger: detta förhållningssätt är, i lagens mening, ett brott, och skall straffas enligt lagen, än om jag säger: den som gjort detta, kommer efter all sannolikhet att straffas. Den immanenta mening, i vilken lagstiftaren riktar sig till det lagtillämpande organet, detta organ, i sin tur, i domstolsbeslutet och förvaltningsakten, till undersåten, undersåten, i rätts handlingen, till den andre undersåten, denna immanenta mening är inte fattad med utsagan över det sannolika förloppet hos ett framtida förhållningssätt. En sådan utsaga följer från transcendent ståndpunkt. Den svarar inte på den specifikt juridiska frågan: vad som är rätt; utan på den metarättsliga: vad som händer och förmodligen skall hända. Är rättens normativa mening blott en »ideologi», då är en rättslära, som vill fatta rättens immanenta mening,

rätten, såsom den framträder för de rättsskapande och rättstilllämpande organen, för den rättssökande allmänheten, riktad på en ideologisk självlagstiftning. Den rena rättsläran är just fullt medveten om detta. Ja, i det att den avkläder den positiva rättens böra dess metafysiskt-absoluta värdekaraktär (och blott låter det stå som uttryck för förbindelsen mellan betingelse och följd i rättssatsen), har den själv banat vägen till den ståndpunkt, från vilken insikten i rättens ideologiska karaktär framgår. Men den tror sig icke därur behöva draga konsekvensen att avstå från börats kategori över huvud och därmed från en normativ teori om rätten, d. v. s. från en kunskapsteoretisk penetrering och systematisk bearbetning av de andliga innehåll, som allra först förläna rättens mening åt de naturliga akter, av vilka dessa innehåll uppbäras. Möjligheten och behovet av en sådan teori är redan bevisad genom rättsvetenskapens tusenåriga bestånd, vilken, så länge det finns en rätt, såsom dogmatisk jurisprudens tjänar de intellektuella behoven hos dem, som syssla med rätten. Det föreligger inte något skäl att lämna dessa helt igenom legitima behov otillfredsställda och avstå från sådan rättsvetenskap. Att ersätta den genom rättssociologi är omöjligt, då denna är inställd på ett helt annat problem än den förra. Liksom det, så länge som det finns en religion, måste finnas en dogmatisk teologi, som inte kan ersättas genom någon religions-psykologi eller -sociologi, så kommer det att finnas en normativ rättslära, så länge det finns en rätt. Dess rang i vetenskapernas totalsystem är en annan och underordnad fråga. Vad som är nödvändigt är inte: att upphäva denna rättsvetenskap tillsammans med börats eller normens kategori utan inskränka den på dess föremål och kritiskt rena dess metod.

17. *Rättens böra och vara.* Att man låter rätten, i förhållande till den naturliga verkligheten, gälla som ideologi, och att man ändå kan fordra en ren, d. v. s. en ideologifri teori om rätten, är ingalunda så motsägelsefullt, som det synes. Ty helt bortsett från »mångtydigheten» i ordet »ideologi» — som den ena gången betyder den naturen motsatta anden över huvud, den andra gången en föreställning, som fördöljer, förhärskar eller vanställer verkligheten — är att beakta, att stundom åtskilliga ideologier äro lagrade över varandra, att inom den ideologiska rayonen ofta flera skikt äro att ur-

skilja, och att därför motsatsen mellan ideologi och realitet relativeras. Betraktar man den positiva rätten som normativ ordning i förhållande till realiteten hos det faktiska skeende, som enligt den positiva rättens anspråk bör motsvara denna (även om det inte alltid helt motsvarar den), då kan man kvalificera den som »ideologi». Betraktar man den i förhållande till en »högre» ordning, som reser det anspråket, att den positiva rätten bör motsvara den, t. ex. i förhållande till naturrätten, till en på något sätt tänkt rättvisas ideal, då framträder den positiva rätten som den »verkliga», den varande rätten, och naturrätten eller rättvisan som ideologi. Sin antiideologiska tendens bevarar den rena rättsläran i den omständigheten, att den söker isolera framställningen av den positiva rätten från varje slag av naturrättslig rättvisasideologi. Att giltigheten hos en över den positiva rätten stående ordning är möjlig, står för den rena rättsläran över all diskussion. Denna begränsar sig till den positiva rätten och förhindrar sålunda, att rättsvetenskapen utger den för en högre ordning resp. ur denna hämtar ett rättfärdigande av rätten; eller att diskrepansen mellan ett på något sätt förutsatt rättvisideal och den positiva rätten missbrukas som ett juridiskt argument mot dess giltighet. Den rena rättsläran är rättspositivismens teori.

IV. DUALISMEN I RÄTTSLÄRAN OCH DESS ÖVERVINNANDE.

18. *Det naturrättsliga ursprunget till dualismen objektiv och subjektiv rätt.* Den allmänna rättsläran, såsom den utvecklades av 1800-talets positivistiska jurisprudens, karakteriseras genom en dualism, som behärskar hela systemet och klyver alla dess problem. Denna dualism är ett arv från naturrättsläran, i vars ställe den allmänna rättsläran har inträtt. Den naturrättsliga dualismen består i att man över den positiva rättens statliga ordning sätter en högre, gudomlig eller naturlig rättsordning, vars funktion åtminstone hos de klassiska företrädarna för 1600- och 1700-talets naturrättsteori i det väsentliga var en konservativt-legitimerande. 1800-talets positivism avstår visserligen inte fullständigt, såsom redan framhävts, från en legitimering av rätten genom ett överpositivt värde; men den gör detta blott indirekt, liksom under ytan av sina begrepp. Rätt-

färdigandet av den positiva rätten sker nu inte så mycket genom en från denna skild, högre rätt utan mera genom rättsbegreppet självt. Inte denna så att säga immanenta, icke manifesterade dualism är det, om vilken det nu bör vara tal, utan om den uppenbarligen trans-systematiska dualism, som framträder i skillnaden mellan objektiv och subjektiv, offentlig och privat rätt och i talrika andra motsatspar, men inte minst i antagonismen mellan stat och rätt. Och funktionen hos denna dualism, som framträder i en så mångfaldig gestalt och i så olika vändningar, är ingalunda blott att legitimera den positiva rättsordningen utan också att sätta vissa skrankor för dess innehållsliga utformning. Gäller det förra särskilt om motsatsen mellan stat och rätt, så gäller det senare på ett ganska omisskännligt sätt om skillnaden mellan objektiv och subjektiv rätt. Motsatsen mellan offentlig och privat rätt är oerhört mångtydig, och därför är inte heller dess ideologiska funktion enhetligt bestämd.

19. *Den subjektiva rättens begrepp.* Om den allmänna rättsläran hävdar sitt föremål, rätten, som givet inte blott i en objektiv utan också i en subjektiv mening, så förlägger den därmed en principiell motsägelse redan i grundvalen hos sitt system, och det är dualismen mellan objektiv och subjektiv rätt. Ty därmed påstår den, att rätten, som objektiv, är norm, komplex av normer, d. v. s. ordning, samtidigt som den, såsom subjektiv, är något därifrån fullständigt skilt, nämligen intresse eller vilja, och inte kan jämte den förra subsumeras under något för båda gemensamt överbegrepp. Denna motsägelse kan icke heller upphävas genom att man hävdar, att det mellan den objektiva och subjektiva rätten finns en relation, och definierar den subjektiva rätten som det av den objektiva rätten skyddade intresset, den av densamma erkända eller garanterade viljan. Enligt sin ursprungliga intention uttrycker dualismen mellan objektiv och subjektiv rätt den tanken, att den senare såväl logiskt som tidligt går före den förra. Bestämmande är föreställningen: först uppstå subjektiva rättigheter, framför allt äganderätten, denna den subjektiva rättens prototyp (och visserligen på det ursprungliga tillägnandets väg), först senare kommer den objektiva rätten såsom statlig ordning skyddande, erkännande, garanterande till den subjektiva rätten, som har uppstått oberoende av den. Tydligast framträder denna åskådning hos företrädarna för den rättshistoriska

skolan, som inte blott ha inaugurerat det nittonde århundradets rättspositivism utan också helt väsentligt bestämt den allmänna rättslärans begreppsbildning. Så läser man t. ex. hos Dernburg: »Rättigheter i subjektiv mening funnos historiskt långt innan en självmedveten statlig ordning utbildade sig. De hade sin grund i individernas personlighet och i den aktning, som dessa visste att tillkämpa och tilltvinga sig för sin person och sin egendom. Först genom abstraktion måste man så småningom utvinna rättsordningsbegreppet ur erfarenheten av de förhandenvarande subjektiva rättigheterna. Det är därför en ohistorisk och oriktig åskådning, att rättigheterna i subjektiv mening inte vore något annat än utflöden av rätten i objektiv mening.»

20. *Rättssubjektets eller personens begrepp.* I intimaste sammanhang med den subjektiva rättens begrepp, ja, i grund och botten blott en annan vändning av samma begrepp, är begreppet om ett rättssubjekt eller en »person» såsom bärare av den subjektiva rätten — i det väsentliga avpassat efter egendomsbegreppet. Också här är föreställningen om ett av rättsordningen oberoende rättsväsen bestämmande, om en rättssubjektivitet, som den subjektiva rätten så att säga förefinner vare sig hos individen eller hos vissa kollektiver, och som den blott har att erkänna och nödvändigtvis måste erkänna, om den inte vill förlora sin karaktär av »rätt». Motsatsen mellan rätt (i objektiv mening) och rättssubjektivitet, som är en logisk motsägelse hos teorien, för så vitt dessa båda samtidigt hävdas som existenta, får sitt påtagligaste uttryck däri att den objektiva rättens mening som en heteronom norm är bindningen, ja, tvånget, under det att man som rättspersonlighetens väsen förklarar just negationen, nämligen friheten i betydelse av självbestämning eller autonomi. Så skriver Puchta: »Rättens grundbegrepp är friheten . . . frihetens abstrakta begrepp är: möjlighet att bestämma sig till något . . . Människan är rättens subjekt, därför att hon har möjlighet att bestämma sig, har en vilja.»

21. *Den ideologiska betydelsen av begreppen »subjektiv rätt» och »rättssubjekt».* Det fiktiva hos denna bestämning av rättspersonlighetens begrepp ligger i öppen dag. Ty för så vitt det över huvud kan vara tal om individernas självbestämning på rättens område, nämligen på den s. k. privaträttens gebit och särskilt med av-

seende på det rättsskapande sakförhållandet i ett privaträttsligt fördrag, föreligger autonomi endast i en mycket inskränkt och oegentlig mening. Ty ingen kan bevilja sig själv rättigheter, emedan den enes rättighet består blott under förutsättning av den andres plikt och en sådan rättsrelation kan komma till stånd blott genom den överensstämmande viljeyttringen hos två individer. Och även detta blott för så vitt som fördraget av den objektiva rätten insättes såsom rättsskapande sakförhållande; så att den rättsliga bestämningen i sista hand utgår från just denna objektiva rätt, men inte från de under den stående rättssubjekten. Följaktligen består inte heller i privaträtten någon full autonomi.

Det är lätt att inse den ideologiska funktionen hos hela denna i sig motsägelsefulla begreppsbestämning av den subjektiva rätten och rättssubjektet. Det gäller nämligen att upprätthålla föreställningen, att den subjektiva rätten, d. v. s. privategendomen, är en i förhållande till den objektiva rätten apriorisk och transcendent kategori, en institution, där rättsordningens innehållsliga utformning finner en oöverstiglig skranka. Begreppet om en subjektiv rätt, skild från den objektiva rätten och oavhängig av densamma, blir så mycket viktigare, då den senare, d. v. s. den rättsordning, som garanterar privategendomens institution, erkännes som en föränderlig och en sig ständigt förändrande ordning, som är skapad genom mänskligt godtycke och inte vilar på gudomens eviga vilja eller på naturen; i synnerhet när frambringandet av denna ordning sker genom ett demokratiskt förfaringssätt. Tanken på en rätt, som är skild från den objektiva och till sin existens oberoende av denna, men som inte är mindre, utan t. o. m. är mera »rätt» än den objektiva, denna tanke skall skydda privategendomens institution från att upphävas genom rättsordningen. Det är inte svårt att förstå, varför den subjektiva rättens ideologi knyter sig till det etiska värdet av individuell frihet, autonom personlighet, och i denna frihet alltid egendomen också är innesluten. En ordning, som inte erkänner människan som fri personlighet i denna mening, d. v. s. en ordning, som inte garanterar den subjektiva rätten, en sådan ordning bör över huvud ej gälla som rättsordning.

22. *Rättsförhållandets begrepp.* Det ligger helt och hållet i denna ideologis linje, när förhållandet mellan rätt och samhälle,

särskilt rätt och nationalekonomi betraktas som ett förhållande mellan form och innehåll, när rättsförhållandet tydes som en innanför det sociala materialet befintlig relation, som ett »livsförhållande», som genom rätten blott ernår sin yttre bestämning. Det är i synnerhet en riktning med »sociologiska» åthävor hos den traditionella jurisprudensen, som med denna uppfattning i sanning blott fullföljer naturrättsliga tendenser. Och i samma riktning som dualismen mellan objektiv och subjektiv rätt syftar uppdelningen av rättsförhållandena i personliga och sakliga, allt eftersom det rör sig om en relation mellan subjekt eller om relation mellan rättssubjekt och rättsobjekt, mellan person och sak. Det sakliga rättsförhållandet, den sakrättsliga relationen par excellence är egendomen; efter denna är hela uppdelningen avpassad. Man definierar den såsom en persons absoluta herravälde över en sak och just därigenom väsentligen skild från de fordringsrättigheter, som grunda de blott personliga rättsförhållandena. Också denna för den borgerliga rättens systematik viktiga uppdelning har en utpräglat ideologisk karaktär. Dock upprätthålles denna trots den ständigt återkommande invändningen, att en persons rättsliga herravälde över en sak ej består i något annat än i ett bestämt rättsförhållande mellan subjektet och andra subjekt, nämligen i deras plikt att inte inkräkta på ägarens förfogandemöjlighet över en sak, i den enes rättsliga möjlighet att utesluta alla andra från åtnjutandet av saken. Detta uppenbarligen därför att egendomens bestämning som förhållande mellan person och sak döljer dess socialt-ekonomiskt avgörande funktion: en funktion som från den socialistiska teorien — om med rätt eller orätt, lämnas därhän — betecknas som »utsugning», en funktion som i varje fall just består i ägarens relation till alla andra subjekt, som äro uteslutna från andel i hans sak och äro förpliktigade av den objektiva rätten att respektera ägarens absoluta förfogandemakt. Emellertid värjer sig den traditionella rättsläran på det bestämdaste mot att låta den subjektiva rätten, d. v. s. den enes rättighet, blott gälla som en reflex av den andres rättsplikt. Ständigt och med största eftertryck betona dess företrädare rättighetens primära karaktär, ja, de identifiera denna t. o. m. med rätten, rätten i subjektiv mening.

23. *Rättspliktens begrepp.* Den andra formen av den subjektiva rätten, rättsplikten, behandlas påfallande styvmoderligt av den allmänna rättsläran. Det hävdas stundom till och med, att plikten över huvud inte är något rättsbegrepp, att det blott finns moraliska plikter, men i rätten blott subjektiva rättigheter, inte några rättsplikter; ehuru den väsentliga funktionen hos en ordning, och det hos en tvångsordning såsom rättsordningen, dock inte kan vara något annat än det normativa bindandet av de individer, som äro underkastade denna ordning, och detta normativa bindande inte kan betecknas på annat sätt än genom ordet »plikt», då ju också den moraliska plikten inte uttrycker något annat än det bindande, som individen röner genom en moralordnings giltighet. På grund av den roll, som det subjektiva rättsbegreppet spelar som privategendomens kategori, har det faktiskt föga mening att utsträcka det på rättsplikten; ja, allt vad den »subjektiva rätten» kan prestera i den ideologiska teoriens mening ifrågasättes just, när man mot den i rättspliktsbegreppet sätter en jämbördig eller t. o. m. en primär faktor.

24. *Den subjektiva rättens reduktion på den objektiva.* Just på denna punkt sätter den rena rättsläran in sin kritik mot den härskande läromeningen, i det att den med största eftertryck ställer rättspliktbegreppet i förgrunden. Och även på denna punkt drager den blott de yttersta konsekvenserna av vissa, grundtankar, som redan voro förberedda i 1800-talets positivistiska teori, men inte utvecklades över relativt blyga ansatser. Den ser i rättsplikten blott rättsnormen i dess relation till en fullständigt bestämd individs konkreta förhållningssätt, statuerat av samma rättsnorm, d. v. s. den individualiserade rättsnormen; och den emancipierar rättspliktbegreppet fullständigt från moralpliktbegreppet därigenom att den tolkar det på följande sätt: en individ är så till vida rättsligen förpliktigad till ett visst förhållningssätt, som den kontradiktoriska motsatsen till detta förhållningssätt i rättsnormen sättes som betingelse för en tvångsakt, kvalificerad som orättsföljd. Riktas sig tvångsakten mot en annan individ än mot den, vars förhållningssätt bildar betingelsen för orättsföljden resp. pliktens innehåll, så kan man tala om ansvarighet och sålunda differentiera begreppen plikt och ansvarighet; varvid ansvarigheten visar sig som ett särskilt slag av plikt.

Därmed har man fattat rättsplikten som den allena väsentliga funktionen i den objektiva rätten. Varje rättssats måste nödvändigtvis statuera en rättsplikt, men kan också eventuellt statuera en rättighet. En dylik rättighet föreligger, när en viljeyttring av den, som lidit skada i sina intressen genom det orätta sakförhållandet, upptages bland betingelserna för orättsföljden och riktas på denna och avges i form av ett klagomål eller ett besvär. Blott i relationen till denna person individualiserar sig rättsnormen till rättighet, och i denna från rättsplikten skilda mening blir den subjektiv rätt, d. v. s. ett subjekts rätt, i det att den ställer sig till detta subjekts förfogande för att göra dess intressen gällande. Såsom rättighet står den subjektiva rätten icke mot den objektiva såsom något av denna oberoende, ty det finns något sådant som subjektiv rätt blott, emedan och för så vitt den normeras av den objektiva rätten. Rättighet är över huvud blott en möjlig och ingalunda någon nödvändig innehållslig utformning av den objektiva rätten, en speciell teknik, som rätten kan begagna sig av men inte alls behöver begagna. Det är den specifika tekniken för den kapitalistiska rättsordningen, så vitt denna är uppbyggd på privategendomens institution och därför särskilt tager hänsyn till individualintresset. Det är den teknik, som för övrigt inte ens behärskar den kapitalistiska rättsordningens alla delar, och som uppträder fullt utvecklad blott i den s. k. privaträttsliga sfären och i vissa delar av förvaltningsrätten. Redan den moderna straffrätten har övervunnit den, när här i stället för den i sina intressen kränkte träder ett statligt organ, vilket såsom anklagare å ämbetets vägnar sätter i gång det förfaringssätt, i vilket orättsföljden skall realiseras. Med denna den rena rättslärans insikt i väsendet hos det man kallar rätt i subjektiv mening, är dualismen mellan subjektiv och objektiv rätt restlöst upphävd. Den subjektiva rätten är inte någon från den objektiva skild, utan den är den objektiva rätten själv blott för så vitt den med den orättsföljd, som den själv statuerat, riktar sig mot ett konkret subjekt (plikt) eller står till ett dylikt subjekts förfogande (rättighet). Reduceras den subjektiva rätten på så sätt på den objektiva, föres den tillbaka på den objektiva, så är varje ideologiskt missbruk uteslutet. Men framför allt är rättsbegreppet ej längre begränsat till en speciell teknisk utformning av rättsordningen. Man har i själva rättsbegrep-

pet tagit hänsyn till den kapitalistiska rättsbildningens historiska beroende.

25. *Upplösningen av personens begrepp.* Därmed är också vägen jämnad för att i rättssubjektets eller personens begrepp blott se en artificiell tankelättnad, ett hjälpbegrepp, som den juridiska kunskapen har gjort åt sig själv i och för en åskådlig framställning av det material, som skall behärras, och under trycket av ett antropomorfistiskt-personifierande rättsspråk. »Person» är blott ett personifierande enhetsuttryck för ett knippe av rättsplikter och rättigheter, d. v. s. för normkomplex: en insikt som bevarar rättens kunskapsföremål från en vilseledande och fördubblande hypostasering. Nu först kan den positivistiska rättsteoriens gamla fordran: att begripa fysisk och juridisk person som väsenslika, restlöst uppfyllas. »Fysisk person» är inte, som den traditionella läran hävdar, människan. Människan är ej något juridiskt, det är ett biologiskt-psykologiskt begrepp. Fysisk person är personifikationen av de normer, som reglera en människas förhållningssätt; liksom juridisk person är personifikationen av de normer, som reglera en mängd människors förhållningssätt. (Den andra betydelsen av begreppet juridisk person, av vilket framför allt lagstiftaren begagnar sig: juridisk person som uttryck för en positivt rättsligt statuerad ansvarighetsinskränkning, lämnas här å sido). Därmed genomskådas påståendet om en real existens av den juridiska personen som en fiktion. Dess plikter och rättigheter upplösas i människors plikter och rättigheter, d. v. s. i normer, som normera mänskligt förhållningssätt och statuera ett sådant förhållningssätt såsom plikter och rättigheter. Den fysiska personens frihet eller autonomi, den juridiska formen av den etiska viljefrihetsdogmen, utskiljes från rättsteoriens gebit som en illusion. Och den högsta och mest omfattande juridiska personens »suveränitet», denna av statsrättsläran ständigt hävdade fundamentala kvalitet hos staten, visar sig som viljefrihetens princip på en högre nivå och därmed som en teoretiskt obrukbar kategori.

26. *Den ideologiska betydelsen av antinomiën individ — samhälle.* I det att man förstår »personen» såsom personifikationen av ett normkomplex, och därmed av en, mer eller mindre godtyckligt individualiserad, del av den objektiva rättsordningen, som mellan

alla av denna statuerade plikter och rättigheter, sålunda mellan alla »personers» plikter och rättigheter stiftar en organiserad, d. v. s. en systematisk enhet — den enes rätt är alltid den andres plikt, man kan rakt inte isolera dem från varandra —, är också den sken-antinomi mellan individ och samhälle upplöst, i vilken den traditionella socialfilosofien är fången, när den samtidigt hävdar individen såsom det hela och såsom del av samhället. Uppfattningen av individen som helhet tillhör samma frihetsideologi som den specifikt juridiska personkategorien. Och liksom denna har också den förra funktionen att upprätta en mur mot den samhällskonstituerade sociala ordningens för långt gående anspråk, som ej låta sig förena med vissa intressen. Den individ, som står i en förment olöslig konflikt med samhället, är inte något annat än en ideologi i bestämda intressens kamp mot deras begränsning genom en kollektiv ordning.

27. *Den rena rättslärans universalistiska karaktär.* Avkläder man sålunda begreppet subjektiv rätt liksom rättssubjektets begrepp varje ideologisk funktion, tränger man fram på alla vägar genom personifikationens slöja till de realrättsliga relationerna, då uppträda endast rättsliga relationer mellan människor, riktigare, mellan de mänskliga förhållningssättens data, vilka genom rättsnormen, d. v. s. som rättsnormens innehåll äro förknippade med varandra. Det är rättsförhållandet: relationen mellan två sakförhållanden, av vilka det ena består i ett som rättsplikt, det andra i ett som rättighet statuerat mänskligt förhållningssätt. I det att den rena rättsläran upplöser den subjektiva rätten i alla dess uppenbarelseformer: rättighet, rättsplikt, rättssubjekt, som en från den objektiva rätten skild väsensenhet och blott begriper den som den objektiva rättens särskilda utformning eller personifikativa framställning, upphäver den den subjektivistiska inställning till rätten, i vars tjänst rättsbegreppet i den subjektiva meningen står: den där advokatoriska inställningen, som blott ser rätten under partiintressets synpunkt, d. v. s. betraktar den med hänsyn till det som den betyder för den enskilde, hur långt den gagnar honom, d. v. s. tjänar hans intressen eller skadar honom, d. v. s. hotar honom med ett ont. Det är den romerska jurisprundensens specifika hållning, vilken i huvudsak utgått från responderande sakförarens fackmannamässiga praktik, och som recipierades tillika med den romerska rätten. Den rena rättslärans hållning är

däremot en helt igenom objektivistiskt-universalistisk. Den går principiellt ut på rättens totalitet och söker fatta varje enskilt fenomen blott i systematiskt sammanhang med alla andra, i varje rättsdel rättstotalitetens funktion. I denna mening är den en verklig organisk rättsuppfattning. Men när den fattar rätten som organism, förstår den därmed ej någon som helst överindividuell, överempiriskt-metafysisk entitet av biologiskt eller överbiologiskt slag — en föreställning, bakom vilken mestadels etiskt-politiska postulat dölja sig — utan endast och allenast: att rätten är en ordning, och att därför alla rättsproblem äro ställda som ordningsproblem och äro att lösa såsom sådana. Rättsteorien blir sålunda en möjligast exakt strukturanalys av den positiva rätten, en analys, som är befriad från varje slag av etiskt-politiska värdeomdömen.

V. RÄTTSORDNINGEN OCH DESS UPPBYGGNAD.

28. *Ordningen såsom normsystem.* Rätten som ordning eller rättsordningen är ett system av rättsnormer. Och den första fråga, som det här gäller att besvara, har den rena rättsläran ställt på följande sätt: Vad är det som grundlägger enheten i en mångfald rättsnormer, varför hör en bestämd rättsnorm till en bestämd rättsordning?

En mångfald normer bildar en enhet, ett system, en ordning, när dess giltighet kan föras tillbaka på en enda norm som denna giltighets sista grund. Denna grundnorm konstituerar i egenskap av den yttersta källan enheten i mångfalden av alla de normer, som bilda en ordning. Och att en norm hör till en bestämd ordning, är bestämt blott därigenom att dess giltighet kan föras tillbaka på den grundnorm, som konstituerar denna ordning. Efter grundnormens art, d. v. s. efter den högsta giltighetsprincipens natur låta sig två olika arter av ordningar (normsystem) särskiljas. Det ena slaget av normer »gälla», d. v. s. det av dem angivna mänskliga förhållningssättet är att anse såsom något som bör ske på grund av deras innehåll, emedan detta har en omedelbart evident kvalitet, som förlänar det giltighet. Och denna innehållsliga kvalitet få normerna genom att de äro återförbara på en grundnorm, under vars innehåll

de normers innehåll, som bilda ordningen, låter sig subsumera såsom det enskilda under det allmänna. Av detta slag äro moralens normer. T. ex. normerna: du skall inte ljuga, du skall inte bedraga, du skall hålla ditt löfte etc., härleda sig ur en sannfärdighetens grundnorm. På grundnormen: du skall älska dina medmänniskor, kan man föra tillbaka normerna: du skall icke skada en annan, du skall bistå honom i nöden o. s. v. Vad som är ett bestämt moral-systems grundnorm kommer inte här vidare i betraktande. Vad det kommer an på, är kunskapen om att en morals många normer redan äro innehållna i dess grundnorm, såsom just det enskilda innehålles i det allmänna, och att därför alla enskilda moralnormer äro att utvinna ur den allmänna grundnormen genom en tanke-operation, nämligen genom ett slut från det allmänna till det enskilda.

29. *Rättsordningen såsom »Erzeugungs»-sammanhang.* Annorlunda med rättens normer. Dessa gälla icke på grund av sitt innehåll. Vilket innehåll som helst kan vara rätt, det finns inte något mänskligt förhållningssätt, vilket såsom sådant på grund av sitt innehåll vore uteslutet från att bli innehåll i en rättsnorm. Som rättsnorm gäller en norm städse blott därför, att den kommit till på ett fullt bestämt sätt, att den frambragts enligt en fullt bestämd regel, blivit satt enligt en specifik metod. Rätten gäller blott som positiv rätt, d. v. s. som satt rätt. Därför är en rättsordnings grundnorm icke något annat än den grundregel, enligt vilken rättsordningens normer frambringas, in-sättandet av rättsskapandets grundfaktum. Ur denna grundnorm låta sig inte rättssystemets enskilda normer logiskt deduceras. De måste frambringas genom en särskild skapelseakt, som inte är någon tanke- utan en viljeakt. Återför man ett rättssystemets enskilda normer på en grundnorm, så sker detta på det sättet, att man visar, att frambringandet av den enskilda normen har försiggått i överensstämmelse med grundnormen. Frågar man t. ex., varför en bestämd tvångsakt, det faktum t. ex., att en individ undandrager den andre friheten, i det att han spärrar in honom i ett fängelse, är en rättsakt och följaktligen hör till en bestämd rättsordning, så resulterar det i svaret: emedan denna akt föreskrevs genom en bestämd individuell norm, genom ett domstolsbeslut. Frågar man vidare, varför denna individuella

norm gäller och det såsom beståndsdel i en fullt bestämd rättsordning, så får man till svar: emedan den satts i överensstämmelse med strafflagen. Och frågar man efter strafflagens giltighetsgrund, så stöter man på statsförfattningen, efter vars bestämmelser strafflagen av det härtill kompetenta organet kommit till i ett förfaringsätt, som är föreskrivet i författningen. Men frågar man efter författningens giltighetsgrund, på vilken alla lagar och de rättsakter, som ha tillkommit på grund av lagarna, bero, så råkar man kanske på en ännu äldre och slutligen på en historiskt första författning, som utfärdats av en enskild usurpator eller av ett på något sätt sammansatt kollegium. Att det, som det historiskt första författningsgivande organet har yttrat som sin vilja, har att gälla som norm, det är den grundförutsättning, från vilken all kunskap om den rättsordning, som beror av denna författning, utgår. Tvång skall sättas under de betingelser och på det sätt, som den första författningsgivaren eller de av honom delegerade instanserna bestämma: det är den schematiska formuleringen av en rättsordningsgrundnorm.

30. *Grundnormens betydelse.* Den rena rättsläran opererar med denna grundnorm som en hypotetisk grund. Under förutsättning att den gäller, gäller också den rättsordning, som beror av den. Blott under denna förutsättning kan det empiriska material, som erbjuder sig för den rättsliga tolkningen, tydas som rätt, d. v. s. som ett system av rättsnormer. Efter beskaffenheten av detta material, d. v. s. efter de akter, som skola tydas som rättsakter, riktar sig också det särskilda innehåll hos den grundnorm, som grundar en särskild rättsordning. Den är blott uttrycket för den nödvändiga förutsättningen för varje positivistisk uppfattning av rättsmaterialet. Med grundnormens formulering vill den rena rättsläran alls icke inaugureras en ny vetenskaplig metod i jurisprudence. Den vill blott lyfta upp i medvetandet, vad alla jurister — delvis omedvetet — göra, när de i fattandet av sitt föremål visserligen avböja en naturrätt, från vilken den positiva rättsordningens giltighet kunde härledas, men dock förstå denna positiva rätt som en giltig ordning, icke som blotta faktum av motivsammanhang utan som norm. Med läran om grundnormen försöker den rena rättsläran endast att genom en analys av det faktiska förfaringsättet blottlägga de trans-

cidental-logiska betingelserna för den positiva rättskunskapens, sedan gammalt utövade metod.

31. *Grundnormen för den enskilda statens rättsordning.* Grundnormens betydelse framgår särskilt klart i det fall att en rättsordning ej ändras på legal väg utan på revolutionär väg ersättes genom en ny; liksom ju rättens och det därigenom konstituerade samhällets väsen tydligast avslöjar sig, om dess existens sättes i fråga. I en hittills monarkisk stat försöker en grupp människor att genom en våldsam omstörtning sätta sig i den legitima regeringens ställe och ersätta den hittillsvarande monarkiska regeringen genom en republikansk. Lyckas detta för dem, d. v. s. upphör den gamla ordningen och börjar den nya att vara verksam, i det att de människors faktiska förhållningssätt, för vilka ordningen gör anspråk på giltighet, inte längre motsvarar den gamla utan, i det stora hela, den nya ordningen, då opererar man med denna som med en rättsordning, man tyder som rättsakter de akter, som under denna ordnings realisation sättas, och de sakförhållanden, som skada den, som orätt. Man förutsätter en ny grundnorm; inte längre den, som delegerar monarken, utan en, som delegerar den revolutionära regeringen såsom rättssättande auktoritet. Hade deras försök strandat, emedan den nya ordningen, som de uppställt, hade förblivit överksam, om normadressaternas faktiska förhållningssätt inte hade överensstämt med densamma, då skulle den akt, som genomförts av dem, ej vara att tyda som författningsgivning utan som ett brottsligt högförräderi, inte som rätts-sättning utan som rätts-kränkning, och detta på grund av den gamla ordningen, vars giltighet förutsätter den grundnorm, som delegerat monarken såsom rättsskapande auktoritet. Frågar man, varefter grundnormens innehåll rättar sig, så visar en prövande analys av de juridiska omdömenas yttersta förutsättning på det faktum, i vilket den ordning frambringas, som till en viss grad motsvaras av det faktiska förhållningssättet hos de människor, till vilka ordningen hänförs sig.

Med denna insikt uttryckes dock blott en positiv rättsnorms innehåll; visserligen inte innehållet i den enskilda statens ordning utan i folkrätten, som i egenskap av en rättsordning, vilken står över de enskilda staternas ordningar och rättsligen avgränsar deras giltighetsområden, bestämmer: 1) att en folkrättsligt omedelbar

tvångsordning har att gälla som legitim eller m. a. o., att det genom sådan ordning konstituerade samhället har att gälla som stat i folkrättens mening för just det område, för vilket denna ordning varaktigt har blivit verksam; och 2) att också en regering, som på revolutionens eller statskuppens väg kommit till makten, är att anse som legitim regering i folkrättens mening, om den är i stånd att varaktigt åstadkomma lydnad för de normer, som den utfärdar. Det är effektivitetens princip, som upphöjer den positiva folkrätten till rättsprincip. Det är denna princip, som bestämmer grundnormen för den enskilda statens rättsordning.

32. *Rättsordningens »Stufenbau».* a. *Författnings- och laggivning. Rättskipning.* Denna analys av det positiva rättsmedvetandet, som klarlägger grundnormens funktion, bringar också i dagen en särskild egendomlighet hos rätten: rätten reglerar sitt eget skapande (»Erzeugung»). Rättsordningens enhet är ett »Erzeugungs»-sammanhang. Men vidare: rättsordningen är inte ett system av samordnade, liksom bredvid varandra stående, rättsnormer, utan en »avsatsföljd» (»Stufenfolge») av olika skikt av rättsnormer, som schematiskt låter sig framställas exempelvis på detta sätt: det högsta stadiet i den enskilda statens rättsordning utgöres av författningen — författning tagen i ordets materiella mening —, vars väsentliga funktion består i att bestämma den generella rättsskapelsens, d. v. s. lagstiftningens, organ och förfaringssätt. Nästa stadium är de i lagstiftningsförfarandet frambragta generella normerna, vilkas funktion består i att bestämma icke blott de — vanligen genom domstolar och förvaltningsmyndigheter satta — individuella normernas organ och förfaringssätt utan väsentligen också deras innehåll. Den generella normen, som till ett abstrakt bestämt sakförhållande knyter en lika abstrakt bestämd följd, behöver individualiseringen för att över huvud komma till sin mening. Det måste fastställas, huruvida in concreto ett sakförhållande föreligger, som den generella normen bestämmer in abstracto, och det måste för detta konkreta fall sättas, d. v. s. först anordnas och sedan realiseras, en konkret tvångsakt, som likaledes är föreskriven in abstracto av den generella normen. Detta åstadkommer domen, den s. k. rättskipningens eller den dömande maktens funktion. Denna funktion har ingalunda — såsom terminologien »rättskipning» (»Rechtsprechung»)

och »rättsfinnande» (»Rechts-Findung») antyder, och såsom teorien stundom antager — en blott deklarativ karaktär, som om den visserligen i lagen — d. v. s. den generella normen — redan färdiga rätten i domstolsakten blott vore att uttala eller att finna. Den s. k. rättskipningsfunktionen är fastmer helt och hållet konstitutiv, är rättskapelse i ordets egentliga mening. Ty att det över huvud föreligger ett konkret sakförhållande, som är att förknippa med en specifik rättsföljd, och att det förknippas med den konkreta rättsföljden, hela denna relation kommer först till genom domen. Liksom de båda sakförhållandena i det generellas sfär förbindas genom lagen, så måste de i det individuellas sfär allra först förbindas genom domen. Därför är denna själv en individuell rättsnorm, den generella eller den abstrakta rättsnormens individualisering eller konkretisering, rättsskapelseprocessens överförande från det generella till det individuella. Blott den fördomen, enligt vilken all rätt är innesluten i den generella normen, den felaktiga identifieringen av rätten med lagen, kunde fördunkla denna insikt.

b. *Rättskipning och förvaltning.* Liksom rättskipningen låter sig också förvaltningen påvisas såsom individualisering och konkretisering av lagar, nämligen förvaltningslagar. Ja, en stor del av det, som man vanligtvis betecknar som statsförvaltning, skiljer sig funktionellt över huvud inte från det, som man kallar lagskipning eller rättskipning, för så vitt statsändamålet tekniskt fullföljes genom förvaltningsapparaten på samma sätt som genom domstolarna, i det att man åstadkommer det socialt önskade tillståndet, d. v. s. det tillstånd som av lagstiftaren anses som önskat, därigenom att man på dettas kontradiktoriska motsats reagerar med en tvångsakt, som sättes genom ett statligt organ, m. a. o. att undersåtarna rättsligen förpliktas till det socialt önskade förhållningssättet. Det föreligger inte någon väsentlig skillnad, om människornas ära skyddas genom att gärningsmannen vid domstol straffas för ärekränkning, eller om människornas säkerhet i gatutrafiken garanteras genom att de körsvenner, som fara fram för fort, bestraffas av förvaltningsmyndigheterna. Talar man i det ena fallet om rättskipning, i det andra om förvaltning, så är det endast i domarnas organisatoriska ställning, endast historiskt förklarlig, som skillnaden består, nämligen i deras oberoende, vilket förvaltningsorganen mestadels (om också ingalunda alltid) sakna;

den väsentliga överensstämmelsen består åter däri att statsändamålet i båda fallen blott medelbart realiseras. En funktionell skillnad mellan rättskipning och förvaltning föreligger blott då, när statsändamålet omedelbart förverkligas genom statsorgan, när statsorganet, härtill rättsligen förpliktigt, direkt genomför det socialt önskade tillståndet, när det, som man uttrycker sig, är staten själv, d. v. s. dess organ, som bygger eller bedriver skolor och järnvägar, behandlar sjuka i sjukhus o. s. v. Denna omedelbara förvaltning är i själva verket väsensskild från lagskipningen, emedan denna enligt sitt väsen är ett medelbart fullföljande av statsändamål och därför väsensbesläktad med den medelbara förvaltningen. Skola förvaltning och rättskipning vara två olika funktioner, då kan den senare blott sättas emot den förra i egenskap av omedelbar förvaltning. För en begreppslikt korrekt systematisering av rättsfunktionerna går följaktligen gränsen helt annorlunda än hos den nu förtiden vanliga, historiskt tillkomna organisationen av rättsapparaten, som — fränsett lagstiftningen — sönderfaller i två från varandra relativt isolerade myndighetsgrupper, som till en stor del utföra liknande funktioner. Den riktiga insikten i denna funktions natur, ersättandet av skillnaden mellan rättskipning och förvaltning med skillnaden mellan medelbar och omedelbar statsförvaltning, borde inte heller för organisationen bliva utan återverkan.

c. *Rättshandling och verkställighetsakt.* De generella normernas individualisering och konkretisering framgår på vissa rättsområden; t. ex. på den borgerliga rättens, inte omedelbart genom en sådan akt av bemyndigade statsorgan, som t. ex. domen är. Hos de civilrättsnormer, som domstolarna ha att tillämpa, inskjutes mellan lagen och domen rättshandlingen, som med hänsyn till det betingande sakförhållandet utför en individualiserande funktion. Delegerade genom lagen stifta parterna konkreta normer för sitt ömsesidiga förhållningssätt, normer, som statuera ett ömsesidigt förhållningssätt och vilkas kränkande först bildar det faktiska förhållande, som skall fastställas genom domen, och till vilket i domen exekutionens orättsföljd anknytes.

Den sista fasen i denna rättsskapelseprocess, som tager sin början med författningsgivandet, är realiserandet av tvångsakten i egenskap av orättsföljd.

d. *Folkrättens ställning i rättsbyggnaden.* Antager man, att det icke finns en enda statlig rättsordning utan att en mångfald av dylika koordinerade och följaktligen inom sina giltighetsfärer rättsligen mot varandra avgränsade rättsordningar äga gällande kraft, och inser man, att det är den positiva folkrätten, som åstadkommer denna koordination av de enskilda staternas rättsordningar och den ömsesidiga avgränsningen av deras giltighetsområde, då måste man fatta folkrätten som en rättsordning, vilken står över de statliga rättsordningarna och sammanfattar dessa till en universell rätts-gemenskap; varmed enheten av all rätt i ett system av »avsatsvis» på varandra följande rättsskikt är kunskapsenligt garanterad.

e. *Relativiteten hos motsatsen mellan rättsskapelse och rättstillämpning.* Insikten i rättsordningens »avsatsformiga» struktur visar, att motsatsen mellan rättsordning eller rättsskapelse å den ena sidan och rättsverkställighet eller rättstillämpning å den andra ingalunda har den absoluta karaktär, som den traditionella rättsläran förbinder med denna för densamma så betydelsefulla motsats. De flesta rättsakter äro samtidigt akter av rättsskapelse och rättsverkställighet. Med var och en av dessa rättsakter verkställs en norm av högre »Stufe» och frambringas en norm av lägre »Stufe». Så framträder den första författningsgivningen — alltså en akt av högsta rättsskapelse — såsom verkställandet av grundnormen; lagstiftningen — d. v. s. frambringandet av generella normer — såsom verkställandet av författningen; dom och förvaltningsakt, genom vilka individuella normer sättas, såsom verkställandet av lagen; realiseringen av tvångsakterna såsom verkställandet av förvaltningsorder och dom. Tvångsakten har visserligen karaktär av ren verkställighet liksom »förut-sättandet» av grundnormen har karaktär av ren normsättning. Men allt, som ligger mellan dessa båda gränfall, är samtidigt rättssättning och rättsverkställighet. Så särskilt också rättshandlingen, vilken man inte — såsom den traditionella rättsläran gör — i egenskap av rättstillämpningsakt får sätta emot lagstiftningen som en akt av rättsskapelse. Ty lagstiftning liksom rättshandling är samtidigt rättsskapelse och rättstillämpning.

VI. TOLKNINGEN.

33. *Tolkningens anledning och föremål.* Ur insikten i rättsordningens »avsatsformiga» uppbyggnad framgå mycket betydelsefulla konsekvenser för tolkningsproblemet. Tolkningen är ett andligt förfaringssätt, som åtföljer rättsskapelseprocessen i dess fortgång från en högre till en — av den högre bestämd — lägre »avsats». I normalfallet, lagtolkningen, skall den frågan besvaras, hur ur lagens generella norm i dess tillämpning på ett konkret faktiskt förhållande den motsvarande individuella norm, som domen eller förvaltningsakten utgör, står att vinna. Men det finns också en författningstolkning, för så vitt det just gäller att tillämpa författningen — i lagstiftningsförfarandet, vid utfärdande av nödförordningar eller övriga författningsomedelbara akter —, d. v. s. att verkställa författningen på en nedre »avsats». Och det finns likaledes en tolkning av individuella normer, domar, förvaltningsorder, rättshandlingar o. s. v., kort sagt, av alla normer, för så vitt de skola verkställas, d. v. s. såvida rättsskapelse- och rättsverkställighetsprocessen övergår från den ena till den efterföljande »avsatsen».

34. *Det lägre rättsstadiets obestämdhet i förhållande till det högre.* Förhållandet mellan en högre och en lägre »avsats» hos rättsordningen, såsom mellan författning och lag, eller lag och dom, är en relation av bestämmande eller bindande; den högre »avsatsens» norm reglerar den akt, genom vilken den lägre »avsatsens» norm skapas (eller verkställighetsakten, när det rör sig om denna); den bestämmer därvid inte blott förfaringssättet, i vilket den lägre normen skapas, utan eventuellt också innehållet i den norm, som skall skapas. I förhållandet mellan författning och lag överväger reglerandet av förfaringssättet; dock finns det även här en bestämning av framtida lagars innehåll. Den författningsseniiga normeringen av grund- och frihetsrättigheter är ett sådant försök att bestämma, åtminstone negativt, innehållet i framtida lagar, i det att vissa innehåll (ingrepp i frihet och egendom) uteslutas. I förhållandet mellan lag och dom resp. förvaltningsakt hålla regleringen av förfaringssättet och regleringen av innehållet i den lägre norm, som skall skapas, varandra i jämvikt; den individuella normen bestämmas liksom med avseende på det förfarande, i vilket den frambringas,

också med avseende på sitt innehåll (materiell, civil-, straff-, förvaltningsrätt).

Men denna bestämmning är aldrig fullständig. Normen av högre »avsats» kan icke åt alla håll binda den akt, genom vilken den verkställles. Alltid måste det bliva ett större eller mindre spelrum för fri prövning, så att den högre »avsatsens» norm i förhållande till den normskapelse- eller verkställighetsakt, som skall utföra den, städse blott har karaktären av en ram, som skall fyllas genom denna akt. Till och med en order, hur detaljerad den än må vara, måste överlämna en massa avgöranden åt den, som skall verkställa ordern. Föranstaltar organet A, att organet B skall häkta undersåten C, så måste organet B efter egen prövning avgöra, när och var och hur det vill förverkliga häktningsordern, avgöranden, som bero på yttre omständigheter, som det anordnande organet inte har förutsett och till stor del inte heller kan förutse.

35. *Det lägre stadiets avsiktliga obestämdhet.* Därav framgår, att varje rättsakt, vare sig en rättsskapelse- eller en ren verkställighetsakt, i vilken en norm utföres, blott till en del bestämmes genom denna norm, men i övrigt är obestämd. Denna obestämdhet kan hänföra sig såväl till det betingande sakförhållandet som också till den betingade följden, d. v. s. till såväl »huru» som »vad» hos den akt som skall sättas. Obestämdheten kan t. o. m. vara avsiktlig, d. v. s. ingå i intentionen hos det organ, som sätter den högre normen. Så sker sättandet av en blott generell norm — motsvarande dennas väsen — alltid under förutsättning, att den verkställande individuella normen fortsätter den bestämningsprocess, som ju utgör meningen i rättsnormens »avsatsformiga» serie. På samma sätt ligger det till i delegationsfallet. En sanitetslag bestämmer, att vid ett epidemiutbrott en stads invånare vid risk av straff ha att vidtaga förberedande åtgärder för att förhindra sjukdomens spridning. Förvaltningsmyndigheten får fullmakt att på olika sätt bestämma dessa mått och steg allt efter de olika sjukdomarna. Strafflagen stadgar för en bestämd förbrytelse böter eller frihetsstraff och överlämnar åt domaren att i det konkreta fallet avgöra sig för det ena eller andra straffet och bestämma utmätningen, varvid för detta ändamål en övre och en undre gräns kan vara statuerad i lagen själv.

36. *Det lägre stadiets oavsiktliga obestämdhet.* Likväl kan rättsaktens obestämdhet också vara den ej avsedda följderna hos beskaffenheten av den norm, som skall utföras genom den ifrågavarande akten. Här ha vi i främsta rummet ett ords eller en ordföljds mångtydighet, i vilka normen uttrycker sig. Normens språkliga mening är icke entydig; den, som har att bringa normen i verkställighet, står inför flera möjliga betydelser. Samma situation föreligger, när normverkställaren tror sig kunna antaga, att det består en diskrepans mellan normens språkliga uttryck och den normsättande auktoritetens vilja, som därigenom uttryckes, varvid det helt och hållet må lämnas därhän, på vilket sätt denna vilja kan fastställas. Det måste i varje fall gälla som möjligt att utforska den ur andra källor än ur det språkliga uttrycket hos normen själv, såvida detta får antagas såsom icke motsvarande normstiftarens vilja. Att lagstiftarens s. k. vilja eller avsikten hos de parter, som sätta en rättshandling, icke motsvarar de ord, som uttalas i lagen eller rätts handlingen, är en möjlighet, överallt allmänt erkänd av den traditionella jurisprudensen. Diskrepansen mellan vilja och uttryck kan vara fullständig, men den kan också vara partiell; det sistnämnda, när lagstiftarens vilja eller parternas avsikt åtminstone motsvarar en av flera betydelser som normens språkliga uttryck för med sig. Obestämdheten hos den rättsakt, som skall sättas på grund av en norm, kan slutligen också vara följderna av det faktum, att två normer, som samtidigt göra anspråk på att gälla, — emedan de möjligtvis innehållas i en och samma lag — motsäga varandra helt eller delvis.

37. *Normen en ram för flera möjligheter av verkställande.* I alla dessa fall erbjuda sig flera möjligheter för verkställandet. Den verkställande rättsakten kan formos så, att den motsvarar den ena eller den andra av rättsnormens olika språkliga betydelser, att den motsvarar normstiftarens vilja, som på något sätt kan fastställas, eller det av honom valda uttrycket, eller att den motsvarar den ena eller den andra av de båda normer som motsäga varandra, eller att det avgöres så, som om de båda varandra motsägende normerna ömsesidigt hade upphävt varandra. Den norm, som skall verkställas, bildar i alla dessa fall blott en ram, inom vilken flera möjligheter av verkställighet äro givna, varvid varje akt är normenlig, som

håller sig innanför denna ram, i någon möjlig mening utfyller ramen.

Förstår man med »tolkning» fastställandet av den norms mening, som skall verkställas, så kan resultatet av denna verksamhet blott vara fastställandet av ramen, som den norm, som skall tolkas, framställer, och därmed kunskapen om flera möjligheter, som äro givna inom denna ram. Då behöver inte tolkningen av en lag nödvändigt föra till ett enda avgörande som det enda riktiga utan möjligtvis till flera, som alla äro likvärdiga — såvida de blott mätas medelst den norm som skall användas — om även blott en enda bland dem i domsakten blir positiv rätt. Att en dom är grundad i lagen, betyder i själva verket intet annat, än att den håller sig inom lagens ram, betyder icke, att det är *den* individuella normen utan blott att det är *en* av de individuella normer, som inom den generella normens ram äro möjliga.

Den traditionella jurisprudensen tror emellertid, att den av tolkningen inte blott får vänta fastställandet av ramen för rättsaktén, som skall sättas, utan också uppfyllandet av en vidare uppgift, och den är böjd att däri till och med se dess huvuduppgift. Tolkningen skall utveckla en metod, som möjliggör att riktigt utfylla den fastställda ramen. Tolkningens övliga teori vill göra troligt, att lagen, tillämpad på det konkreta fallet, städse blott kunde giva *ett* riktigt utslag, och att detta utslags positivrättsliga »riktighet» är grundad i lagen själv. Den framställer denna tolknings förlopp så, som om det därvid rörde sig om en intellektuell akt att upplysa eller begripa, som om tolken blott hade att sätta i gång sitt förstånd, men ej sin vilja, och som om genom en ren förståndsverksamhet under de förhandenvarande möjligheterna ett i den positiva rättens mening riktigt urval kunde göras, som motsvarade den positiva rätten.

38. *De s. k. interpretationsmetoderna.* Likväl, från en på den positiva rätten riktad ståndpunkt finns det icke något kriterium, på grund av vilket den ena av de möjligheter, som äro givna inom den norms ram, som skall tillämpas, kunde föredragas framför den andra. Det finns helt enkelt ingen — som positivrättsligt karakteriserbar — metod, enligt vilken blott den ena av en norms olika språkliga betydelser kunde utmärkas såsom »riktig»; förut-

satt naturligtvis, att det är fråga om flera möjliga tolkningar, d. v. s. sådana som äro möjliga i sammanhang med lagens eller rättsordningens alla andra normer. Trots den traditionella jurisprudensens alla ansträngningar har det hittills inte lyckats att avgöra konflikten mellan vilja och uttryck på ett objektivt giltigt sätt till förmån för den förra eller det senare. Alla hittills utvecklade tolkningsmetoder föra städse blott till ett möjligt, aldrig till *ett* enda riktigt resultat. Att under försummande av ordalydelsen hålla sig till lagstiftarens förmenta vilja eller att strängt beakta ordalydelsen och därvid inte bekymra sig om lagstiftarens, mestadels problematiska, vilja, är, positivrättsligt, helt igenom likvärdigt. Föreligger det fall, att två samtidigt gällande normer motsäga varandra, då stå de tre tidigare omnämnda logiska möjligheterna av en verkställighet positivrättsligt på en och samma linje. Det är en fåfäng ansträngning att »juridiskt» vilja motivera den ena med uteslutande av den andra. Att de övliga tolkningsmedlen: argumentum a contrario och analogien äro fullkomligt värdelösa, framgår redan tillräckligt därur, att båda föra till motsatta resultat, och att det icke finns något kriterium för när det ena eller det andra bör komma till användning. Också den s. k. intresseavvägningens grundsats är blott en formulering, ingen lösning av det problem, som här föreligger. Den ger icke den objektiva måttstock, enligt vilken motsatta intressen kunna jämföras med varandra och intressekonflikter följaktligen avgöras. Denna måttstock går framför allt icke att hämta ur den norm, som skall tolkas, eller ur den lag, som innehåller denna norm, resp. ur hela rättsordningen, såsom läran om den s. k. intresseavvägningen menar. Ty nödvändigheten av en »tolkning» framgår just därav, att den norm, som skall tillämpas, eller systemet av normer lämnar flera möjligheter öppna, d. v. s. ej innehåller något avgörande om vilket av de ifrågavarande intressena, som är det förnämsta utan fastmer överlåter denna intressenas rangbestämning åt en normskapelseakt, som först skall sättas — t. ex. domen.

39. *Tolkningen såsom kunskaps- eller viljeakt.* Till grund för den traditionella tolkningsteorien ligger föreställningen att då bestämningen av den rättsakt, som skall sättas, ej presterats av den högre norm, som skall tillämpas, den kan vinnas genom någon slags kunskap om den redan existerande rätten. Denna föreställning är

ett självbedrägeri, som är motsägelsefullt, emedan det strider emot förutsättningen för tolkningens möjlighet. Frågan, vilken av de möjligheter, som äro givna inom ramen för en norm, är den »riktiga», är — förutsättningsenligt — över huvud ingen fråga för den kunskap, som är riktad på den positiva rätten, är icke något rättsteoretiskt utan ett rättspolitiskt problem. Uppgiften: att ur lagen vinna den riktiga domen eller den riktiga förvaltningsakten, är i det väsentliga samma uppgift som att inom författningens ram skapa de riktiga lagarna. Lika litet som man ur författningen genom tolkning kan vinna de riktiga lagarna, lika litet kan man ur lagen genom tolkning erhålla de riktiga domsluten. Helt visst består det en skillnad mellan dessa båda fall, men den är blott kvantitativ, ej kvalitativ, och består blott i att lagstiftarens bindning i materiellt hänseende är mycket ringare än domarens bindning, att den förre vid rättsskapelsen är relativt mycket friare än den senare. Men också denne är en rättsskapare, och även han är vid denna funktion relativt fri. Just därför är utvinnandet av den individuella normen i det förfarande, som innebär verkställandet av lagen, en viljefunktion, såvida den generella normens ram därvid utfylles. De »vetenskapliga» kommentarerna, genom vilka lagverkställighetens verksamhet bör understödjas, äga en helt igenom rättspolitisk karaktär, äro att jämföra med förslag för lagstiftningen, äro försök att utöva inflytande på domstolarnas och förvaltningsmyndigheternas rättsskapande funktion. För så vitt vid lagtillämpningen ännu en kunskapsverksamhet — utöver det därvid nödiga fastställandet av den ram, inom vilken den akt, som skall sättas, har att hålla sig —, kan få rum, är det inte en kunskap om den positiva rätten utan om andra normer, som här kunna utmynna i rättsskapelseprocessen: moralens, rättvisans normer, sociala värdeomdömen, som man brukar beteckna med slagorden folkets väl, statsintresse, framsteg o. s. v. Över dessas giltighet och möjlighet att fastställa låter sig intet utsäga från den positiva rättens ståndpunkt. Betraktade från denna ståndpunkt kunna alla dylika bestämmingar blott karakteriseras negativt; det är bestämmingar, som icke utgå från den positiva rätten själv. I förhållande till denna är sättandet av rättsakten fritt, d. v. s. i den fria prövningen hos den instans, som är utsedd att sätta akten; det skulle då vara, att den positiva rätten själv,

delegerade någon metarättslig norm såsom moral, rättvisa o. s. v. Men därigenom skulle dessa omformas till positivrättsliga normer.

40. *Rättssäkerhetens illusion.* Åskådningen, att tolkningen är en kunskap om positiv rätt och som sådan ett förfarings sätt för att vinna nya normer ur den redan gällande rätten, utgör grunden för den s. k. begrepps-jurisprudens, som också avböjes av den rena rättsläran. Denna söndersmular den uppfattningen, att normer skulle kunna nyskapas på kunskapens väg, en uppfattning, som ytterst framspringer ur behovet att föreställa sig rätten som en fast ordning, vilken allsidigt bestämmer det mänskliga förhållningssättet men särskilt de rättstillämpande organens, framför allt domstolarernas, verksamhet; så att deras funktion och följaktligen också tolkningen blott anses bestå i att finna redan förhandenvarande normer, vilka därför blott kunna upptäckas medelst ett särskilt förfarings sätt. Det är rättssäkerhetens illusion, som den traditionella rätts teorien — medvetet eller omedvetet — strävar att upprätthålla.

41. *»Luckor» i lagen.* En särskild roll tillerkännes tolkningen vid utfyllandet av luckor i lagen. Likväl finns det inte verkliga luckor i den meningen, att en rättstvist ej skulle kunna avgöras enligt de gällande normerna, emedan lagen — såsom man säger — inte kan tillämpas i brist på en föreskrift, som kan hänsyfta på detta fall. Varje rättstvist består däri att en part reser ett anspråk mot en annan; och det godkännande eller avvisande utslaget beror på huruvida lagen, d. v. s. en gällande norm, som skall tillämpas på det konkreta fallet, statuerar eller icke statuerar den påstådda rättsplikten. Då det inte finns en tredje möjlighet, är ett utslag alltid möjligt, och till på köpet alltid på grund av lagen, d. v. s. genom lagens tillämpning. Också i det utslag, som förkastar anspråket, tillämpas den gällande rättsordningen. Ty i det att denna förpliktar människorna till ett alldeles bestämt förhållningssätt, garanterar den bortom dessa rättsplikter friheten. Mot den, som av en annan gör anspråk på ett förhållningssätt, som inte är statuerat genom den gällande ordningen, har denne senare en av rättsordningen erkänd »rättighet» att underlåta detta förhållningssätt; »rättighet» i betydelsen av rättsligen garanterad frihet. Rättsordningen innehåller inte blott satsen, att man är förpliktigad till ett bestämt förhållningssätt (för så vitt negationen av detta förhåll-

ningssätt är satt som betingelse för den specifika orättsföljden), utan också satsen: man är fri att göra och låta det, vartill man ej är förpliktigad. Det är denna negativa norm, som kommer till användning i ett utslag, genom vilket ett anspråk avvisas, som är riktat på ett förhållningssätt, vilket inte är gjort till plikt.

Om man dock i vissa fall talar om en »lucka», så betyder detta icke, som uttrycket förespeglar, att ett avgörande i brist på en norm är logiskt omöjligt, utan blott att det — logiskt möjliga — godkännande eller förkastande utslaget av den instans, som är utsedd till att fälla utslaget, d. v. s. att tillämpa lagen, känns som alltför oändamålsenligt och alltför orättvist, som så oändamålsenligt och så orättvist, att den är benägen för det antagandet, att lagstiftaren inte alls har tänkt på detta fall och hade, om han tänkt därpå, beslutat annorlunda, än det på grund av lagen måste beslutas. Detta antagande må passa in eller ej — dess riktighet skall väl oftast icke gå att påvisa; gentemot den författningsenligt statuerade plikten att tillämpa lagen, är det betydelselöst. Även den — enligt rättstillämparens åsikt — dåliga lagen skall tillämpas; helt bortsett från, att vad den ene anser som dåligt, synes den andre gott. Den s. k. »luckan» är följaktligen icke något annat än differensen mellan den positiva rätten och en ordning, som anses bättre, rättvisare, riktigare. Blott därigenom att man jämför en sådan ordning med den positiva rätten och så fastställer brister hos denna, kan man hävda något sådant som en lucka. Att en sådan lucka inte kan utfyllas genom tolkning, förstås av sig självt, så snart man insett luckans väsen. Tolkningen har här inte funktionen att bringa i tillämpning den norm, som skall tolkas, utan tvärtom att utskilja den för att i dess ställe sätta den bättre, riktigare, rättvisare normen, kort sagt, den av rättstillämparen önskade normen. Under skenet av komplettering upphäves den ursprungliga normen under rättstillämpningens gång och ersättes genom en ny. En fiktion, som man särskilt betjänar sig av, när den legala ändringen av de generella normerna av vissa skäl är svår eller omöjlig; t. ex. emedan det rör sig om sedvanerätt, som över huvud inte kan modifieras i ett rationellt förfaringsätt, eller emedan de gällande lagarna betraktas som heliga eller av gudomligt ursprung, eller emedan lagstiftningsapparaten av vissa andra skäl inte eller blott svårligen kan sättas igång.

42. *De s. k. tekniska luckorna.* Jämte de egentliga luckorna urskiljer man stundom också tekniska luckor, vilka t. o. m. anses som möjliga av dem, som från en positivistisk ståndpunkt förneka existensen av verkliga luckor, och vilkas utfyllande förklaras för tillåtligt på tolkningens väg. De skola föreligga, när lagstiftaren underlåter att normera något, som han skulle ha varit tvungen att normera, om det över huvud skall vara tekniskt möjligt att tillämpa lagen. Likväl, det, som man betecknar som en teknisk lucka, är antingen en lucka i ordets ursprungliga betydelse, d. v. s. en differens mellan positiv rätt och önskad rätt, eller den obestämdhet, som framgår ur normens ramkaraktär. Det första föreligger, när t. ex. lagen normerar köpets förbindande karaktär, men — såsom man uttrycker sig — icke fastställer något om vem som bär risken, om den köpta saken före överlämnandet förstöres utan parternas förskyllan. Likväl är det inte så, att lagstiftaren »ingenting» stadgat därom utan så, att han inte stadgat, att säljaren befrias från förpliktelsen att leverera varan eller att lämna ersättning; en bestämmelse, som uppenbarligen anses önskvärd av var och en, som här hävdar en »lucka». Då lagen angående säljarens förpliktelse att leverera varan inte heller gör något undantag för nyssnämnda fall, stadgar den, att säljaren bär risken. Det andra föreligger, när lagen t. ex. stadgar, att ett organ skall tillsättas genom val, men inte reglerar valförfarandet. Det betyder, att vilket valsätt som helst, proportionellt val eller majoritetsval, offentligt eller hemligt o. s. v. är lagenligt. Det organ, som är befogat, att verkställa valet, kan bestämma valförfarandet efter egen prövning. Bestämmandet av valförfarandet är överlämnat åt en norm av lägre »avsats». Ett annat exempel. En lag stadgar, att ett kollegium för att vara verksamt måste sammankallas av sin ordförande men samtidigt, att det själv har att välja sin ordförande; stadgar emellertid ej något om kollegiets sammanträde för det fall, då ingen ordförande finns. Om det inte går att avvinna denna norm den meningen, att i händelse av att ingen ordförande finns, är vilket slag av sammanträde som helst lagenligt, utan blott den meningen, att också i detta fall kollegiet skall sammankallas av sin ordförande, då kan detta kollegium över huvud ej fungera på lagenligt sätt. Men ej heller här föreligger det någon »lucka». Ty lagen vill ju, att kollegiet, även när det icke

har någon ordförande, bör sammankallas av denne. Hade den inte föreskrivit något för detta fall, vore vilket sammanträde som helst lagenligt. Lagen stadgar här något absurt. Detta är, då lagarna äro människoverk, ej uteslutet. En norm kan också ha ett meningslöst innehåll. Men då är ingen tolkning i stånd att avvinna den en mening. Ty genom tolkning kan man inte hämta fram ur en norm det, som inte förut var inneslutet däri.

43. *Lagstiftarens teori om luckorna.* Ehuru följaktligen lagluckorna teoretiskt ej ha någon existens, kan dock lagstiftaren — bestämd av en felaktig teori — förutsätta existensen av »luckor». Det är blott så, att dessa »luckor» då äro något annat än det, som lagstiftaren själv kanske anser dem vara. Denne kan träffa bestämmelser — och träffar dem i själva verket alls inte sällan — för det fall, att inte något avgörande kunde vinnas ur lagen, såsom § 6 i den österrikiska och § 1 i den schweiziska civillagen bestämma. Anvisar lagen — såsom den sistnämnda § 1 i den schweiziska civil-lagen — domaren i händelse av en »lucka» att avgöra så, som han skulle stadga som lagstiftare, så betyder detta att ge domaren fullmakt att i de fall, i vilka han anser lagens tillämpning som ofruktbar, i stället för lagen besluta efter eget gottfinnande. Den gode lagstiftaren är inte i det läget att kunna avstå från en under vissa omständigheter nödvändig korrigerande av lagen. Ty han måste från första början räkna med faktiska förhållanden, som han inte har förutsett och inte heller kan förutse; hans generella normer kunna alls inte anpassas annorlunda än efter genomsnittsfällen. Just därför kan han inte själv stadga för de fall i vilka han vill låta rättstillämparen träda i sitt ställe; — kunde han detta, behövde han inte låta ersätta sig. Det återstår för honom icke något annat än att överlämna avgörandet i dessa fall åt rättstillämparen med den oundvikliga risken, att denne som delegerad lagstiftare också avgör fall, i vilka den ursprunglige lagstiftaren ville få sin lag tillämpad; varmed naturligtvis grundsatsen om verkställandets lagenlighet och följaktligen giltigheten av de generella normer, som utfärdats för tillämpningen genom domstolar och förvaltningsmyndigheter, över huvud ifrågasättes och rättsskapandets tyngdpunkt hotar att förskjutas från den generelle lagstiftaren till den individuella rättstillämparen. För att i möjligaste mån inskränka denna risk, formu-

leras befullmäktigandet att sätta lagen ur funktion så, att den extra ordinära fullmakt, som därmed faktiskt övrräckes åt rättstillämparen, inte skall bli honom medveten. Rättstillämparen bör tro, att han blott i de fall inte behöver tillämpa lagen, i vilka den inte kan tillämpas, emedan den själv icke innehåller någon tillämpningsmöjlighet. Han bör tro: att han är fri blott när han själv får fungera som lagstiftare, men inte i det avseendet: när han har att träda i lagstiftarens ställe. Att han i själva verket också i detta avseende är fri, döljer fiktionen om »luckan» för honom. Och denna medvetet eller omedvetet falska formel har den — av lagstiftaren avsedda — verkan, att rättstillämparen blott ytterst sällan gör bruk av den åt honom tillerkända friheten att icke tillämpa lagen på ett konkret fall, då det blott är vid den starkaste divergens mellan lag och eget rättsmedvetande, som det kommer att förefalla honom, att en verklig »lucka», d. v. s. ett fall föreligger, som lagstiftaren själv inte ville reglera, och som lagen därför inte har reglerat, så att den logiska premisen saknas för det slutande från det allmänna till det enskilda, som varje lagtillämpningsakt framställer. Den s. k. »luckan i lagen» är en typisk ideologisk formel. Lagens tillämpning på det konkreta fall, som blott är en rättspolitisk oändamålsenlighet — som skall bedömas i enlighet med rättstillämparens prövning — framställes som en rättslogisk omöjlighet.

VII. RÄTTSSKAPANDETS METODER.

44. *Rättsform och statsform.* Läran om rättsordningens »avsatsformiga» uppbyggnad fattar rätten i dess rörelse, i dess självskapandes sig ständigt förnyande process. Det är en dynamisk rätts-teori till skillnad från den statiska, som söker begripa rätten utan hänsyn till dess skapande, blott som skapad ordning, dess giltighet, dess giltighetsområde o. s. v. I mittpunkten för en rättsdynamiks problem står frågan om rättsskapandets olika metoder eller frågan efter rättens former. Fattar man som rättsnormens väsentliga funktion, att den förpliktar människorna till ett bestämt förhållningssätt (i det att den förknippar det kontradiktoriskt motsatta

förhållningssättet med en tvångsakt, den s. k. orättsföljden), då framgår som den avgörande synpunkten, från vilken rättsnormens tillblivelse skall bedömas: huruvida den individ, som förpliktas genom rättsnormen, den, som är underkastad normen, huruvida han är delaktig eller icke i frambringandet av denna norm, som förpliktar honom. Med andra ord: huruvida förpliktelsen följer med hans vilja eller utan, eventuellt emot hans vilja. Det är denna skillnad, som man vanligtvis betecknar som motsatsen mellan autonomi och heteronomi, och som rättsläran brukar använda väsentligen på statsrättens gebit. Här uppträder den som skillnad mellan demokrati och autokrati eller republik och monarki och här ger den den övliga indelningen av statsformerna. Emellertid, det som man förstår med statsform, är blott ett särskilt fall av rättsformen över huvud. Det är rättsformen, d. v. s. rättsskapelsemetoden på rättsordningens översta »avsats», d. v. s. inom författningens sfär. Med begreppet statsform karakteriseras metoden för de generella normernas genom författningen reglerade skapelse. Förstår man med statsform blott författningen som form för lagstiftningen, d. v. s. som de generella rättsnormernas tillblivelseform, och identifierar man sålunda — i begreppet statsform — staten med författningen som generella rättsnormers tillblivelseform, så motsvarar detta blott den vanliga föreställningen om rätten, vilken man ju också i allmänhet blott betraktar såsom ett system av generella normer utan att göra sig klart, att också de generella normernas individualisering, fortgången från den abstrakta till den konkreta rättsnormen, måste falla inom rättsordningens sfär. Statsformens identifiering med författningen motsvarar helt igenom fördomen om rätten såsom innesluten i lagen. Men statsformsproblemet såsom frågan om rättskapandets metod uppstår inte blott på författningens »avsats», följaktligen inte blott för lagstiftningen utan för alla »avsatser» i rättskapandet och i synnerhet för de skilda fallen av sättande av individuella normer: förvaltningsakt, dom, rättshandling.

45. *Offentlig och privat rätt.* Som ett särskilt karakteristiskt exempel må anföras den för den moderna rättsvetenskapens systematik grundläggande skillnaden mellan offentlig och privat rätt. Som bekant har man icke hitintills lyckats uppnå en fullkomligt tillfredsställande bestämning av denna skillnad. Enligt den mest

utbredda åsikten rör det sig om en indelning av rättsförhållandena; nämligen så, att den privata rätten framställer ett förhållande mellan likordnade, rättsligen likvärdiga subjekt, den offentliga rätten ett förhållande mellan ett över- och ett underordnat subjekt, således mellan två subjekt av vilka det ena äger ett rättsligt mervärde gentemot det andra. Det typiskt offentligt-rättsliga förhållandet är det mellan stat och undersåte. Man betecknar de privaträttsliga förhållandena helt enkelt också som rättsförhållanden, som »rätts»-förhållanden i ordets egentliga och trängre mening, för att sätta emot dem de offentligt-rättsliga förhållandena som »makt»- eller »härskare»-förhållanden; såsom ju över huvud skillnaden mellan privat och offentlig rätt har benägenhet att antaga betydelsen av en motsats mellan rätt och ickerättslig eller dock blott halvrettslig makt och speciellt mellan rätt och stat. Frågar man nu närmare efter, vari det vissa subjekt tillerkända mervärdet, deras överordning över andra, egentligen består, så visar det sig, att det därvid rör sig om en skillnad mellan rättsskapande sakförhållanden. Och den avgörande skillnaden är densamma som den, vilken ligger till grund för indelningen av statsformerna. Det rättsliga mervärde, som tillkommer staten resp. dess organ i förhållande till undersåtarna, består i att rättsordningen tillerkänner de som statsorgan kvalificerade individerna eller dock vissa bland dem, de s. k. överhetsorganen, förmågan att förplikta undersåtarna genom en ensidig viljeyttring (befallning). Som typiskt exempel på ett offentligt-rättsligt förhållande: förvaltningsordern, en individuell norm, som är satt genom förvaltningsorganet, och genom vilken normadressaten rättsligen förpliktas till ett befallningsenligt förhållningssätt. Häremot står som typiskt privaträttsligt förhållningssätt: rättshandlingen, speciellt fördraget, d. v. s. den genom fördraget skapade individuella normen, genom vilken de fördragsslutande parterna rättsligt förpliktas till ett ömsesidigt förhållningssätt. Medan de subjekt, som här förpliktas, äro delaktiga i den förpliktande normens tillblivelse — däri består ju det fördragsenliga rättsskapandets väsen — har vid den offentligt-rättsliga förvaltningsordern det subjekt, som förpliktas, ingen andel i den förpliktande normens tillblivelse. Det är det typiska fallet för en autokratisk normskapelse; medan det privaträttsliga fördraget framställer en utpräglat demo-

kratisk metod i rättsbildandet. Ytterst träffande har också redan den äldre teorien betecknat rättshandlingssfären som privatautonomiens.

46. *Den ideologiska betydelsen av dualismen mellan offentlig och privat rätt.* Fattar man den avgörande skillnaden mellan privat och offentlig rätt som skillnaden mellan två rättsskapelsemetoder, ser man i statens s. k. offentliga akter just sådana rättsakter som i de privata rättshandlingarna, inser man framför allt, att den viljeyttring, som bildar det rättsskapande sakförhållandet, i båda fallen blott är fortsättning på den statliga viljebildningens process, att på samma sätt som i överhetsbefallningen så ock i den privata rättshandlingen blott individualiseringen av en generell norm verkställes — i förra fallet en förvaltningslags, i senare fallet den borgerliga lagbokens —, då skall det ingalunda förefalla så paradoxalt, att den rena rättsläran från sin universalistiska ståndpunkt, som alltid är riktad på rättsordningens helhet, på dennas egenskap av s. k. statsvilja, också i den privata rättshandlingen liksom i överhetsbefallningen ser en akt av staten, d. v. s. ett rättsskapandets sakförhållande, som kan räknas till rättsordningens enhet. Därmed relativerar den rena rättsläran den av den traditionella rättsvetenskapen absolutifierade motsatsen mellan privat och offentlig rätt, förvandlar denna motsats från en extrasystematisk, d. v. s. från en skillnad mellan rätt och icke-rätt, mellan rätt och stat, till en intrasystematisk; och hävdar sig just därigenom som vetenskap att den också upplöser den ideologi, som är förbunden med absolutifierandet av den ifrågavarande motsatsen. I det att man nämligen framställer motsatsen mellan offentlig och privat rätt som den absoluta motsatsen mellan makt och rätt eller åtminstone mellan stats-makt och rätt, skapas föreställningen, att blott den offentliga rättens rayon är den politiska maktens domän, men att denna är fullständigt utsluten från privaträttens gebit. Därigenom förhindras insikten, att den i rättshandlingsfördraget skapade »privata» rätten icke mindre är skådeplats för den politiska makten än den i lag och förvaltning skapade offentliga rätten. Det, som vi kalla privaträtt, är, betraktat från ståndpunkten av den funktion, som denna del av rättsordningen intager i hela rättens sammanhang, blott den ekonomiska produktionens och varufördelningens särskilda rättsform, som motsvarar

den kapitalistiska hushållningsordningen; en eminent politisk, sålunda en härskarefunktion. För en socialistisk hushållningsordning vore en annan rättsform adekvat, ingen autonom-demokratisk, som våra dagars privaträtt utgör, utan — förmodligen — en heteronom-autokratisk, en rättsform, som skulle stå våra dagars förvaltningsrätt närmare. Om denna skulle vara en mera tillfredsställande eller mera rättvis regleringsform, må här lämnas därhän; det vill och kan den rena rättsläran inte avgöra.

VIII. RÄTT OCH STAT.

47. *Den traditionella dualismen mellan rätt och stat.* I den motsats, som den traditionella rättsläran antager mellan offentlig och privat rätt, framträder redan klart den mäktiga dualism, som behärskar den moderna rättsvetenskapen, dualismen mellan stat och rätt. När den traditionella rätts- och statsläran ställer staten såsom ett från rätten skilt väsen mot denna och dock samtidigt hävdar staten som ett rättsväsen, så åstadkommer den detta därigenom, att den betraktar staten som en person, vilken den tillskriver en av rättsordningen oberoende existens. Liksom privaträttsteorien ursprungligen om individens rättspersonlighet antog, att den logiskt och tidligt gick före den objektiva rätten, d. v. s. rättsordningen, så antager statsrättsläran, att staten som kollektiv enhet, vilken uppträder såsom subjekt för ett viljande och handlande, är oberoende av och till och med existerar före rätten. Men staten, så lär man, uppfyller sin historiska mission genom att den skapar rätten till »sin» rätt, den objektiva rättsordningen, för att själv sedan underordna sig densamma, för att förpliktiga och berättiga sig själv genom sin egen rätt. Sålunda är staten som metarättsligt väsen, som ett slags mäktig makroantropos eller social organism, förutsättning för rätten och samtidigt ett rättssubjekt, som förutsätter rätten, emedan den är underkastad denna, förpliktigad och berättigad av densamma. Det är den beryktade tvåsida- och självförpliktelse teorien om staten, som med exempellös envishet hävdar sig mot alla invändningar trots de påtagliga motsägelser, som man ständigt och jämt förebrår den.

48. *Den ideologiska funktionen hos denna dualism.* Den traditionella stats- och rättsteorien kan inte avstå från denna teori, från den dualism mellan stat och rätt, som manifesterar sig i den. Ty denna dualism har en ideologisk funktion av utomordentlig betydelse, som ingalunda kan överskattas. Staten måste föreställas som en från rätten skild person, för att rätten skall kunna rättfärdiga staten, som skapar denna rätt och underkastar sig densamma. Och rätten kan rättfärdiga staten, blott om den förutsättes som en från staten väsensskild ordning, som är motsatt statens ursprungliga natur, makten, och därför i viss mening riktig och rättvis. Så blir staten från ett blott maktfaktum till rättsstat, som rättfärdigar sig genom att den utfärdar rätt. I samma grad som en religiöst-metafysisk legitimering av staten blir överksam, måste denna rättsstatsteori bli det enda möjliga rättfärdigandet av staten. Att denna »teori» gör staten, för såvitt som den hävdar staten som juridisk person, till föremål för statsrättslärares rättskunskap, och samtidigt med allra största eftertryck betonar, att staten, emedan den såsom makt är något från rätten väsensskilt, icke juridiskt kan begripas: denna motsägelse förorsakar den inte något avbräck.

49. *Identiteten av rätt och stat.* Men inser man — som den rena rättsläran har gjort — att staten är en ordning av mänskliga förhållningssätt, och därtill en social tvångsordning, och visar det sig — såsom det har visat sig genom den rena rättsläran —, att denna tvångsordning inte kan vara någon från rättsordningen skild ordning, emedan det just i ett samhälle inte finns och inte kan finnas två utan blott en tvångsordning, som konstituerar detta samhälle, visar det sig, att varje livsytring av staten, varje statsakt måste vara en rättsakt, emedan en mänsklig handling kvalificeras som statsakt blott därigenom, att den genom en rättsnorm är kvalificerad som sådan och blott på grund av denna rättsnorm kan tillräknas staten, d. v. s. hänföras till rättsordningens enhet, visar det sig, att staten som person inte är något annat än personifikationen av, och staten som makt ingenting annat än verksamheten hos denna rättsordning: då upplöser sig dualismen mellan stat och rätt som en av de fördubblingar, vilka uppstå genom att kunskapen konstituerar en enhet hos sitt föremål — ett sådant enhetsuttryck är begreppet person — och så hypotetiserar denna enhet. Dualismen mellan stats-

person och rättsordning utgör, betraktad från kunskapsteoretisk ståndpunkt, en parallell till den på samma sätt motsägelsefulla dualismen mellan Gud och världen. Den statsrättsligt-politiska ideologien framträder blott som en avläggare av, och en ersättning för den teologiskt-religiösa ideologien, som i alla väsentliga punkter överensstämmer med den. Men genomskådar man identiteten mellan stat och rätt, förstår man, att rätten, den positiva rätten, som icke identifieras med rättvisan, just är samma tvångsordning som den, i egenskap av vilken staten framträder för en kunskap, som inte fastnar i antropomorfistiska bilder, och som genom personifikationens slöja tränger fram till de reala relationerna mellan mänskorna, då är det helt enkelt omöjligt att rättfärdiga staten genom rätten. Alldeles som det är omöjligt att rättfärdiga rätten genom rätten, om detta ord inte den ena gången användes i den positiva rättens mening, den andra gången i den riktiga rättens, rättvisans mening. Och då avslöjar sig försöket att legitimera staten som rättsstat som fullständigt odugligt, därför att varje stat måste vara en rättsstat: om rätten — såsom positivismen (förutsättningen också för tvåsida- och självförpliktelse-teorien) måste antaga — icke är något annat än en tvångsordning av mänskliga förhållningssätt, över vars moral- eller rättvisevärde därmed ingenting är utsagt. Då går det att fatta staten ej mer och ej mindre juridiskt än rätten själv, vilken såsom andligt sakinnehåll är ordning och följaktligen föremål för normativ-juridisk kunskap, såsom motiverad och andra motiverande själsligt-kroppslig akt däremot är makt, d. v. s. rättsmakt, och såsom sådan objekt för socialpsykologien, resp. sociologien.

50. *Upplösningen av legitimitetsideologien.* Denna metodkritiska upplösning av dualismen stat—rätt är samtidigt det hänsynslösa förintandet av den i våra dagar mest verksamma legitimitetsideologien; därav det lidelsefulla motstånd, som den traditionella rätts- och statsteorien sätter mot den av den rena rättsläran grundade tesen om identiteten mellan stat och rätt.

Om den rena rättsläran avböjer en legitimering av staten genom rätten, så är det t. ex. inte därför, att den förklarar varje legitimering av staten för omöjlig. Den förnekar blott, att rättsvetenskapen förmår prestera ett rättfärdigande av staten genom rätten eller —

vad som är detsamma — av rätten genom staten. Och den förnekar i synnerhet, att det kan vara rättsvetenskapens uppgift att rättfärdiga något som helst. Rättfärdigande betyder värdeomdöme; och värdeomdömen äro etikens och politikens sak, men inte den rena kunskapens. Blott denna har också rättsvetenskapen att tjäna, om den vill vara vetenskap och ej politik.

BIDRAG TILL BEFOLKNINGSSTATISTIKENS METODIK

AV DOCENT KARL ARVID EDIN, STOCKHOLM

I.

I ett flertal tidskriftsuppsatser (senast i *Ekonomisk Tidskrift* årg. 1929, i *Svenska Nationalföreningens mot tuberkulos kvartals-skrift* för samma år samt i *Statsvetenskaplig Tidskrift* årg. 1928, under titeln *1930 års folkräkning*) har jag framlagt resultat av yrkes- och socialklassfruktsamhets- samt -dödlighetsundersökningar för åren 1919/22 resp. för 1921/22, grundade på den s. k. *identifieringsmetoden*, som här i första rummet avsett att åstadkomma konformitet mellan befolkningsrörelsematerialens och folkräkningens uppgifter om yrken m. m. och att supplerera de bägge materialens uppgifter inbördes. I den sistnämnda uppsatsen har jag också skisserat en annan, med identifieringsmetoden nära samhörig metod, som enligt mitt förmenande skulle kunna giva rikt utbyte särskilt för befolkningsstatistiken, den s. k. *jämförelsepersonmetoden*. Ej minst för den betydelsefulla specialgren av befolkningsstatistiken, som benämnes *familjestatistiken*, kunna dessa bägge metoder med fördel komma till användning.

Vilket utbyte man kan få med dessa metoder, vilka bägge i främsta rummet givetvis beröra själva insamlingen, kontrolleringen och suppleringen av primärmaterialet, skall jag här söka belysa i tvenne specialundersökningar. På jämförelsepersonmetodens säkerligen ej ringa betydelse också för det senare bearbetningsskedet, särskilt genom dess goda avpassning för korrelationsstatistiken, skall jag ej här ingå.

* * *

*

Den första undersökningen är en *Studie över ett decenniums stockholmska socialklassfruktsamhet i äktenskap ingångna år 1919.*

Dess huvuduppgift är att på ett metodiskt möjligast invändningsfritt familjestatistiskt material söka i detalj belysa, i vad mån de oväntade resultat, jag i föregående undersökningar kommit till rörande den stockholmska socialklassfruktsamheten för åren 1919/22 för samtliga i Stockholm vid slutet av 1920 bestående yngre äktenskap — senast framlagda i uppsatsen *Födelsekontrollens inträngande hos de breda lagren* (i *Ekonomisk Tidskrift* årg. 1929) — stå sig eller eventuellt undergå modifikationer.

Som observationsgrupp har jag uttagit de hustrur, som, födda 1884 och senare, gift sig under år 1919 och som både vid 1920 års folkräkning, $\frac{1}{1}$ 1921, och i början av 1930 bodde i Stockholm och där sammanlevde med sina män och om vilkas nedkomster jag med till säkerhet gränsande sannolikhet kunnat få kännedom, *i varje fall under äktenskapets första tio år* och så vitt möjligt även under tiden före äktenskapet.

Redan i samband med föregående undersökningar har jag på särskilda familjekort ur det stockholmska folkräkningsmaterialet för 1920 uttagit äktenskap ingångna 1919, med påteckning av uppgifter om bägge makarnas yrken, inkomster, födelseorter och födelseår. Denna vigselårskull är särskilt lämplig för en provundersökning som den förevarande, emedan inkomstuppgifterna avse det första hela kalenderåret i äktenskapet. Att jag valt tiden i början av år 1930 som slutpunkt för observationen beror på, att jag just vid den tid, då undersökningen sattes igång, juni 1930, kunde få utnyttja detta års taxeringslängder, vilka främst bygga på de i februari samma år avgivna självdeklarationerna, avseende år 1929. Tack vare dessa har jag kunnat jämföra inkomstutvecklingen från äktenskapets första tid till nio år senare, något som (såsom framgår av det följande) varit av mycket stort värde för belysandet av den viktiga frågan om inkomstutvecklingens inflytande på barnalstringen. En sådan undersökning, på grundval av inkomstuppgifterna för endast två isolerade år, start- och slutpunkten av en ur ekonomisk konjunktursynpunkt så abnormt inhomogen tidrymd som den av mig behandlade, kan naturligen på sin höjd ge en vägledande fingervisning, om vilka resultat eventuellt kunna förväntas framkomma ur en framtida undersökning med inkomstuppgifter för en hel serie år och på större material.

Det må påpekas, att inkomstuppgifterna för året 1929 ej äro av alldeles samma slag som för 1920. De äro ej slutgiltigt prövade av högre instans och avse taxeringslängdernas taxerade belopp enligt taxeringen till statlig inkomst- och förmögenhets-skatt inklusive $\frac{1}{60}$ av det deklarerade förmögenhetsbeloppet.¹ Denna skillnad torde dock för här ifrågavarande ändamål vara av mindre betydelse. Där- emot äro uppgifterna om hustruns yrkesverksamhet enligt mantals- och taxeringslängderna för år 1929 säkerligen åtskilligt ofullstän- digare än för 1920, närmast kanske emedan mantalsyrkesuppgifterna särskilt noga kontrolleras och suppleras för folkräkningsår. Jag har därför förfarit så, att jag i sådant fall, då hustrun utövat egen yrkes- verksamhet 1920 utan att sådan uppgivits för 1929, ehuru hon båda åren haft egen inkomst (om minst 300 kr.), antagit, att hon också 1929 varit yrkesverksam. Yrkesfri inkomst för hustrun har i folkräkningsmaterialet alltid tillagts mannen, försåvitt hon ej haft större förmögenhet. Så har jag också förfarit för 1929. Yrkesin- komst för hustrun understigande 300 kronor har jag för bägge åren lämnat utan avseende och räknat hustrun såsom ej yrkesverksam. En med mannens inkomst kombinerad tabellering efter (manligt) yrke, med särskiljande exempelvis av arbetare, har jag ej meddelat i förevarande uppsats, dels på grund av materialets litenhet, dels, och framförallt, emedan inkomsten visat sig ha så ojämförligt mycket större betydelse ur barnalstringens synpunkt än yrket — så- som framgått av mina föregående undersökningar.

Samtliga »folkräkningskort eller familjekort»; där äktenskap in- gåtts 1919 och som i övrigt uppfyllt ovan (på grundval av folkräknings- uppgifterna) uppställda villkor, ha eftersökts i mantalskontorets namn- register och därifrån i dess fr. o. m. $\frac{1}{7}$ 1926 upprättade familjeregister (eller »folkregister»), ävensom före denna tid i mantalsböckerna (i varje fall tillbaka till 1919 års ingång). Härvid har anteckning gjorts om all i registren iakttagen befolkningsrörelse, alltså om äktenska- pets upplösning eller utträde ur »observation» inom tio år, genom skilsmässa, dödsfall eller utflyttning, barns födelse eller död. För kontrollerandet och ev. suppling av uppgifterna om nedkomsterna ha födelseboksutdragen för mödrar gifta 1919 fullständigt genom- gåtts för hela tioårsperioden. För utrönande av spädbarnsdödlig-

¹ Om förfaringssättet vid 1920 års folkräkning, se *Folkräkningen, del V* (s. 6).

heten, och för ev. supplerings av födelseuppgifter på barn födda utanför Stockholm men döda där, ha också dödboksutdragen genomgått. Att observera är särskilt, att anteckning som regel gjorts i »folkregistret» om makars frånflyttning även utan formell skilsmässa och om år och datum för deras sammanlevnads på detta sätt konstaterade upplösning, vilket är av betydelse, då observationsperioden givetvis ej bör räknas längre än till detta datum — och barnalstringen även närmast före detsamma kan förmodas vara åtskilligt reducerad. I samtliga fall, då makarna konstaterats sammanleva ännu efter ingången av år 1930, ha korten sökts och i praktiskt taget samtliga fall identifierats i 1930 års mantals- och taxeringslängder, varvid deras yrken och inkomster samt årshyran och antalet i hushållet boende antecknats å korten — de två senaste uppgifterna i viss mån som kontroll å inkomstuppgifterna (och för inbördes kontroll). Särskild kontroll har givetvis utövats över, att endast sådana barn, som varit makarnas gemensamma eller i varje fall fötts av den kvinnliga kontrahenten, upptagits på korten. Beträffande föräktenskapliga barn hade det måhända varit möjligt att i större utsträckning, än som skett, särskilja hustruns barn med annan man än hennes make. Jag har dock i sådant syfte i stor utsträckning anlitat barnavårdsnämndens register, men ej redovisat de bägge barngrupperna var för sig.

Samtliga »sistföderskor», de flesta »förstföderskor» och ett stort antal »mellanföderskor» ha eftersökts i barnbördshusens dagböcker. Såsom framgår av tab. 1 koll. 13/14, ha ej mindre än 1,024 av samtliga 1,268 hustrur med minst 1 nedkomst inom äktenskapet, eller 81 %, kunnat identifieras i dagböckerna (beträffande en eller flera barnsbörder). Procenttalen identifierade avtaga ganska regelbundet med stigande socialstandard (stigande inkomst för mannen under år 1920 och inkomststegring från 1920 till 1929) — som ju kanske var att vänta — och variera från 91 % för den lägsta av de 9 i tabellen upptagna små socialgrupperna till 51 % för den högsta. För hela »den högre socialklassen» är procenttalet 71 % (för äktenskap, där mannen 1920 haft minst 6,000 kronors inkomst år 1920, 64 %), mot 87 % för den lägre, där föräktenskapliga barn äro särskilt talrika (raderna 18 och 17), vilket betyder, att en tämligen fullständig kontroll vunnits på, att de föräktenskapliga barnen kommit med

och att över huvud en god statistik över barnaföderskornas fördelning efter nedkomsternas ordningsnummer kunnat åstadkommas.

Ha barnbördshusens dagboksuppgifter om nedkomsternas ordningsnummer ej överensstämt med mina uppgifter å familjekorten, har jag gått till de utförliga »journalerna», ur vilka dagböckerna endast ge utdrag; och bl. a. konstaterat i vilken utsträckning missfall ev. förekommit. Ofta finnes där noggrann anteckning om tiden för varje föregående börd, med angivande om den lett till framkomst av levande eller dödfött barn eller endast till missfall. På så sätt har jag exempelvis kunnat konstatera, att en mycket lång intervall från vigseln till första barnets födelse («kamratäktenskap») ej sällan uppvisar förekomst av missfall, vilket givetvis vore av stort intresse att närmare studera. Materialet har dessvärre dock visat sig vara för litet för att därpå bygga en tillräckligt detaljerad missfallsstatistik.

Det må nu visserligen ej fördöljas, att det varit mig omöjligt att få *fullständiga* uppgifter om de kvinnliga kontrahenternas föräktenskapliga barn (särskilt med annan man än den hon senare gift sig med) och särskilt att utröna å annan ort än Stockholm inträffade nedkomster, där barnet dött före moderns inflyttning till Stockholm, om denna ägt rum före $\frac{1}{1}$ 1919, och för vilka hustrur *intet* barn antecknats i mantalsregistren under hela den behandlade perioden. I något enstaka undantagsfall kunde det naturligen också tänkas, att en kortare frånvaro från Stockholm undgått anteckning — i varje fall före upprättandet av 1926 års »folkregister» — och att barn under denna tid fötts och dött efter giftermålet. Det må dock ihågkommas, att dödligheten inom här ifrågavarande barnmassa varit mycket låg. Har *längre* bortovaro förekommit under perioden och *intet* barn fötts *efter* återinflyttningen — i varje fall ej kunnat återfinnas i barnbördshusdagböckerna — ha äktenskapen ifråga utelämnats från undersökningen; dessa fall äro dock försvinnande få. — Sedan 1930 års folkräkningsmaterial, med dess retrospektiva uppgifter rörande makars *samtliga* gemensamma barn och deras födelseår (för avlidna barn också dödsår) blivit tillgängligt, har jag eftersökt mina i föreliggande undersökning medtagna familjer i detta material. Det har då visat sig, att *endast* 5 inom och 3 strax *före* äktenskapet födda barn (de flesta snart avlidna) funnits upp-

tagna i folkräkningsmaterialet *men ej* i mitt material. (De 8 barnen representera lika många familjer; i endast 3 fall var familjen enligt den tidigare uppgiften barnlös.) Däremot saknas 39 barn i 1930 års folkräkningsmaterial, som varit medtagna i mitt ursprungliga material, enligt uppgifter ur den fortlöpande födelseregistreringen. Av dessa ha 19 dött inom 3 dagar, 11 på 4:de t. o. m. 30:de dagen och 9 vid högre ålder.

Med tillhjälp av Stockholms stads statistiska kontors vigselkartolinregister och genom efterfrågningar hos pastorsämbetena — till en början också av födelsekartolinregistret — ha vigselårsuppgifterna å folkräkningskorterna kontrollerats och supplerats med datumuppgifter. Tyvärr ha mantalsregistrens vigselårsuppgifter — på vilka folkräkningsuppgifterna stödja sig — visat sig vara rätt bristfälliga; ej så sällan saknas sådana helt och hållet. Vigseldata saknas mestadels, i folkräkningsmaterialet helt och hållet. T. o. m. födelseboksutdragens vigseldata ha stundom visat sig vara oriktiga. Någorlunda exakta sådana data äro givetvis outhärliga, om man t. ex. önskar undersöka födelseavstånden till första barnet efter vigseln eller fastställa, vilka barn som äro föräktenskapliga och huru kort tid före vigseln de fötts. Tack vare denna konfrontation med vigselkartolinerna har också förutvarande civilstånd hos makarna vid äktenskapets ingående kunnat fastställas (då vigseln ägt rum i Stockholm eller lysning där uttagits).

Det för min undersökning använda blankettformuläret bifogas.

Socialgruppuppdelningen framgår utan vidare av tabellerna 1, 2 och 3. Att de tre inkomstgrupperna, efter mannens inkomst under år 1920 med inkomsterna 4,000 resp. 6,000 kr. som gränslinje, A, B och C, ej underindelats på alldeles samma sätt efter inkomstutvecklingen från 1920 till 1929 beror givetvis på lämplighetshänsyn. Efter vederbörlig uppdelning i ett flertal provgrupper ha dessa för var och en av A-, B- och C-grupperna sammanslagits till likaledes tre, a resp. b och c. Gruppen med den gynnsammaste inkomstutvecklingen (c) har för A, B och C gjorts ungefär lika stor, relativt taget. Mellangruppen (b) är i alla tre fallen den största.

Av tab. 1, kol. 1, framgår, att mannen under år 1920 endast i 424 äktenskap av samtliga 1,778 haft minst 6,000 kr. inkomst. Tillägges också de 225 fall, där hans inkomst under året visserligen

endast uppgått till 4/6,000 kr., men där den från detta år till 1929 stigit (i ett stort antal fall passerat den övre inkomstgränsen); får man i *hela* den högre socialklassen inalles 649 fall (rad 18), eller 36,5 % av samtliga.

Såsom framgår av kol. 3, varierar hustrurnas vigselåldersfördelning för de nio socialgrupperna rätt obetydligt. Procenttalet hustrur, som gift sig före 25 års ålder (födda 1894 och senare), är sålunda lägst 38,6 % och högst 45,7 % (av samtliga hustrur födda 1884 och senare), för hela den högre liksom för den lägre socialklassen ungefär 43 %. Vägning med hänsyn till olika vigselålder är sålunda obehövlig för de olika socialgrupperna. Härvid må emellertid ihåggas, att samboende i de-fakto-äktenskap hos de lägre socialgrupperna ej sällan tager sin början åtskillig tid före vigseln (rörande den åtminstone teoretiska möjligheten att råda bot på dessa jämförelsesvårigheter se *1930 års folkräkning*, sid. 410 och följande, särskilt sidd. 413/414).

Av kol. 5 framgår, att hustrurnas yrkesverksamhet procentuellt avtager med stigande socialstandard, från 36,8% för den lägsta socialgruppen till 13 % för den högsta och från 29,1% för hela den lägre socialklassen till 16,9% för den högre. Observeras må dock, att a-gruppen, med starkt sjunkande inkomst från 1920 till 1929, både i B- och C-klasserna uppvisar starkare yrkesverksamhet än närmast föregående c-grupp, med stigande inkomst från 1920 till 1929, i A- och B-klasserna, även om dessa skillnader ej kunna anses vara säkerställda, medan procenttalen inom alla de tre klasserna A, B och C regelbundet sjunka från a till c.

Äv kol. 7 framgår, att procenttalet hustrur med föräktenskapliga barn (av samtliga hustrur) också tämligen regelbundet avtager med stigande socialstandard. Att observera är, att barn födda inom ett halft år före äktenskapet i denna framställning genomgående räknats som inomäktenskapliga. Från A + B till C-gruppen avtager också (enligt kol. 9) procenttalet hustrur med inomäktenskapliga nedkomster, som varit på väg redan när vigseln ägde rum. För hela den lägre socialklassen utgöra procenttalen i den förra serien (kol. 7) resp. i den senare (kol. 9) 22,4 % resp. 33 %, tillsammans alltså 55,4 %, för den högre socialklassen 12,3 % resp. 22 % och 34,3 %. I kol. 12 ha nedkomster, inträffade inom nio månader efter vigseln

Barnantalet i äktenskap i Stockholm ingångna 1919 med yrkes- och inkomstuppgifter 1919 resp. 1921 och 1930.

Nr..... Vigseldatum .../... (ing. i Sthlm) Fam. reg.-nr Adressnr 1930
MANNENS födelseår och -datum .../... födelseort: *Sthlm* i Sthlm sed.
 Föreg. äkt. ing. .../..., upplöst genom skilsmässa, hustruns död .../... ant. barn
 Yrke, vid vigseln; ^{31/12} 1920; nr ...; 1930
 Inkomst, under 1920 kr., under 1929 kr., i % av und. 1920
 Äktenskapet upplöst genom skilsmässa, hustruns död .../...; Utflytt. .../... till
HUSTRUNS födelseår och -datum .../... födelseort: *Sthlm* i Sthlm sed.
 Föreg. äkt. ing. .../..., upplöst genom skilsmässa, mannens död .../... ant. barn
 Yrke, vid vigseln; ^{31/12} 1920; nr ...; 1930
 Inkomst, under 1920 kr., under 1929 kr., i % av und. 1920
 Dödsorsak, till mannens död hustruns
 Vigselålder, hustruns år, mannens år, ålderskillnad år, nedkomstavstånd år.
 Mannens och hustruns sammanlagda inkomst under 1920 kr., under 1929 kr.,
 i % av und. 1920 årshyra 1929 kr., i % av inkomsten
 Sjukdomar 1920 resp. 1929, mannens resp. hustruns
 Antalet personer i hushållet 1921 ..., därav barn ..., 1930 ..., därav barn ... mak. sambo ej.

Hustruns ant. nedkomster ^{31/12} 1929, därav lev. f. dödf. missfall
 Hennes sista barn i 1:a äkt. g. fl. lev. f., dödf., ofullg. .../... död .../... nedkomståld.

» utom äkt. barn	g. fl. lev. f., dödf., ofullg. .../... död .../... nedkomståld.	☐
» »	g. fl. lev. f., dödf., ofullg. .../... död .../... vigselavst.	☐
» inom äkt. barn	g. fl. lev. f., dödf., ofullg. .../... död .../... vigselavst.	☐
» »	g. fl. lev. f., dödf., ofullg. .../... död .../... syskonavst.	☐
» »	g. fl. lev. f., dödf., ofullg. .../... död .../... syskonavst.	☐
» »	g. fl. lev. f., dödf., ofullg. .../... död .../... syskonavst.	☐

Äktenskapsår och fruktsamhetsålder

15—20 år, | 20—25 år, | 25—30 år, | 30—35 år, | 35—40 år, | 40—45 år.

Kalenderår

Havande- skapet nr	Fostrets			Sjukdom		Sista regl. började	Barn- börds- hus	Barnets dödsår och dag	Döds- orsak
	längd cm.	vikt gram	huvudets omkrets cm.	moderns	fostrets				
1
2
3
4
5
6

Namn: Mannens Hustruns

Tab. 1. Data belysande socialklassfruktsamheten i Stockholm i 1,778 år 1919 ingångna äktenskap, där hustrurna gift sig före 35 år och sammanlevat med mannen i början av såväl 1930 som 1921.

Socialklassgrupper	Hela antalet hustrur	D ä r a v									Antal hustrur med minst 1 nedkomst i äktenskapet	D ä r a v				
		Gifta före 25 års ålder		Yrkesverksamma		Med för-äktenskapliga nedkomster		Med nedkomst inom 9 månader efter vigseln		kol. 7+9 %		Med nedkomst inom 9 mån. efter vigseln %	Identifierade i barnbörds-husen			
		Abso-luta tal	%	Abso-luta tal	%	Abso-luta tal	%	Abso-luta tal	%				Abso-luta tal	%		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9		10	11	12		13
1	A) Mannens inkomst år 1920 under 4,000 kr.	570	242	42.5	179	31.4	142	25.0	176	30.9	55.9	377	46.7	323	85.7	1
2	a) Inkomsten 1929 minst 10 % lägre än 1920	171	66	38.6	63	36.8	44	25.7	51	29.8	55.5	104	49.0	95	91.3	2
3	b) » 1929 fr. 10 % lägre t. 40 % högre	226	97	42.9	78	34.5	62	27.4	64	28.3	55.7	149	43.0	132	88.6	3
4	c) » 1929 minst 40 % högre	173	79	45.7	38	22.0	36	20.8	61	35.3	56.1	124	49.2	96	77.4	4
5	B) Mannens inkomst år 1920 4/6000 kr.	784	341	43.5	185	23.6	150	19.3	271	34.6	53.9	565	48.0	493	87.2	5
6	a) Inkomsten 1929 minst 30 % lägre	191	76	39.8	53	27.7	39	20.4	54	28.3	48.7	127	42.5	116	91.3	6
7	b) » 1929 ned till 30 % lägre	368	166	45.1	97	26.4	71	19.3	143	38.9	58.2	268	53.4	234	87.3	7
8	c) » 1929 högre än 1920	225	99	44.0	35	15.6	40	17.8	74	32.9	50.7	170	43.5	143	84.1	8
9	C) Mannens inkomst år 1920 minst 6,000 kr.	424	180	42.5	75	17.7	40	9.4	69	16.3	25.7	326	21.2	208	63.8	9
10	a) Inkomsten 1929 minst 30 % lägre	117	50	42.7	23	19.7	15	12.8	26	22.2	35.0	89	29.2	60	67.4	10
11	b) » 1929 fr. 30 % lägre t. 10 % högre	192	79	41.1	37	19.3	21	10.9	31	16.5	27.4	141	22.0	99	70.2	11
12	c) » 1929 minst 10 % högre	115	51	44.3	15	13.0	4	3.4	12	10.4	13.8	96	12.5	49	51.0	12
13	Summa A + B + C	1,778	763	42.9	439	24.7	332	18.7	516	29.0	47.7	1,268	40.6	1,024	80.8	13
14	a) Starkt sjunkande inkomst 1920/29	479	192	40.1	139	29.0	98	20.5	131	27.3	47.8	320	40.9	271	84.7	14
15	b) Relativt oförändrad inkomst	786	342	43.5	212	27.0	154	19.7	238	30.3	50.0	558	42.7	465	83.3	15
16	c) Stigande inkomst	513	229	44.6	88	17.2	80	15.6	147	28.7	44.3	390	37.7	288	74.0	16
17	A + Ba + Bb Lägre socialklass	1,129	484	42.9	329	29.1	252	22.4	373	33.0	55.4	772	48.3	673	87.2	17
18	Bc + C Högre »	649	279	43.0	110	16.9	80	12.3	143	22.0	34.3	496	28.8	351	70.8	18

¹ Som yrkesverksamma ha betecknats sådana hustrur, som utövat egen yrkesverksamhet antingen bägge åren 1920 och 1929 eller endast året 1920.

Tab. 2 (forts. av tab. 1).

Socialklassgrupper	Antal hustrur som endast haft nedkomster tilligast 9 månader efter vigseln		Antal hustrur med 0 nedkomster				Antal hustrur med minst 2 nedkomster				Procenttal hustrur med 1 nedkomst	
	Absoluta tal	I % av samtliga hustrur	Absoluta tal		% av samtl. hustrur kol. 1 i tab. 1		Absoluta tal		% av samtl. hustrur kol. 1 i tab. 1		I	II
			I	II	I	II	I	II				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
A) Mannens inkomst år 1920 under 4,000 kr.	102	17.8	150	193	26.3	33.8	252	191	44.2	33.5	29.5	32.7
a) Inkomsten 1929 minst 10 % lägre än 1920	23	13.5	53	67	31.0	39.2	74	58	43.3	33.9	25.7	26.9
b) » 1929 från 10 % lägre till 40 % högre	41	18.2	59	77	26.1	34.1	101	72	44.7	31.9	29.2	34.0
c) » 1929 minst 40 % högre	38	21.9	38	49	22.0	28.3	77	61	44.5	35.3	33.5	36.4
B) Mannens inkomst år 1920 4/6000 kr.	190	24.0	173	219	22.1	28.3	366	294	46.8	37.5	31.1	34.2
a) Inkomsten 1929 minst 30 % lägre	50	26.2	48	64	25.1	33.5	78	66	40.8	34.6	34.1	31.9
b) » 1929 ned till 30 % lägre	75	20.3	79	100	21.5	27.2	164	128	44.6	34.8	33.9	38.0
c) » • 1929 högre än 1920	65	28.9	46	55	20.3	24.4	124	100	55.1	44.4	24.5	31.2
C) Mannens inkomst år 1920 minst 6,000 kr.	230	54.3	85	98	20.0	23.1	217	200	51.1	47.2	28.9	29.7
a) Inkomsten 1929 minst 30 % lägre	51	43.6	25	28	21.4	24.0	63	55	53.8	47.0	24.8	29.0
b) » 1929 från 30 % lägre till 10 % högre	98	50.7	42	51	21.3	26.5	84	76	43.7	39.6	34.4	33.7
c) » minst 10 % högre	81	70.5	18	19	15.7	16.5	70	69	60.9	60.0	23.4	23.5
Summa A + B + C	522	29.4	408	510	22.9	28.6	835	685	47.0	38.5	30.1	32.9
a) Starkt sjunkande inkomst 1920/29	124	25.9	126	159	26.3	33.2	215	179	44.8	37.3	28.9	29.5
b) Relativt oförändrad inkomst	214	27.1	180	228	22.9	29.0	349	276	44.4	35.1	32.7	35.9
c) Stigande inkomst	184	35.8	102	123	19.9	24.0	271	230	53.0	44.8	27.1	31.2
A + Ba + Bb Lägre socialklass	227	20.1	277	357	24.5	31.6	494	385	43.7	34.1	31.8	34.3
Bc + C Högre »	295	45.5	131	153	20.2	23.5	341	300	52.5	46.2	27.3	30.3

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18

Tab. 3 (forts. av tab. 2).

Socialklassgrupper	Antal äktenskapsår under nedkomstrisk			Antal nedkomster			Fruksamhets- tal ‰ pr kol. 1			Kol. 4 i % högre än kol. 5	Inomäkten- skapliga nedkomster			Fruksam- hetstal ‰ pr		Kol. 14 i % av kol. 13	Kol. 5 i % av kol. 11, tab. 1.
	Samtliga, 10 per hustrur	Därav		I. Samtliga inom och före äktenskapet	II. Inom äktenskapet	III. ¹	I	II	III		under de tre första åren	under de sju se-nare åren	under de tre första åren	kol. 2	kol. 3		
		de tre första åren	de sju se-nare åren														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
1 A) Mannens inkomst år 1920 under 4,000 kr.	5,700	1,710	3,990	880	674	806	154	118	141	30.6	435	239	254	60	23.6	179	
2 a) Inkomsten 1929 minst 10 % lägre	1,710	513	1,197	262	201	232	153	118	136	30.3	139	62	271	52	19.2	193	
3 b) » » fr. 10 % lägre t. 40 % högre	2,260	678	1,582	358	266	331	158	117	142	34.6	162	104	239	66	27.6	179	
4 c) » » minst 40 % högre	1,730	519	1,211	260	207	243	150	120	140	25.6	134	73	258	63	24.4	167	
5 B) Mannens inkomst 1920 4—6,000 kr.	7,840	2,352	5,488	1,179	977	1,124	150	125	143	20.7	638	339	271	62	22.9	173	
6 a) Inkomsten 1929 minst 30 % lägre	1,910	573	1,337	277	222	256	145	117	134	24.8	145	77	253	58	22.9	175	
7 b) » » ned till » »	3,680	1,104	2,576	535	444	515	145	120	140	20.5	299	145	271	56	20.7	166	
8 c) » » högre än 1920	2,250	675	1,575	367	311	353	163	138	156	18.0	194	117	287	74	25.8	183	
9 C) Mannens inkomst 1920 minst 6,000 kr....	4,240	1,272	2,968	677	631	652	160	149	154	7.3	382	249	300	84	28.0	193	
10 a) Inkomsten 1929 minst 30 % lägre	1,170	351	819	188	171	181	161	146	155	9.9	106	65	302	79	26.2	192	
11 b) » » fr. 30 % lägre t. 10 % högre	1,920	576	1,344	278	255	265	145	133	138	9.0	165	90	286	67	23.4	181	
12 c) » » minst 10 % högre	1,150	345	805	211	205	206	183	178	179	2.9	111	94	322	117	36.3	213	
13 Summa A + B + C	17,780	5,334	12,446	2,736	2,282	2,582	154	128	145	19.8	1,455	827	273	66	24.2	180	
14 a) Starkt sjunkande inkomst 1920/29	4,790	1,437	3,353	727	594	669	152	124	140	22.4	390	204	271	61	22.5	186	
15 b) Relativt oförändrad inkomst	7,860	2,358	5,502	1,171	965	1,111	149	123	141	21.3	626	339	265	62	23.4	173	
16 c) Stigande inkomst	5,130	1,539	3,591	838	723	802	163	141	156	15.9	439	284	285	79	27.7	185	
17 A + Ba + Bb Lägre socialklass	11,290	3,387	7,903	1,692	1,340	1,577	150	119	140	26.3	879	461	260	58	22.3	174	
18 Bc + C Högre »	6,490	1,947	4,543	1,044	942	1,005	161	145	154	10.8	576	366	296	81	27.4	190	

¹ För hustrur med föräktenskapliga nedkomster inträffade under 10 år fr. o. m. den första föräktenskapliga räknat.

satts i relation till antalet hustrur med minst 1 nedkomst inom äktenskapet. Dessa procenttal visa en liknande utveckling som i kol. 9; för den lägre resp. högre socialklassen äro de 48,3 % resp. 28,8 %.

I tab. 2 koll. 1 och 2 har gjorts en sammanställning av antalet hustrur, som *endast* haft barn *avlade efter giftermålet* (d. v. s. födda tidigast 9 månader efter vigseln), med samtliga hustrur (kol. 1 i tab. 1). Talen i kol. 1 ha fått genom att från samtliga hustrur draga summorna av koll. 6 och 8 i tab. 1 och kol. 3 i tab. 2. Förfaringssättet är tydligen *ej fullt korrekt* (alltså *ej heller procenttalen i tab. 1, kol. 10*), emedan *samma* kvinnor ha kunnat ha föräktenskapliga nedkomster och inomäktenskapliga, avlade före äktenskapet. Detta antal är dock så pass litet, att det kan ignoreras. Procenttalen i kol. 2 visa, som naturligt är, stegring från A till B-gruppen och framförallt från B- till C-gruppen. För hela den lägre socialklassen är talet 20 %, för den högre 45,5 %.

Av koll. 3 och 5 framgår, att antalet hustrur, som varken haft för- eller inomäktenskapliga nedkomster, uppgår till 408 eller 22,9 % av samtliga 1,778 hustrur. 102 hustrur ha haft föräktenskapliga nedkomster men inga inomäktenskapliga. Inalles ha alltså 510 eller 28,6 % (koll. 4 och 6) icke haft någon inomäktenskaplig nedkomst. Antalet hustrur med *inalles* minst 2 resp. med minst 2 enbart inomäktenskapliga nedkomster (oavsett om de haft några föräktenskapliga) är 835 eller 47 % resp. 685 eller 38,5 % (koll. 7/10).

*Procenttalen barnlösa hustrur uppvisa enligt bägge koll. 5 och 6 en ganska regelbunden nedgång med stigande socialstandard. Likheten i utvecklingsgång mellan barnlöshetsprocenttalen och de yrkesverksamma hustrurnas är ganska påfallande, om också ej på långt när så markerad för den förra serien — t. o. m. en svag antydning till uppgång från Ac till Ba kan spåras. Den är ej heller oväntad. Redan av mina föregående undersökningar här framgått, att de yrkesverksamma hustrurna uppvisa avsevärt lägre fruktsamhet än de *ej yrkesverksamma* — enligt *Födelsekontrollen*, sid. 141, ha de förra i äktenskap, där mannens inkomst under 1920 understeg 6,000 kronor, under 1919/22 haft 50 % lägre fruktsamhet än de *ej yrkesverksamma*. Huvudresultatet av den nya undersökningen beträffande de yrkesverksamma hustrurnas barnalstring skall nedan refereras.*

Medtagas både för- och inomäktenskapliga nedkomster (kol. 5), variera procenttalen barnlösa hustrur mellan 31 % i den lägsta socialgruppen och 15,7 % i den högsta; för hela den lägre resp. den högre socialklassen äro de 24,5 % resp. 20,2 %. Medräknas endast de inomäktenskapliga nedkomsterna (kol. 6), bli motsvarande procenttal 39,2 % resp. 16,5 % och 31,6 % resp. 23,5 %. *Procenttalet barnlösa i hela den högre socialklassen är alltså, om samtliga kända nedkomster medräknas, 17,6 % lägre än för den lägre klassen, om endast de inomäktenskapliga medräknas, 25,6 % lägre.*

Procenttalen hustrur med minst 2 nedkomster (koll. 9/10) uppvisa naturligtvis en i huvudsak rakt motsatt utvecklingsriktning mot barnlöshetsprocenterna. För hela den lägre resp. högre socialklassen äro procenttalen hustrur med minst 2 för- och inomäktenskapliga nedkomster 43,7 % resp. 52,5 %, för hustrur med minst 2 endast inomäktenskapliga nedkomster 34,1 % resp. 46,2 %. Den högre socialklassens procenttal äro alltså 20 % resp. 35,5 % högre. Skillnaden är alltså något större än för barnlöshetsprocenterna (17,6 % resp. 25,6 % lägre), beroende på att de högre lagrens enbarnsfrekvens endast i ringa mån understiger de breda lagrens. Hela den lägre socialklassens procenttal hustrur med 1 nedkomst är nämligen, om även föräktenskapliga nedkomster medräknas, 31,8 %, och om endast de inomäktenskapliga medräknas, 34,3 %, den högre socialklassens 27,3 % resp. 30,3 % (koll. 11 och 12).

I tab. 3 ha fruktsamhetstal först uträknats för samma två alternativ som i tab. 2, d. v. s. hela antalet föräktenskapliga och inomäktenskapliga nedkomster resp. enbart antalet inomäktenskapliga nedkomster (under äktenskapets första tio år, koll. 4 och 5) ha satts i procent av samma antal hustrur (eller i $\frac{0}{100}$ av den tioåriga observationstiden, koll. 7 och 8). Tydligt bli fruktsamhetstalen i kol. 7 alldeles för höga, även om ej många barn numera födas i Stockholm mot slutet av ett tioårigt äktenskap $\frac{1}{4}$ i all synnerhet ej om föräktenskapliga barn finnas. Som ett tredje alternativ har införts en tioårig observationstid, som för kvinnor med föräktenskapliga barn räknats från det första föräktenskapliga barnet, varigenom alltså nedkomster inträffade inom äktenskapet *efter* denna tid uteslutas från observation. Nedkomstsantalen bli de i kol. 6 anförda. Enligt det första alternativet bli fruktsamhetstalen för hela den lägre resp.

den högre socialklassen 150 ‰ resp. 161 ‰ (kol. 7), enligt det tredje 140 ‰ resp. 154 ‰ (kol. 9). De inomäktenskapliga fruktsamhetstalen bli till slut 119 ‰ resp. 145 ‰ (kol. 8). Den högre socialklassens fruktsamhetstal överstiga alltså den lägres med 7,3 % resp. 10 % och 21,3%. Procenttalet 21,3% är tydligen något för högt, men redan procenttalet 10 % är för lågt, av det skälet att en god del av den föräktenskapliga barnalstringen enligt alternativ III faller under en tid, då barnbegränsningsmentaliteten ännu ej trängt in på långt när i samma grad som redan några år senare, varvid visserligen må observeras, att året 1920 var jämförelsevis barnrikt. Någonstans mellan dessa bägge procenttal, säkerligen mycket närmare det högre, torde det »rätta» ligga. Anmärkas må, att om fruktsamheten för gruppen C samt A + B i stället jämföres, blir skillnaden ungefär densamma som mellan hela den högre och lägre socialklassen. Vidare må anföras, att det i *Födelsekontrollen*, sid. 141, efter äktenskapsvaraktighets- och åldersvägning för åren 1919/22 framkomna inomäktenskapliga fruktsamhetstalet för äktenskap (oavsett vigselår), där mannens inkomst under 1920 varit minst 6,000 kr., är 25 % högre än motsvarande för övriga äktenskap, alltså ungefär samma skillnad som i den nya undersökningen, för enbart äktenskap ingångna 1919 och observerade under tio år. Härav kan måhända dragas den slutsatsen, att den avsevärda överfruktsamhet för de högre inkomstgrupperna, som framkommit genom den förra undersökningen, ej i avsevärdare mån haft sin grund i, att de breda lagren redan satt så många barn till världen före 1919, som enligt en vid den tiden tämligen oförmedlat inträngande barnbegränsningsmentalitet kunde anses vara maximum — i den mån nämligen denna föregående barnalstring ej varit föräktenskaplig.

I koll. 2 och 3 har den tioåriga äktenskapstiden uppdelats i två observationsperioder, de tre första åren och de följande åren. I koll. 11 och 12 ha de under dessa bägge perioder inträffade nedkomsterna insatts och i koll. 13 och 14 ha resp. fruktsamhetstal uträknats. Hela antalet under den första observationsperioden inträffade nedkomster var 1,455, antalet observationsår (riskår) 5,334. Fruktsamhetstalet blir alltså 273 ‰. För hela den lägre resp. högre socialklassen bli fruktsamhetstalen 260 ‰ resp. 296 ‰, för den högre klassen alltså 14 % högre. Antalet under den följande sjuårsperioden för samtliga

hustrur inträffade nedkomster var 827 (kol. 12), antalet »riskår» 12,446 (kol. 3). Fruktksamhetstalet blir alltså 66 ‰ (kol. 14), eller i procent av fruktsamhetstalet för den tidigare perioden 24,2 ‰ (kol. 15), d. v. s. mer än 75 ‰ lägre. Fruktsamhetstalen för den senare perioden äro för den lägre resp. högre socialklassen 58 ‰ resp. 81 ‰, för den högre klassen alltså 40 ‰ högre. I procent av motsvarande fruktsamhetstal för den tidigare treårsperioden utgöra den senare sjuårsperiodens för den lägre socialklassen 22,3 ‰, för den högre klassen 27,4 ‰. I så hög grad slumpbetingade som procentvariationerna äro i kol. 15, är det tydligt, att de ej kunna föranleda några säkert grundade slutsatser rörande ev. olikheter i barnalstringens fördelning mellan observationsperiodens förra och senare del — att en relativt kraftig anhopning under de första månaderna gör sig gällande för de breda lagren veta vi redan.

I kol. 16 har till slut inomäktenskapliga fruktsamhetstal uträknats för enbart hustrur, som haft minst 1 inomäktenskaplig nedkomst. Då barnlöshet i äktenskapet är ovanligare bland de högre än bland de lägre lagren, måste de förras överfruktsamhet bli avsevärt mindre utpräglad, om man bortser från de barnlösa äktenskapen.

Till slut har jag i nedanstående tab. 4 uppdelat hela den högre socialklassen i två klasser, medel- och överklassen, på så sätt att äktenskap, där mannen 1920 haft minst 10,000 kronors inkomst eller 6/10,000 kr. med inkomststegring till år 1929 om minst 10 ‰, sammanförts till en *överklassgrupp*, omfattande 225 eller 12,5 ‰ av samtliga 1,778 äktenskap, vadan återstoden av hela den högre socialklassen, här benämnd *medelklassen*, utgör 424 äktenskap eller 23,8 ‰. För dessa klasser var för sig, ävensom för den lägre socialklassen, här benämnd *underklassen* och uppdelad i yrkesverksamma och ej yrkesverksamma hustrur, ha liknande tal uträknats som i föregående tabeller.

Av tab. 4 framgår, att underklassens yrkesverksamma hustrur uppvisa en inomäktenskaplig fruktsamhet om 81 ‰ mot 134 ‰ för de ej yrkesverksamma, alltså 40 ‰ lägre. Överklassens fruktsamhetstal är 20 ‰ högre än medelklassens (163 ‰ mot 136 ‰), som i sin ordning är 14 ‰ högre än hela underklassens (119 ‰) men ungefär detsamma som de ej yrkesverksamma hustrurnas. Procenttalen hustrur med minst 1 nedkomst inom äktenskapet äro för de yrkes-

Tab. 4. Socialklassfruktsamheten i Stockholm i 1,778 tioåriga år 1919 ingångna äktenskap, där hustrun gift sig före 35 års ålder, uppdelade i tre socialklasser.

	Underklass			Medelklass	Överklass		
	Yrkes- verk- samma hustrur	Ej yrkes- verk- samma hustrur	Samt- liga				
	1	2	3				
1	Antal hustrur	329	800	1,129	424	225	1
2	Därav gifta före 25 år	132	352	484	177	102	2
3	I % av samtliga	40.1	44.0	42.9	41.7	45.3	3
4	Antal nedkomster inom äktenskapet	267	1,073	1,340	575	367	4
5	Frukt-samhetstal	81	134	119	136	163	5
6	Antal föräktenskapliga nedkomster	82	270	352	86	16	6
7	Pr 100 inomäktenskapl.	30.7	25.2	26.3	15.0	4.4	7
8	Antal nedkomster minst 9 månader efter vigseln	201	766	967	466	333	8
9	Pr 100 inomäktenskapl.	75.3	71.4	72.2	81.0	90.7	9
10	Frukt-samhetstal för rad 8	61	96	86	110	148	10
11	Antal hustrur med minst 1 nedkomst	178	594	772	315	181	11
12	Pr 100 hustrur	54.1	74.3	68.4	74.3	80.4	12
13	Antal nedkomster pr 100 hustrur med minst 1 nedkomst	150	180	173	183	203	13

verksamma underklasshustrurna 54,1 % (alltså 45,9 % barnlösa), för de ej yrkesverksamma 74,3 % — det förra procenttalet alltså 27 % lägre — för medelklassen 74,3 % mot 68,4 % för hela underklassen eller 9 % högre, för överklassen 80,4 % eller 8 % högre än för medelklassen (och 18 % högre än för underklassen).

Till jämförelse med den högre socialklassens barnalstring under tioåriga äktenskap har jag till slut gjort nedanstående sammanställning av liknande tal för läroverkslärare, som gift sig under åren 1881/1904, för vilket material jag har fil. d:r Axel Mebius att tacka.

	Antal äkten- skap	Antal ned- kom- ster	Frukt- sam- hetstal	% äktenskap med			
				0 barn	1 barn	2 barn	3 och flera barn
Högreklassäktenskap i Stock- holm ingångna 1919	649	942	145	23.5	30.3	28.8	17.4
Läraryäktenskap ingångna 1881/1904	559	1,393	249	15.7	11.8	22.2	50.3

I denna tabell ha endast inomäktenskapliga nedkomster medtagits för stockholmsundersökningen, då lärarhustrurna endast rent undantagsvis haft föräktenskapliga nedkomster och barn, de ev. haft i föregående äktenskap, naturligtvis helt hållits utanför denna undersökning (som liksom stockholmsundersökningen medtagit alla makarnas levande födda barn).¹ Då dessa läraräktenskap ingåtts så lång tid före 1919, säger fruktsamhetsjämförelsen med stockholmsundersökningen ej mycket. Jag har gjort den, endast emedan så få undersökningsmaterial av detta slag föreligga och emedan denna befolkningsgrupp *dels* är utpräglad stadsbetonad, *dels* känd för sin låga fruktsamhet. Av de 559 lärarhustrurna ha 36,5% gift sig före 25 år, av de 649 stockholmshustrurna 43%. Skillnaden är alltför obetydlig för att föranleda »åldersvägning».

Något material till belysning av barnantalet på den *svenska landsbygden* av samma slag som här föreliggande stockholmsundersökning har ännu ej kommit till bearbetning, men 1930 års folkräkningsmaterial möjliggör sådan och dess bearbetning är i full gång. För åren 1918/22 ingångna bondeäktenskap i Kurhessen, Thüringen och det bajerska Franken har emellertid nyligen utförts en något liknande undersökning, offentliggjord i *Archiv für Rassen- und Gesellschafts-Biologie* årg. 1933 marshäftet sidd. 150/174 av Ludvig Schmidt-Kehl.

Denna tyska undersökning har visserligen utförts med användande av en ganska tvivelaktig metod. Frågeformulär ha utsänts till något mer än 2,500 präster, av vilka endast 47% av de protestantiska och 36% av de katolska lämnat »användbara uppgifter», rörande resp. familjers barnantal (0, 1, 2 o. s. v. t. o. m. 9 och flera) med inbegripande av, men utan särskilt angivande av föräktenskapliga barn.² Äktenskapen i fråga, inalles 5,789 protestantiska och 2,541 katolska (alla bestående sommaren 1932) — utan angivande av

¹ De här meddelade siffrorna återfinnas ej i dr Mebius' avhandling *De demografiska förhållandena hos de svenska läroverklärarna 1861/1916*, del I. Göteborg 1929.

² »Die Fragen mussten auf ein Mindestmass beschränkt werden und durften nichts enthalten, was irgendwie Misstrauen erregen konnte. Es wurde ausdrücklich betont, dass die Namen der Ehepaare nicht zu nennen seien. Es wurde aber auch nicht nach vorehelichen Kindern gefragt. Die Frage nach den Geburten schliesst sie mit ein. Die Aussonderung hätte den Pfarrern unnötig Mühe gemacht und den Prozentsatz der beantworteten Fragebogen vermutlich erheblich gedrückt.»

några blandäktenskap och utan angivande av namn — ha grupperats efter hustrurnas vigselålder i tre grupper, under 25 år resp. 25/29 och 30/34 år och efter äktenskapens varaktighet i fem grupper från 10 t. o. m. 14 år. Därjämte ombådos prästerna särskilt angiva sådana äktenskap, där båda(?) makarna kunde betecknas såsom »intelligenta» — »unter Intelligenz sei geistige Begabung zu verstehen, wobei Bildung aus äusseren Gründen trotz Verstand fehlen könne» — resp. ointelligenta, och särskilt sådana, där bägge makarna kunde betecknas som »goda karaktärer» — utmärkta för »Güte, Selbstlosigkeit, Taktgefühl, Menschenliebe, Herzensfrömmigkeit» — resp. »dåliga karaktärer». Ehuru uttryckligen betonas, att alla »Mittelstufen und heterogene Paare» skulle lämnas å sido och endast extremen angivas, förstår man gott de prästerliga uppgiftslämnarnas tvekan att besvara dylika frågor. Då man icke heller får någon som helst upplysning om, i vilken utsträckning just *dessa* frågor avhållit dem från att *över huvud* besvara enquêten (rörande barnantalet), måste man ställa sig ganska tveksam till, i vilken grad det bearbetade materialet (»mit verwandbaren Angaben») kan betraktas som representativt för de befolkningsgrupper, vilkas barnantal man velat undersöka.¹

Att den tyska enquêten genomgående resulterat i högre barnantal för katolikerna än för protestanterna är ej ägnat väcka förvåning.

I nedanstående tabell har jag gjort en sammanställning av en del siffror hämtade ur denna tyska statistik, avseende protestantiska äktenskap som bestått i 10 år, rörande barnantal och fruktsamhet

¹ Nu får man ej ens veta, *huru* många äktenskap med olika barnantal som åsatts ifrågavarande rubriker, endast att »ointelligenta familjer» såväl bland katoliker som protestanter uppvisa *högre* barnantal än intelligenta och familjer med dålig karaktär *högre* barnantal än familjer med god bland protestanterna, men *lägre* barnantal bland katolikerna. Man torde ej ha anledning fästa något större avseende vid dessa resultat — ej omöjligt är t. ex., att de katolska prästerna under beteckningen »dålig karaktär» rent av stoppat in en del äktenskap, som (efter 10 eller flera år) förblivit barnlösa eller endast haft 1 barn, övervägande av det skälet att de ansetts ha förbrutit sig mot katolska kyrkans förbud mot befruktningsförhindrande ingrepp.

I detta sammanhang kan nämnas, att en ny fruktsamhetsundersökning rörande stockholmska äktenskap, jag snart hoppas kunna offentliggöra, resulterat i, att den inomäktenskapliga barnalstringen genomgående (för samma åldrar och äktenskapsvaraktighet resp. inkomst) stiger med stigande skolbildning för mannen.

samt av liknande siffror byggda på familjestatistiskt material för svenska prästfamiljer vigda åren 1891/1900.

	Antal äkten- skap	Därav i % hustrur vigda före 25 år	Fruksamhetstal för hustrur, vilkas ålder vid vigseln varit			Vägda fruktsam- hetstal	Vägda procenttal äktenskap med			
			under 25 år	25/34 år	under 35 år		0 barn	1 barn	2 barn	3 och flera barn
			3	4	5		6	7	8	9
a) Högreklass- äktenskap i Stockholm ingångna 1919	649	43,0	176	136	153	153	21,8	28,8	30,2	19,1
b) Prästäkten- skap in- gångna 1891/1900	546	31,3	329	287	300	305	10,0	10,0	18,3	61,6
c) Protestan- tiska tyska bondeäk- tenskap in- gångna 1918/22	946	52,3	247	240	244	243	4,8	20,7	31,3	43,2

I a-gruppen ha här samtliga nedkomster medtagits, som beräknats vara makarnas gemensamma (intill slutet av ett tioårigt äktenskap). De vägda relativtalen i kol. 6/10 för b- och c-grupperna ha fått på så sätt, att hustrurnas vigselåldersfördelning antagits vara densamma som i a-gruppen — d. v. s. att i bägge fallen 43% av samtliga hustrur gift sig, innan de fyllt 25 år — att fruktsamheten för vardera av de två på detta sätt bildade vigselåldersgrupperna varit densamma som för de ursprungliga, för b-gruppen alltså 329 resp. 287 pr 1,000 äktenskapsår, och att likaledes procenttalen familjer med 0 resp. 1, 2 och 3 och flera barn för vardera av de två nya delgrupperna varit desamma som för de ursprungliga. För både b- och c-grupperna skilja sig de vägda talen endast oväsentligt från de ovägda, beroende på att fruktsamhetsskillnaden för de bägge vigselåldersgrupperna är ytterst obetydlig, för c-gruppen praktiskt taget ingen och för b-gruppen ej fullt 15% högre för den yngre vigselåldern, mot 29,4 % för a-gruppen. Att denna fruktsamhetsskillnad

är särskilt låg för c-gruppen kan måhända i någon mån förklaras med att endast första-äktenskap här medtagits.

Antalet 0- och 1-barnsäktenskap är för a-gruppens yngre hustrur (under 25 år vid vigseln) 40,5 % och för deras äldre 58,4 %, medan motsvarande procenttal för b-gruppen äro 15,8% resp. 23,2% och för c-gruppen 21,6% resp. 28,4%. Procenttalen för de äldre hustrurna äro 44% resp. 47% och 31% högre än för de yngre.

Av bägge de sista tabellerna framgår utan ytterligare kommentar, huru ytterligt låg (den inomäktenskapliga) fruktsamheten är i den behandlade stockholmska vigselårskullen.

Såsom redan betonats, har ovanstående studie endast avsetts som en första orienterande provundersökning med uppgift att så detaljerat, som över huvud kunde komma ifråga för ett så litet material, framlägga relativtal för ett flertal socialklassgrupper för att av dessa om möjligt få fingervisningar, vilka uppdelningar kunde tänkas komma att bli särskilt givande vid en framtida liknande undersökning. Såsom redan nämnts, har jag i det närmaste avslutat en ny, mer omfattande sådan undersökning. Den omfattar vigselkullarna 1917,1920 (för tioåriga äktenskap i Stockholm). Dess uppgift är i första rummet att undersöka bildningsgradens inflytande på fruktsamheten (för samma inkomst). Denna nya undersökning har i hög grad bestyrkt den ovan refererades resultat och dessutom givit nya resultat av värde. Huvudresultaten av den ovan refererade undersökningen ha meddelats i ett föredrag vid en internationell befolkningkongress i London sommaren 1931 (i *Problems of Population being the Report of the Proceedings of the Second General Assembly of the International Union for the Scientific investigation of Population problems held in London June 15—18, 1931, London 1932*).

(Forts.)

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella och kommunala I det memorial till riksdagen, i vilfrågor vid 1933 års riksdag. ket konstitutionsutskottet lämnade uppgift om de från närmast föregående fyraårsperiod vilande förslagen till ändringar i grundlagarna, voro dessa förslag uppdelade i två huvudgrupper: den ena omfattande de förslag, som ansågos kunna antagas och träda i kraft omedelbart, och den andra omfattande övriga förslag, vilka, därest de godkändes, icke ansågos kunna tillämpas under pågående riksdag, och, i vilka riksdagens beslut därför icke ansågos böra expedieras till Kungl. Maj:t förr, än vid tidpunkt närmare riksdagens slut. Denna senare grupp omfattade frågor rörande riksdagens arbetsformer, t. ex. rörande propositions- och motionstidernas längd, rörande avgränsningen av utskottens kompetensområden m. m. Ur denna grupp hade konstitutionsutskottet dock funnit det lämpligt utbryta det vilande förslaget rörande tystnadsplikt i vissa fall för konstitutionsutskottets medlemmar. Detta förslag hade vid 1932 års riksdag framlagts av utskottet med begagnande av dess initiativrätt i memorialet med föranledande av återremiss av vissa delar av utskottets huvudbetänkande rörande riksdagens arbetsformer. De vilande förslagen antogs av riksdagen med undantag av förslaget om sådan ändring i § 60 regeringsformen, att postmedlen icke längre skulle hänföras till bevillningarna, samt med undantag av ett förslag till ändring i § 60 riksdagsordningen, som, sedan ett annat vilande förslag till ändring av bl. a. §§ 52 och 60 riksdagsordningen antagits, i följd av förekommande skiljaktigheter icke kunde godkännas. De nya grundlagsbestämmelserna röra riksdagens arbetsformer, riksdagsmannaarvodet, suppleants tillträde till utrikesnämnden, tiden för urtima riksdags sammanträde, valbarhetscensus avskaffande för första kammaren, tillsättande genom röstsammanräkning av ny förstakammarplats för valkrets, riksbanksstyrelsens organisation, befrielse från obligatorisk personlig inställelse i tryckfrihetsmål och offentligheten av vissa tillsyningsmyndigheters handlingar.

I samband med antagandet av de nya grundlagsbestämmelserna rörande riksdagsmannaarvodet, enligt vilka detaljbestämmelserna i ämnet utbrötos ur grundlagen och överfördes till en av Kungl. Maj:t och riksdag samfällt beslutad stadga om ersättnings utgående för riksdagsmannauppdragets fullgörande, antogs en dylik stadga. Enligt denna skall för lagtima riksdag fastställt arvode till riksdags-

man utbetalas efter beräknad fördelning på 150 dagar sålunda, att en tiondedel av arvodet — 300 resp. 400 kronor — utbetalas i efterskott var femtonde dag. Till grund för anordningen med arvodets fördelning på 150 dagar ligger tanken, att riksdagsmannaarvudet i allmänhet bör åtnjutas till riksdagens slut. Syftemålet med den tidigare framförda tanken att låta med sista utbetalningen anstå, tills riksdagen fattat beslut om statsregleringen, har man också ansett i stort sett kunna ernås härigenom. Åtskiljes riksdagen å sådan tid, att arvodet till riksdagsman enligt här ovan angivna grunder icke i sin helhet utbetalats, skall självfallet återstående delen av arvodet på en gång utbetalas vid riksdagens slut. Riksdagsman går enligt stadgan förlustig viss del av arvodet, om han icke i rätt tid inställer sig vid riksdagen, för så vitt han ej visar laga förfall eller ledighet ej beviljas honom. Denna bestämmelse innebär, i viss anslutning till praxis under senare tid, en uppmjukning av de tidigare i §§ 12 och 23 riksdagsordningen innehållna reglerna i motsvarande ämne. Bli riksdagsman av laga förfall hindrad deltaga i riksdagsgöromålen eller erhåller han ledighet från dessa, skall han för den tid, varmed frånvaron sammanlagt överstiger sextio dagar, vidkännas avdrag å arvodet med en tredjedel av den del av arvodet, som belöper på den överskjutande tiden. För resa till och från riksdagen vid dess början och slut samt för högst fem resor till hemorten efter beviljad ledighet under pågående riksdag är riksdagsman enligt stadgan berättigad till ersättning för därav föranledd resekostnad, alltså i samtliga dessa fall för den verkliga resekostnaden. I överensstämmelse med tidigare praxis bör enligt konstitutionsutskottets uttalande till hemresor »efter beviljad ledighet» även räknas i samband med riksdagens påskferier företagna resor till hemorten, oberoende av om särskild ledighet för dem beviljats enskild riksdagsman eller ej. Syftemålet med tidigare gällande regel om ersättning för resa till och från riksdagen efter kostnaden för järnvägsbiljett i första klass med snälltåg och sovvagnsplats, oavsett vilken klass som begagnats, har tillgodosetts på så sätt, att i stället ett daktraktement å tjugofem kronor utgår för vardera av dessa båda resor.

Ett i en kungl. proposition framlagt förslag till ändrad lydelse av § 24 riksdagsordningen åsyftade att, utan att omedelbart i grundlag lämna föreskrift därom, öppna möjlighet dels och i främsta rummet för införande av en röstningsmetod, enligt vilken röstberättigad ägde rätt avlämna valsedel i annat valdistrikt än det, där han vore uppförd i röstlängd, dels ock för begagnande av valsedel av yrkes- eller tjänsteman även i fall, då han vistades inom valdistriktet. Förstnämnda rätt behövde enligt vederbörande departementschefs mening icke knytas endast till vissa begränsade grupper av väljare utan borde kunna komma envar till godo, som av vad anledning som helst valdagen vistades å annan ort inom riket än hemorten. Till grund för propositionen låg en inom justitiedepartementet genom tillkallad sakkunnig verkställd utredning i ämnet. Det av denne utarbetade förslaget jämte utkast till lagtext berörde i

huvudsak endast valen till andra kammaren och innebar, att vid dessa val väljare skulle kunna avlämna valsedel, avseende valet i den valkrets, dit han hörde, vid valförrättning i vilket valdistrikt inom riket, han funne mest lägligt. Konstitutionsutskottet anförde i sitt utlåtande i ämnet, att det vore av vikt, att de röstberättigade i största möjliga utsträckning bereddes tillfälle att utöva den enligt författningen dem tillerkända rösträtten. De åtgärder i dylikt syfte, som redan vidtagits, kunde emellertid knappast anses fylla skäligen anspråk. Valsedelsförsändelseinstitutet — utom för äkta makar — vore icke ens tillfredsställande för de begränsade kategorier av yrkes- och tjänstemän, å vilka det för närvarande ägde tillämpning. Då emellertid, även om en förenkling i formerna för insändande av valsedel vore möjlig att genomföra, betänkligheter ur valsäkerhetens synpunkt måste möta att utsträcka valsedelsförsändelseinstitutets tillämplighet till de andra kategorier av väljare, för vilka befrielse från kravet på personlig inställelse vid valförrättningen i hemorten kunde vara erforderlig, kunde det sättas i fråga, huruvida man icke i stället för att utsträcka detta instituts tillämpningsområde borde begränsa eller avskaffa detsamma för väljare inom landet, för så vitt det visade sig tekniskt möjligt att på andra vägar på ett tillfredsställande sätt underlätta valdeltagandet. En dylik utväg hade antytts i propositionen. Vägande principiella invändningar ansåg utskottet icke kunde riktas mot densamma. Den ägde bl. a. den förtjänsten, att den medgäve upprätthållandet av kravet på personlig inställelse inför valförrättare. Då emellertid hinder av teknisk eller annan art kunde förefinnas för införande av bestämmelser i angiven riktning, ett förhållande, som endast genom en fortsatt utredning i ämnet helt kunde utrönas, samt då det icke vore utslutet, att andra grundlagsändringar än den i propositionen föreslagna kunde bliva erforderliga eller lämpligen borde företagas, avstyrkte konstitutionsutskottet propositionen och hemställde samtidigt om fortsatt utredning i den i utlåtandet berörda frågan samt om framläggande för riksdagen av de förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Riksdagen har i skrivelse till Kungl. Maj:t anhängit om utredning av frågan om möjligheterna att ombilda processen i tryckfrihetsmål, anhängiggjorda av enskilda, i sådan riktning, att större säkerhet för de enskilda därigenom uppnåddes, samt om framläggande för riksdagen av de förslag, vartill utredningen kunde föranleda. I konstitutionsutskottets till grund för beslutet liggande utlåtande framhölls, att de förhoppningar, som vid tiden för tryckfrihetsförordningens tillkomst ställdes på juryn, icke i allo infriats, kanske icke minst beroende på det sätt, varpå juryn utsågs. I stället för att förkorta rättegången hade juryn gjort målen betydligt längre och därigenom också högst betydligt dyrare än vanliga mål. Utgången av ett jurymål vore även mycket oberäknelig. Särskilt erbjöde processen för enskilda målsägande sådana svårigheter, att dess tillgripande för erhållande av upprättelse i förekommande fall i regel

undvekes även när ingen annan väg stode öppen. Annorlunda ställde sig saken måhända i de fall, som komme under allmänt åtal och där det allmännas intresse vore lika delat mellan tryckfrihetens bevarande och beivrandet av dess missbruk. Under sådana förhållanden ansåg konstitutionsutskottet det önskvärt, att utredning igångsattes om lämpligheten och möjligheten av reformer beträffande den egentliga tryckfrihetsprocessen, såvitt den berörde enskilda målsägande.

I samband med framläggandet av förslaget till lag med vissa bestämmelser om krigsdomstolar och rättegång därstädes föreslogs i en kungl. proposition sådan ändrad lydelse av § 20 regeringsformen, att det militära inslaget i högsta domstolen vid krigsrättsmåls handläggning skulle upphöra. Grundlagsändringsförslaget avlogs av riksdagen. (Angående frågans behandling i riksdagen m. m. se Statsvetenskaplig Tidskrift 1933 sid. 148 ff.).

Riksdagen har vidare avslagit motionsvis framförda förslag om upphävande av bestämmelsen i § 113 regeringsformen rörande taxeringsmäns ansvarsfrihet för taxering och debitering, om förtroende-ämbetsmäns icke-valbarhet till riksdagen, om borttagande av konkursstrecket, om sänkning av rösträttsåldern, om rätt att insända besvär över riksdagsmannaval med posten, om avskaffande av de tillfälliga utskotten och av utrikesnämnden samt om inrättande av ett utrikesutskott m. m.

Konstitutionsutskottets dechargebetänkande till riksdagen har i år erhållit en i vissa avseenden skiljaktig utformning mot tidigare års dechargememorial. Denna visar sig redan i betänkandets rubrik, där det icke längre talas om memorial angående »fullbordad granskning» av de i statsrådet förda protokoll utan endast om memorial angående dessas »granskning». Och i fortsättningen talas det på motsvarande sätt icke längre om den granskning, som av utskottet »företagits och nu fullbordats» utan endast om den granskning, som av utskottet »företagits». Anledningen till denna ganska betydelsefulla förändring i formuleringen torde vara att söka i en strävan att undvika de vanskligheter, som lätt kunna uppstå, då dechargememorialet, såsom under de senaste åren skett, avgives till kamrarna relativt tidigt under riksdagens lopp. I detta fall kan en anmärkningsanledning jämligt § 57 riksdagsordningen tänkas väckas inom riksdagen vid en senare tidpunkt, hänförande sig till en regeringsåtgärd, fallande under tiden för konstitutionsutskottets ordinarie granskning — något som faktiskt inträffade vid 1932 års riksdag. En annan olikhet mellan dechargememorialet i år mot föregående års föreligger däri, att § 107 regeringsformen nu endast åberopats i betänkandets ingress men icke såsom förr varit brukligt även i de särskilda anmärkningspunkterna. Det är icke uteslutet, att anledningen till denna endast tekniska förändring kan sökas i den alldeles särskilda karaktären hos en av anmärkningspunkterna.

En av de av konstitutionsutskottet i dechargememorialet fram-

ställda anmärkningarna berörde frågan om tolkningen och tillämpningen av en grundlagsbestämmelse, närmare bestämt föreskriften i § 4 riksdagsordningen, att ej må någon riksdagsman förmenas att utöva sin riksdagsmannabefattning. Kungl. Maj:t hade nämligen i visst fall beviljat en statstjänsteman tjänstledighet för riksdagsmannauppsdragets fullgörande intill pågående riksdags slut med »rätt» för vederbörande, att i de fall då omständigheterna därtill föranledde, handlägga på vederbörande befattningshavares prövning ankommande ärenden samt med »skyldighet — — — — — att, därest tidigare än riksdagens avslutande dess ständiga arbete upphör, omedelbart därefter inträda i tjänstgöring». En undersökning i ämnet visar, att en motsvarande formulering under senare år använts även i vissa andra fall. Ursprunget till densamma torde vara att söka i förhållandena under världskriget, då riksdagen under några år, ehuru det löpande riksdagsarbetet fullbordats, likvisst formellt avslutades först avsevärd tid därefter. Konstitutionsutskottet anförde nu i dechargebetänkandet, att § 4 i riksdagsordningen, som icke tillkommit i den enskilde riksdagsmannens intresse utan i offentligt intresse, undanröjde de hinder, som i tjänstebefattning eljest skulle kunna anses föreligga för riksdagsmannauppsdrags fullgörande. Statlig befattningshavare behövde på grund av förevarande grundlagsstadgande icke vederbörandes tillstånd att emottaga valet till riksdagsman och kunde icke vägras begärd tjänstledighet för den tid han själv ansåge nödig för behörigt utövande av uppdraget som riksdagsman, Kungl. Maj:t eller vederbörande ämbetsmyndighet obetaget att för riksdagstiden å sin sida föreskriva tjänstledighet, där sådan funnes för förvaltningens ostörda fortgång nödig eller lämplig.

Vid förevarande riksdag tillsatte första kammaren ett tredje och andra kammaren ett sjätte tillfälligt (enskilt) utskott med uppgift att utarbeta förslag till de ändringar i ordningsstadgan för första kammaren resp. arbetsordningen för andra kammaren, som bleve en följd av ikraftträdandet av grundlagsförslagen rörande riksdagens arbetsformer, samt att i samband härmed överväga en allmän revision av ordningsstadgan resp. arbetsordningen. Utskotten funno det önskvärt, att överensstämmelse i görligaste mån vunnos mellan de för vardera kammaren enskilt gällande ordningsreglerna. Ett samarbete dem emellan ägde därför rum. Härunder varus enighet om att mot varandra svarande bestämmelser i dessa ordningsregler borde införas i paragrafer och moment med samma ordningsnummer, att i sak överensstämmande regler borde utformas på enahanda sätt samt att, i den mån icke särskilda skäl syntes böra föranleda annat, även de materiella reglerna borde bringas i överensstämmelse med varandra. De härefter av vederbörande utskott uppgjorda förslagen till ordningsstadga för första resp. andra kammaren avveko i följd härav till innehåll och form från varandra endast beträffande ett fåtal bestämmelser. Förslagen antogos av vederbörande kammare. Andra kammaren har härmed övergivit

den allt ifrån år 1867 använda rubriken »arbetsordning» för den av första kammaren använda benämningen »ordningsstadga» för ifrå-gavarande regler.

*

Riksdagen har godkänt den vid kodifikationskonferensen i Haag år 1930 avslutade konventionen för lösande av vissa konflikter mellan medborgarskapslagar med ett vid undertecknandet gjort förbehåll samt i samband härmed antagit ett av Kungl. Maj:t fram-lagt förslag till ändrad lydelse av 6 § medborgarskapslagen. Anled-ningen till att konventionen i fråga först förelagts 1933 års riksdag är att söka i det förhållandet, att frågan om dess revision varit aktuell genom ett av vissa stater till Nationernas förbund fram-ställt förslag om upptagande av frågan om kvinnas medborgar-skap på förbunds församlingens dagordning. Sedan 1932 års förbunds församling emellertid beslutat att yrkandet på konventio-nens revision tills vidare icke skulle föranleda någon åtgärd, blev frågan om dess ratifikation för Sveriges del aktuell. — I följd av svårigheten att sammanjämka de olika ståndpunkter, som känne-teckna de skilda nationella lagstiftningarna i fråga om medborgar-skap, kunna de resultat, som uppnåtts genom konventionen, icke betecknas såsom mera betydelsefulla. De regler, om vilka enighet vunnits, torde till avsevärd del få anses vara sådana, som i det stora flertalet rättsordningar redan vunnit förverkligande. Konventionen ger i flertalet av sina bestämmelser uttryck åt samma grundsats, som omfattats av gällande svensk rätt. I den mån konventionen berör frågor, som uttryckligen reglerats i svensk lag, äro de avvikelser härifrån, som densamma på några punkter innebär, i allmän-het av den art, att några principiella betänkligheter icke ansetts möta mot anslutning till konventionen och därmed för genomförande av nödiga lagändringar. Den i konventionen meddelade bestäm-melsen, att mannens naturalisation under äktenskapet icke medför ändring i hustruns medborgarskap med mindre hon därtill samtyckt, har ansetts böra fastställas genom uttrycklig lagbestämmelse. Det skulle visserligen kunna anföras att bestämmelsen såsom icke oför-enlig med tidigare gällande svensk lag alltid borde beaktas av Kungl. Maj:t, oavsett om den kommit till omedelbart uttryck i lagens text. Med hänsyn till frågans principiella betydelse har dock ett lag-fästande av den i artikeln angivna grundsatsen ägt rum. Den nya bestämmelsen har tillagts giltighet icke blott ifråga om medborgare i konventionsstater utan över huvud taget i fråga om medborgare i stater, i vilka mannens förvärv av annat medborgarskap icke i och för sig medför förlust av medborgarskap för hustrun. Enligt den nya lagen skall vid mannens naturalisation alltid uttryckligen be-stämmas, huruvida hans hustru — och även ogifta barn i äktenskap under 21 år — omfattas av naturalisationen. Mot lagens tekniska utformning kan emellertid riktas den erinringen, att analoga skäl, som legat till grund för lagändringen så vitt angår gift kvinna,

kunna anföras emot densamma såvitt angår underåriga barn, eftersom den grundläggande principen i konventionen i detta fall är att barnen genom föräldrarnas naturalisation förvärva dessas nya medborgarskap. Tredje stycket i 6 § medborgarskapslagen hade därför lämpligen bort uppdelas i två självständiga delar.

Riksdagen har godkänt en år 1932 undertecknad konvention mellan Sverige och Portugal om förlikning, rättsligt avgörande och skiljedom. Konventionen ansluter sig nära till den svensk-franska förliknings- och skiljedomstraktaten av år 1928. Enligt konventionen skola tvister av alla slag, som må uppstå efter dess ikraftträdande och som icke kunna lösas på diplomatisk väg, underkastas förliknings- och (eller) skiljedomsbehandling. Är tvisten av juridisk natur, är förlikningsförfarande fakultativt före domstolsbehandling, men är tvisten av icke-juridisk karaktär, är det obligatoriskt före skiljedomsbehandling. Domstolen är i tvister av det förra slaget den fasta mellanfolkliga domstolen i Haag samt i tvister av det senare slaget en domstol, konstituerad enligt reglerna i 1907 års Haag-konvention för avgörande på fredlig väg av internationella tvister. Under det att den förra domstolen är bunden av rättsregler, skall den senare avgöra tvisten efter rätt och billighet — ex aequo et bono. Meningsskiljaktigheter rörande konventionens tillämpning skola direkt hänskjutas till den fasta mellanfolkliga domstolen.

*

Enligt 1930 års lag om församlingsstyrelse var, utom för det fall att två eller flera församlingar bildade en kyrklig samfällighet, tillsättande av gemensamt kyrkoråd för församlingarna fakultativt. Frågan härom var en kyrkligt-kommunal självstyrelseangelägenhet. Det visade sig emellertid att församlingarna inom ett pastorat ingalunda alltid, i den mån ett verkligt behov av ett pastoratskyrkoråd visade sig uppstå, på frivillighetens väg och i enlighet med de möjligheter, som lagen om församlingsstyrelse öppnade, förenade sig om gemensamt kyrkoråd. Med hänsyn härtill och till de nya krävande förvaltningsuppgifter, som genom den år 1932 antagna ecklesiastiska boställslagstiftningen tillagts pastoraten, och som tarvade fasta, enhetliga berednings- och verkställighetsorgan, har en lagbestämmelse antagits, som gör gemensamt kyrkoråd obligatoriskt för två eller flera församlingar, som bilda ett pastorat. Den nya regeln har alltså ansetts motiverad även för det fall, att pastorat med stöd av ecklesiastiska boställsordningen uppdrager förvaltningen av prästgård och löneboställe åt särskild boställsstyrelse.

Efter skjutsstadgans upphävande har en i följd härav nödvändig ändring i landstingslagens bestämmelser om reseersättning till landstingsman vidtagits, eftersom enligt skjutsstadgan föreskriven skjuts- och åkdonslega tidigare utgjort grunden för bestämmande av den resekostnadsersättning, som landstingsman i vissa fall ägde åtnjuta för beivrande av landstingets möte. Resekostnadsersättningen skall

enligt den nya lagen beräknas efter andra klass å järnväg, en hyttplats å fartyg, samt i den mån resan icke kan företagas med något av dessa forskaffningsmedel efter 40 öre per tillryggalagd kilometer, vilket torde utgöra den vanliga taxan å landsbygden för taxeaugomobil.

I en inom riksdagen väckt motion föreslogs, att sådana kommunala beslut, som avsåge att bereda skattskyldig medlem av kommun eller ock annan särskilda förmåner, skulle underställas Kungl. Maj:ts prövning och stadfästelse. Syftemålet med förslaget var att få till stånd en kontroll över kommunernas åtgärder att på olika sätt draga skatteobjekten till sig. I motionen hänsyftades främst på ett avtal av år 1932 mellan Jönköpings stad och Svenska tändsticksaktiebolaget, enligt vilket årliga ersättningar till tändsticksbolaget skulle utgå, vilka kanske icke formellt men dock reellt kunde anses innefatta en förmån för bolaget med avseende å skattebetalning, som icke åtnjötes av övriga skattskyldiga. Konstitutionsutskottet erinrade i sitt utlåtande i ärendet om att förevarande fall icke vore enastående i sitt slag. Det vore sålunda icke ovanligt, att kommuner sökte överbjuda varandra genom erbjudande av särskilda förmåner såsom kostnadsfri eller billig tomtmark åt statliga eller andra institutioner ävensom åt industrier och bolag för att få dessa att förlägga sin verksamhet till vederbörande kommuner. Utskottet fann det emellertid — fränsett vissa formella betänkligheter mot förslagens utförning — icke lämpligt att till Kungl. Maj:t överlåta att efter underställning bedöma, huruvida beslut uti angelägenheter av angivet slag borde få verkställas, med mindre samtidigt reglerande bestämmelser infördes i kommunallagarna. Den hittills vunna erfarenheten på området syntes emellertid utskottet icke kunna tillräckligt motivera igångsättandet av en utredning för att få till stånd dylika bestämmelser. De rättsmedel, som redan förefunnnes mot beslut i detta slag av ärenden, företrädesvis besvärsrätten, ansåg utskottet tillsvidare vara tillfyllest. Utskottet avstyrkte därför motionen, som också avslogs av riksdagen.

Sune Holm.

Den engelska överhusreformen. Redan då 1911 års parlamentsakt kom till, ställdes en reform av överhuset i utsikt. Reformen har låtit vänta på sig; ännu efter tjugotvå års förlopp är frågan inte mycket närmare sin lösning. De reformförslag, som sett dagen, ha haft två syften: de ha dels velat vidga överhusets befogenheter, dels förändra dess sammansättning. Det bekanta förslaget av år 1918 — framlagt av en kommitté under ordförandeskap av lord Bryce — ville låta underhuset välja större delen av överhusets medlemmar; återstoden — omkring en fjärdedel — skulle utses av ett utskott av fem medlemmar från vardera huset. Nästa mera betydande reformförslag hade utarbetats av en kommitté med viscount Cave i spetsen och framlades som regeringsförslag år 1927. Enligt detta

skulle överhuset vid konflikt med underhuset kunna appellera till folket i val och äga absolut veto i frågor som rörde dess egen ställning. I stället för speakern skulle ett utskott från båda husen avgöra, om en bill vore att betrakta som money bill eller ej. Överhuset skulle bestå av 350 pärer, av vilka en del valdes av lorderna och en del nominerades av kronan; därtill kommo de nuvarande furstliga och andliga lorderna samt laglorderna. Förslaget föll, sedan inte blott överhusets liberala och socialistiska medlemmar utan även de yngre bland de konservativa häftigt bekämpat det. Samma öde rönt följande år ett förslag av lord Clarendon, enligt vilket överhuset skulle bestå av 300 medlemmar, hälften valda av lorderna och hälften utsedda av kronan för samma tid som underhuset och med de olika partierna representerade efter sin styrka i detta.

I slutet av förra året framkom ett nytt förslag. Det hade utarbetats av en privat kommitté, bestående av fjorton konservativa medlemmar av båda husen under ordförandeskap av lord Salisbury. Förslaget angavs ha till syfte att göra överhuset till »an efficient part of the legislative machine», d. v. s. ge det möjligheter att effektivt förhindra farliga nyheter från en socialistisk underhusmajoritets sida. Till den ändan föreslås först och främst, att ett lagförslag, som i enlighet med 1911 års akt antagits av underhuset mot överhusets veto, trots detta icke skall få gällande kraft, förrän nya val ha försiggått och det nya underhuset bekräftat lagen. Mot en sådan procedur kan man invända, att den är väl omständlig, men häremot genmäler kommittén, att förfarandet vore avsett att användas endast i undantagsfall. Att i stället ge överhuset rätt att påkalla referendum finner kommittén vara otympligt och dyrbart och därtill »out of harmony with the British conception of the function of the electorate, which is not to make laws, but to choose law-makers».

I likhet med 1927 års förslag finner kommittén vidare en rationell definition av begreppet »money bill» behövlig. Tolkningen av en sådan definition bör överlåtas åt ett för båda husen gemensamt utskott med speakern som ordförande. Med money bills bör enligt kommittén endast förstås förslag rörande statsskulden, statsinkomsterna samt appropriation bills. Däremot skulle överhuset ha möjlighet att inlägga sitt veto i frågor, som avse statens utgifter.

Vad slutligen överhusets sammansättning angår, vill kommittén inte helt slopa det ärftliga inslaget. Huset föreslås sammanlagt skola ha 320 medlemmar, av vilka 150 skola vara pärer, utsedda för tolv år av sina ståndskamrater; en tredjedel tänkes skola avgå vart fjärde år. 150 ledamöter skola utses på annat sätt. Kommittén förkastar därvid direkta val, emedan sådana lätt skulle undergräva underhusets auktoritet. Inte heller finner kommittén 1918 års förslag antagligt: skulle överhuset väljas av underhuset, vore det fara värt, att det förras oberoende allvarligt hotades. Ett system med särskilt valda elektoror vore likaså mindre lämpligt: primärväljarnas intresse skulle då säkerligen bli minimalt. Genom uteslutnings-

metoden kommer kommittén alltså till det resultatet, att de ifrågasvarande ledamöterna måste utses av medlemmarna i county och county borough councils. För detta ändamål skulle landet indelas i valdistrikt, 10 till 15 för England och Wales och ett eller två för Skottland. Valen skulle även här gälla för tolv år och en tredjedel av de valda avgå vart fjärde år. Ytterligare skulle överhuset bestå av prinsar av blodet, de två ärkebiskoparna, tre biskopar utsedda av sina ståndsbröder samt laglorderna. Lordar, som inte utsågos till representanter för sitt stånd, skulle få rätt att ställa upp som kandidater till underhuset.

Som alternativ tänker sig kommittén, att de 150 ofrälse medlemmarna skulle nomineras av kronan antingen för livstid eller till en viss uppnådd åldersgräns. Men i så fall skulle det erfordras utförliga övergångsbestämmelser — och kommittén framlägger också förslag till sådana — för att säkra en redan från början mot de olika partiernas styrka någorlunda proportionerlig representation.

Vare sig det ena eller andra alternativet genomfördes, skulle reformen ge Tories majoritet i överhuset. Även om de ofrälse representanterna aldrig så mycket proportionerligt företrädde de politiska partierna, skulle de 150 lorderna likväl komma vågskålen att tynga över åt den konservativa sidan. Man har också framhållit, att förslaget mindre syftar till att förhindra förhastad lagstiftning från underhusets sida än lagstiftning av en viss politisk färg. 1927 års förslag framkallades av MacDonalds första ministär, 1932 års av hans andra.

Förslaget att låta lorderna utse 150 representanter i det nya överhuset belyses genom några intressanta tabeller i *The new statesman* för den 4 mars i år. J. Crighton har tillsammans med professor H. J. Laski statistiskt bearbetat överhusets protokoll för tiden efter kriget, åren 1919—1931. Vid omröstningarna ha under hela perioden i medeltal 83 pärer deltagit; antalet var högst år 1920 (100) och lägst 1929 (64). Sammanlagt ha 439 omröstningar förekommit; av dessa kunna 119 (27 %) uppvisa över 100 avgivna röster och 13 (2,9 %) över 200. 111 pärer ha aldrig deltagit i någon omröstning. Vad debatterna angår, ha under perioden 358 pärer haft ordet minst en gång var, 311 minst två gånger, 277 minst tre gånger och 98 minst 10 gånger. 371 pärer ha aldrig yttrat sig. Granskar man de intressen, som lorderna företräda, finner man, att de rent ekonomiska företagen äro i betydligt högre grad representerade i överhuset än i underhuset. Slutligen visar det sig, att av de nitton pärer, som varit medlemmar av kabinettet, ha fjorton tidigare suttit i underhuset. Det är att märka, att det hela tiden är pärsvärdigheten som sådan som räknats, oavsett om den under perioden haft en eller flere innehavare. Titeln nuvarande bärare har sålunda i statistiken fått räkna sig till godo de omröstningar och debatter, som hans ev. företrädare deltagit i.

Som slutresultat fastslår artikeln, att om man skulle följa det konservativa förslaget och ge pärerna 150 representanter i ett nytt

överhus skulle man ge dem 80 % mer representation än de i realiteten i genomsnitt haft under perioden 1919—1931 och 30 % mer representation än som skulle motsvara det intresse de ådagalagt, försåvitt ett anförande pr år skulle räknas som mätare på ådagalagt intresse. Dessutom skulle valrätt tillerkännas 111 lorder, som aldrig röstat, och 371 lorder, som aldrig deltagit i en debatt.

Nya tillägg till Förenta staternas författning. Den 23 januari i år ratificerades ett nytt amendment till Förenta staternas författning, det tjugonde i ordningen. Det har döpts till »the lame duck amendment»; det gör slut på det hittillsvarande systemet, enligt vilket den gamla kongressen sammanträder även efter det nya val ägt rum (lame duck session). Enligt förut gällande bestämmelser får som bekant den i november till större delen nyvalda kongressen inte sammanträda förrän tidigast den 4 mars påföljande år; den behöver icke sammankallas förrän i december, alltså tretton månader efter valet. De härmed förknippade olägenheterna ha länge varit kännbara. De äro givetvis störst de år, då presidentval ägt rum; i år ha de varit alldeles särskilt påfallande, med det resultat att den tidigare flerfaldiga gånger förgäves föreslagna reformen icke blott antagits av kongressen utan också ratificerats av det erforderliga antalet stater — därtill med osedvanlig hastighet. Den träder i kraft den 15 oktober detta år.

Enligt de nya bestämmelserna skola president och vicepresident tillträda sina ämbeten den 20 januari i stället för den 4 mars. Senatens och deputeradekammarens medlemmar åter skola inträda i sina rättigheter redan den 3 januari. Kongressen skall sammanträda minst en gång dagligen, första gången den 3 januari kl. 12, såvida icke annorlunda fastställes genom lag. Om den utsedde presidenten avlider före den dag, då han skulle ha tillträtt sitt ämbete, skall den till vicepresident valde bli president. Om president icke blivit vald före mandatperiodens ingång eller den, som blivit vald, icke avlagt ämbetsed, skall vicepresidenten förvalta presidentämbetet till dess en president blivit vald och avlagt sin ed. Finns varken behörig president eller vicepresident att tillgå, skall kongressen genom lag förklara, vem som tills vidare skall förvalta presidentämbetet eller på vilket sätt en sådan skall utses. För den händelse någon av de personer, bland vilka representanternas hus må välja president eller senaten vicepresident, skulle avlida, äger kongressen vidtaga erforderliga mått och steg i de fall, då valrätten tillkommer nämnda korporationer.

Den snabbhet, med vilken amendmentet blivit antaget, visas kanske bäst därav, att vissa på grund av reformen behöfliga lagändringar ännu icke hunnit vidtagas. Sålunda kvarstår oförändrad bestämmelsen, att sammanräkning av de vid presidentvalet avgivna rösterna skall företagas andra onsdagen i februari.

Också ett tjugoförsta amendment har sett dagen. Det är bestämmelsen om förbudets upphävande, som fått denna form. Det åter-

kallar kort och gott det adertonde amendmentet samtidigt som det förbjuder införsel av spritdrycker i de stater, som föredraga att vara torra. Bestämmelsen har ännu icke erhållit gällande kraft; den antogs av senaten med 63 röster mot 23 och av representanternas hus med 289 mot 121, men i motsats till det tjugonde amendmentet, som för ratifikation överlämnades till staternas legislaturer, skall det tjugoförsta ratificeras av särskilda för ändamålet i varje stat valda konvent. Det är första gången i Förenta staternas historia, som man använt sig av detta alternativ i författningen. Det visar sig, att man därigenom råkat i ett besvärligt konstitutionellt dilemma. Det finns ingenstades föreskrivet, på vilket sätt och vid vilken tid dessa konvent skola sammankallas. Konstitutionen omtalar inte, om det är kongressen, som skall utlysa konventen, eller om detta bör överlåtas åt de olika staternas egna legislaturer. Inte heller nämnes något om formen för dem. Man har diskuterat olika vägar till svårigheternas lösande; det sannolikaste är, att saken bringas under domstolarnas prövning. Ett av de föreslagna sätten innebar, att kongressen skulle antaga en resolution, som rekommenderade viss tid och viss form för konventet ifråga. Förslaget, som framlades i representanternas hus, avvisades emellertid av talmannen såsom oförenligt med konstitutionen. Vad valsättet beträffar, har man föreslagit ett förfaringssätt analogt med det vid presidentval; själva valhandlingen skulle då innebära ett bestämt ställningstagande för eller emot förbud och personfrågorna komma att spela en underordnad roll.

B. H.

L I T T E R A T U R G R A N S K I N I N G A R

CHARLES MAURRAS: *Dictionnaire politique et critique établi par les soins de Pierre Chardon, A la cité des livres.* Paris 1931 ff.

WALDEMAR GURIAN: *Der integrale Nationalismus in Frankreich, Klostermann.* Frankfurt am Main 1931.

CHARLES MAURRAS: *Au Signe de Flore, la fondation de L'Action Française 1898—1900, Grasset.* Paris 1933.

Neomonarkismen eller den »rena» nationalismen hör, om man ser till den yttre framgången, till samtidens mest misslyckade politiska rörelser. Då Maurras och Vaugeois år 1898 bildade Action Française, var rojalismen i Frankrike ännu av stor betydelse; Dreyfusaffären, republikens sista eldprov, var ännu icke utspelad. Sedan dess ha männen kring Action Française, bland vilka finnas några av Frankrikes klaraste och skarpaste huvuden, oavlåttligt arbetat för att bygga upp en fast monarkistisk doktrin och göra denna till en levande kraft i fransk politik. Men alltefter som ideologien utvecklats har rörelsen försvagats; den kanske vid sidan av kommunismen mest finslipade av tidens politiska ideologier har icke kunnat samla något parti att räkna med.

Sedan 1924 finnes ingen rojalist i den franska deputeradekammaren; monarkismen bildar snarare ett pittoreskt inslag i franskt kulturliv än en politisk realitet. Maurras och Daudet försöka visserligen ständigt göra gällande, att de påverkat och påverka utvecklingen genom sin propaganda, även om de icke lyckas samla röster vid valet. Vid varje tillfälle, då Action Française intar en bestämd ståndpunkt och denna sammanfaller med den segrande politiska riktningens, antyder man, att Action Française's uppträdande varit en väsentlig faktor i kausalsammanhanget. Så t. ex. berömmar man sig av att ha framkallat förräderiprocesserna under världskriget och att ha hindrat Briands val till president. De framställda pretentionerna äro säkerligen överdrivna; i varje fall äro de vunna resultaten obetydliga i förhållande till rörelsens syften.

Otvivelaktigt är däremot, att neomonarkisterna gjort viktiga insatser på skilda kulturella områden, framför allt inom historien och litteraturkritiken. Bainvilles berömda försök att genom en analys av Frankrikes historia bevisa monarkiens överlägsenhet som statsform är endast en i raden — om också den mest kända — av de många historiskt-politiska undersökningar, som utgått ur det

nationalistiska laboratoriet. Senast har republikens tillkomst i denna anda belysts av Bellessort och de Roux.

Intressantare ur politisk synpunkt är den franska nationalismens inflytande på politiska rörelser i andra länder. Särskilt påtaglig och betydelsefull är dess inverkan på den italienska nationalismen, som i sin tur verkat befruktande på fascismens ideologi. Corradini har här framför andra tjänstgjort som förbindelseled. Det är främst den av Maurras utbildade konservativa »harmonilära», med dess urgerande av nationens primat och av ordningens och den fasta hierarkiens nödvändighet, som upptagits på italienskt håll. I många punkter föreligga icke alltid tillräckligt betonade skiljaktigheter mellan fransk nationalism och italiensk fascism. Den sistnämnda rörelsens antirationalistiska vitalism saknas helt hos Maurras, vars hela lära vill vara en tillämpning av Comte's positivistiska grundsatser. Den principiella heroismen är främmande för de franska ideologerna, vilkas utopi är freden och det obrutna inre lugnet. Organism-teorien förkastas av Maurras, som förklarar den vara ett utslag »av en pueril skolastik, inför vilken alla reflekterande sinnen känna en stor avsmak». Även andra nationella och antiparlamentariska rörelser ha rönt influens från Maurras' skola; detta gäller bland annat den tyska nationalsocialismen, ehuru förbindelsen här icke är så lätt att fastställa. Det är ett egendomligt förhållande, att såväl nationalism som syndikalism fått sin teoretiska motivering i Frankrike, men sedermera, i viss mån sammansmälta till en enhetlig antiparlamentarisk doktrin, bidragit till rationaliseringen av de nationella diktaturer, som nu framstå som republikens främsta motståndare.

Maurras är den ojämförligt främste av den integrala nationalismens ideologer; han intar här ungefär samma ställning som Lenin inom kommunismen. Hans politiska doktrin har emellertid icke kommit till samlad uttryck i något större arbete; icke ens »Enquête sur la monarchie» innehåller mer än brottstycken av en ideologi. Av stort värde är därför, att en av hans yngre lärjungar, Pierre Chardon, på hans uppdrag börjat utgiva ett verk, i vilket hans viktigare uttalanden samlats under olika uppslagsord. Detta arbete, som började utgivas för två år sedan, föreligger nu till större delen färdigt; elva häften om tillsammans över tusen tvåspaltiga sidor ha utkommit, det sista uppslagsordet är Monarchie. Arbetet, som synes vara utfört med stor omsorg, uppger källan till varje citerat uttalande; endast i undantagsfall förekomma randanmärkningar av rent saklig natur. Ett studium av uppslagsord såsom demokrati, Frankrike, international och monarki ger en bild av huvudpunkterna i Maurras' resonemang, som eljest knappast kan vinnas annat än genom ett ingående studium av både hans större arbeten och hans otaliga tidskrifts- och tidningsartiklar. Av särskild vikt är att de viktigare principiella uttalandena i *Action Française*, där Maurras under många år skrivit en artikel dagligen, här utan svårighet kunna återfinnas.

Den tyske författaren Gurian ställer i sitt arbete om den franska nationalismen Maurras helt i förgrunden. Ungefär hälften av boken behandlar Maurras' utveckling, varvid särskilt förhållandet mellan hans litterära och politiska verksamhet beaktas. I en andra huvuddel av arbetet skildras Action Française ur praktisk-politisk och ideologisk synpunkt; relativt utförligt uppehåller sig Gurian, som tidigare utgivit en skrift om den franska katolicismens politiska och sociala idéer, vid förhållandet mellan Action Française och den katolska kyrkan. Slutligen ges i ett kort slutkapitel ett försök att fastställa Action Française's allmänna betydelse, varvid även inflytandet på den fascistiska ideologien beröres. Arbetet är utan tveivel av ett visst värde såsom introduktion till ett studium av neomonarkismen, men det lider av allvarliga brister. I det hela synes författaren okritiskt beundra den behandlade rörelsen. Något försök att sammanfatta och precisera den politiska ideologien göres icke; en viss svulstig oklarhet framträder i de allmänna reflexionerna. Framför allt underlåter författaren att påvisa godtyckligheter och tankefel i den undersökta ideologien.

Av långt större värde är på denna punkt Thibaudet's 1919 utgivna arbete om Maurras' idéer. För en kort, fränsfri och intelligent kritik av dessa idéer kan hänvisas till sista kapitlet i det 1924 utgivna samlingsverket *La politique républicaine*; sociologen Bouglé har här fört pennan.

Såväl Thibaudet som Gurian uttrycka sina förhoppningar om ett memoarverk av Maurras. Dessa förhoppningar ha nu så till vida infriats, som Maurras i *Au signe de flore* givit en bild av sin politiska utvecklingsgång och meddelat en del minnen från Action Française's bildande och första framträdande. Ett par kapitel i denna bok, såsom *Confession politique* och *Les Idées-Mères* erbjuda icke ringa politiskt intresse. Den starka känslomässiga grundvalen för Maurras' doktrin blir klart belyst. Man kan också konstatera, liksom i andra av hans arbeten, att den store ideologen icke brytt sig om att inhämta ens relativt elementära politiska kunskaper.

Herbert Tingsten.

HANS J. WOLFF: *Organschaft und Juristische Person, I, Juristische Person und Staatsperson*. Carl Heymanns Verlag, Berlin 1933, XV + 516 sidor.

Föreliggande arbete utgör första delen av ett stort anlagt verk, som skall ha till uppgift att behandla »das Recht der Staatsorgane». I denna första del vill nu förf. lägga grunden till den följande framställningen genom en undersökning angående de juridiska personernas och särskilt statens rättsliga natur. Arbetet är helt och hållet av filosoferande art. En betydande påverkan från Kelsen är märkbar, ehuru arbetet till stor del fylles av polemik emot denne.

Frågan om de juridiska personernas »väsen» uppkommer som

bekant därigenom, att man å ena sidan tillskriver bolag, föreningar, stiftelser och andra organisationer rättigheter och skyldigheter, medan man å andra sidan har svårt att påvisa vilken eller vilka personer som skulle vara subjekt för dessa rättigheter och skyldigheter. I ett aktiebolag t. ex. äro ju icke aktieägarna ägare till de särskilda föremål som ingå i bolagets förmögenhet. Wolff avvisar nu med träffande kritik de olika försök som gjorts att konstruera en person, ett rättssubjekt vid sidan av de fysiska personerna, vare sig detta skett med användande av en fiktion, med antagande av en real enligt enhet i förbundet eller andra teorier. Såsom rättssubjekt äro enligt Wolff endast fysiska personer tänkbara. En rättighet förutsätter ett intresse, och ett intresse tillhör alltid en viss fysisk person. Allt tal om att en juridisk person skulle ha något eget intresse eller fullfölja ett eget ändamål är falskt. I verkligheten föreligger blott de ofta divergerande intressena hos särskilda medlemmar eller styrelseledamöter. Av liknande skäl kan den juridiska personen icke ha några plikter. Enligt förf. tillkomma de rättigheter och skyldigheter, som tillskrivas den juridiska personen, ytterst dennas medlemmar, ehuru de »hinsichtlich ihrer Verfolgung» tillkomma den juridiska personens förvaltare. Vid en stiftelse är stiftaren subjekt för rättigheterna. När han är död, ha dessa intet subjekt.

I realiteten är enligt Wolff den juridiska personen blott ett komplex av rättsförhållanden, normerade genom rättsordningen och den författning som gäller för den juridiska personen. När man talar om en juridisk person såsom ett självständigt rättssubjekt, föreligger en fiktion. Men denna är blott av rättsteknisk art. Därmed förstår Wolff, att det icke föreligger något falskt antagande angående verkligheten. Saken är blott den, att man använder ett fiktivt uttrycksätt för att kortfattat beteckna det komplex av rättsförhållanden som åsyftas.

Förf. torde ha rätt i att det är ett fiktivt uttrycksätt man använder. Skall man kritisera hans framställning, bör därför kritiken sätta in på en annan punkt, nämligen den där han söker uppvisa vilka som skulle vara de verkliga subjekten för den juridiska personens rättigheter och skyldigheter. Det synes vara ett alldeles ohållbart påstående att bolagets rättigheter i verkligheten skulle vara aktieägarnas. Den rättsställning aktieägarna ha med avseende å t. ex. en sak, som ingår i bolagsförmögenheten, är helt annorlunda beskaffad än den rättsställning ägaren till en sak har. Aktieägaren kan ju icke såsom sådan sälja eller pantsätta saken. Han kan icke föra talan om den o. s. v. Överhuvudtaget har han väl icke en enda av de befogenheter som ingå i äganderätten. En annan sak är att en aktieägare understundom kan utöva samma makt över saken som normalt tillkommer en ägare. Men detta är något i högsta grad tillfälligt och beror helt och hållet på de inre förhållandena i bolaget. En aktieägare kan ju också praktiskt taget sakna varje spår av inflytande på bolagets ledning och är då närmast att likna vid en innehavare av obligationer utan fixerad ränta med sämsta

prioritet. För övrigt är det ju alls icke något för aktierätten utmärkande, att den ibland medelbart ger en makt över en sak som ekonomiskt är likvärdig med ägarens. Samma makt kan även t. ex. en panträtt skänka. En in-teckningshavare kan ju behärska en annans fastighet på samma sätt som enda aktieägaren i ett bolag behärskar bolagets fastigheter, utan att han för den skull blir ägare annat än i rent populär mening. Alltså, vad som kan komma i fråga till jämförelse när man jämför en ägares och en aktieägars position är blott den formella rättsställningen, vari kan gjutas det mest skiftande innehåll. Men den formella rättsställningen är ötvivelaktigt grundväsentligt olika i de båda fallen. Därför går det icke att göra gällande, att aktieägarna skulle vara »subjekt för bolagets rättigheter».

Härmed kommer man emellertid tillbaka till den punkt där man började. Om icke medlemmarna av den juridiska personen äro subjekt för de rättigheter, som tillskrivas denna, vem är då subjekt? Det tycktes ju vara omöjligt att konstruera något subjekt vid sidan av medlemmarna. Men om det förhåller sig så, förefaller det omöjligt att finna något svar på frågan. Enligt undertecknads mening är detta icke någon olycka. Felet med sådana teorier som den här föreliggande synes i själva verket vara, att de utgöra försök till lösning av ett olösligt problem.

Saken blir ganska klar, om man skiljer två sidor hos rättsats-erna eller, för enkelhetens skull, lagreglerna, nämligen deras form och deras praktiska innebörd. Till formen äro lagreglerna, åtminstone i väsentlig utsträckning, utsagor om rättigheter och skyldigheter. Därmed ansluta de sig till den i samhället rådande rättsideologien, som alltid rör sig i denna samma form. Den praktiska innebörden av lagreglerna återigen är, att de dirigera handlingssättet såväl hos allmänheten som hos ämbetsmännen. En lagregel är, bortsett från den ideologiska formen, intet annat än en i särskild ordning uttryckt föreställning om ett visst handlingssätt i en viss situation. Rättsvetenskapen har nu att undersöka icke blott själva handlingsföreställningarna. Såsom en förberedelse därtill är även en undersökning av rättsideologiens innehåll nödvändig. Men därvid har man intet annat att göra än att konstatera dess faktiska beskaffenhet. Givetvis kan man icke utgå från, att denna rättsideologi skulle bilda ett harmoniskt helt. Det vore synnerligen förvånande, om den skulle göra detta, när man betänker att den vuxit fram ur många skilda rötter under en långvarig historisk utveckling. I själva verket torde det förhålla sig så, att rättsideologien i hög grad är bemängd med motsägelser. Men detta hindrar ingalunda, att den ideologiska formen mycket väl kan användas för att uttrycka de handlingsregler som man vill genomföra. Ett typiskt exempel härför erbjuda de s. k. juridiska personerna. Uppenbarligen förekommer i rättsideologien en mer eller mindre utpräglad antropomorfiering av vissa organisationer. Men det möter ju inga speciella svårigheter att utfinna de handlingsregler, som anges med det antropomorfa uttryckssättet.

Förf. diskuterar utförligt nyare teorier om statens väsen. Enligt hans egen mening är staten ur juridisk synpunkt ett komplex av normer. I samband med utredningen härom kommer förf. in på frågan om rättens natur och bindande kraft. I likhet med Kelsen avböjer förf. alla försök att härleda rättens bindande kraft ur någonting faktiskt såsom ur en vilja, ur det allmänna erkännandet el. dyl., emedan ett böra aldrig kan härledas ur ett vara. Kritiken är mycket skarpsinnig och träffande. Liksom Kelsen förutsätter förf. såsom självklart, att ett böra skulle kunna härledas ur ett böra. Kelsen stannar som bekant vid antagandet av en hypotetisk grundnorm, på vilken författningen skulle vila. Förf. ogillar denna lösning, emedan den icke ger rätten någon absolut giltighet. Såsom sin egen lösning antyder förf., ehuru han icke utför det närmare, att man genom »Nachdenken in der Vernunft» skulle kunna påvisa en allmängiltig kategorisk rättslag. Den positiva rätten skulle vara verklig rätt endast i den mån den överensstämde med denna filosofiska rättslag.

Karl Olivecrona.

E. HALÉVY: *Histoire du peuple anglais au 19:e siècle. Épilogue (1895—1914)*. Hachette, Paris.

1. *Les impérialistes au pouvoir (1895—1905)*. 1926. (4), VI, 420 sid.
2. *Vers la démocratie sociale et vers la guerre (1905—1914)*. 1932. VI, 663 sid.

I företalet till första delen av ovanstående arbete omtalar prof. Halévy, vilka bekymmer det berett honom att välja en tidpunkt, som kunde utgöra ett naturligt avslutningsdatum för hans stort anlagda historia över det engelska folket under det 19:de århundradet. Av flera skäl beslöt han sig för att stanna vid året 1895. Han fann det emellertid smärtsamt att alldeles avstå från att behandla de följande årens historia; omfattande materialsamlingar, frukten av mångårigt studium, skulle i sådant fall bli obrukade. För att undgå denna eventualitet har författaren i en från huvudverket relativt fristående avdelning, som han kallat epilogen, fört framställningen av Englands historia från 1895 fram till världskrigets utbrott. Det är denna del av arbetet, som nu är fullbordad, under det att skildringen i huvudverket tillsvidare avbrutits vid ministären Melbourns avgång 1841.

Halévy's framställning är utförlig och mycket detaljrik. Det kan därför icke vara frågan om att här giva ett referat av innehållet i dessa sidstarka volymer. Endast en antydning om huvudpunkterna avse följande rader. Rent siffermässigt gåvo valen 1895 de konservativa och de liberala unionisterna en majoritet av blott 31 tusen röster. Valsystemet gjorde emellertid, att denna majoritet fick en överväldigande representation i underhuset, den besatte 411

platser (340 konservativa + 71 liberala unionister), under det att liberaler och irländare endast erhöilo 177 respektive 82. Sedd i val-siffrornas ljus föreföll den konservativa segern så obetydlig, att den väl kunde skrivas på tillfälliga orsaker: upplösningen inom det liberala lägret, såväl i ledningen som inom partiets stora massa, den irländska paniken o. s. v. En närmare granskning av det allmänna läget ger dock enligt Halévy's mening till resultat, att valutgången hade en djupare innebörd än den statistiska uppskattningen av röststyrkorna syntes giva vid handen. Gladstone hade lämnat den aktiva politiken, och med honom avslutades en epok i Englands historia, som behärskats av frihandeln och liberalismen. Den gamla liberalismen var död, och någon ny hade ännu ej tagit gestalt. Den beaconsfieldska imperialismen i populariserad form hade vunnit ny makt över sinnena. Denna förnygrade imperialism betecknar icke blott en reaktion mot den gladstoneska utrikespolitiken och vill bota dess brister, den representerar icke blott ett mer eller mindre obegränsat mått av utrikespolitiska ambitioner, den är i själva verket ett nytt tänkesätt, en ny åskådning. England kände icke längre samma suveräna trygghet i sin ställning som världens härskarinna i kraft av en obestriddig och till synes ouppnåelig överlägsenhet över sina medtävlare i ekonomiska och politiska resurser. Det kände behov av konsolidering av sitt välde och stöd av bundsförvanter. Imperialismen skapade en idealism, som fann uttryck i Kiplings tal om the white man's burden. England hade en civilisatorisk uppgift att fylla bland folken, för att icke säga hedningarna, och denna finge icke försummas.

Det är som imperialismens främste protagonist ministären Salisbury 1895 träder till ledningen, och det är ur denna synpunkt Halévy skildrar dess verksamhet. De första åren behärskas helt av regeringens strävan att skaffa England bundsförvanter, främst genom att åstadkomma ett närmande till Tyskland, samt av den aggressiva kolonialpolitiken, som utlöses i boerkriget. Vid slutet av detta krig står England trots alliansen med Japan mer isolerat än någonsin. Samförstånd med Tyskland visar sig omöjligt att uppnå på drägliga villkor, men omständigheterna bereda väg för en uppgörelse med Frankrike, som leder till grundläggandet av ententen 1904. Det konservativa partiet hade sedan gammalt ett socialt program, utförmat av Disraeli på 50- och 60-talet, visserligen tämligen konturlöst och obestämt. Förhållandena tillåto icke regeringen att utveckla någon livligare socialreformatorisk verksamhet, eller åtminstone kunde dessa till nöds anföras som en undskyllan för dess bristande aktivitet på detta område. En betydelsefull insats gjorde regeringen likväl genom den stora reformen av undervisningsväsendet 1902. Om imperialismens s. a. s. yttre sida visat sig i den chamberlainska kolonialpolitiken, skulle den inre kunna sägas framträda i propaganadan för tullreformen. Som en lösning av det brittiska imperieproblemet visade sig tullreformen vara behäftad med åtskilliga ofullkomligheter; den framgick ur ett betraktelsesätt, som såg

alltför schematiskt och förenklat på förhållandet mellan moderlandet och kolonierna. Redan den första diskussionen mellan tariffvänner och frihandlare gav detta vid handen. Regeringen, som Chamberlain lämnat, då han startade sin tullkampanj, försökte undvika att uttala sig i tullfrågan, och premiärministerns dialektiska skicklighet och statsmannaförmåga ställdes på utomordentligt hårda prov under försöken att ständigt finna nya formler, tillräckligt vaga för att kunna accepteras av båda lägren inom det egna partiet och täcka över den klyfta, som uppstått. Till sist kunde ställningen icke längre uppehållas, och regeringen avgick. Vid nyvalen framträdde verkningarna av Chamberlains tullpropaganda. Den hade icke lyckats förvärva någon ny majoritet åt det konservativa partiet, men den hade i stället återställt enigheten inom det liberala.

Halévy uppehåller sig jämförelsevis utförligt vid bildandet av det Campbell-Bannermanska kabinettet för att få tillfälle att redogöra för de olika fraktionerna hos det liberala partiet och antyda den betydelse de kommo att få för kabinettets blivande politik. Han konstaterar i detta sammanhang, att liberalerna nu i stort sett helt lösgjort sig från den Adam Smithska ekonomiens dogmatism, som tidigare hindrat dem från att tillmötesgå arbetareklassens allt högljuddare krav på genomgripande sociala reformer. Det liberala kabinettets historia begynner med att förf. konfronterar det med kolonialkonferensen 1907 och visar, att den principiellt frihandelsvänliga regeringen lyckades upprätthålla lika goda förbindelser med kolonierna som sin föregångare. Han redogör därefter för kolonialpolitiken, lösandet av den sydafrikanska frågan och Morleys indiska politik och kommer efter en översikt av regeringens första socialreformatoriska verksamhet in på de utrikespolitiska frågorna och allianssystemets utbyggande med den engelsk-ryska ententen 1907. Ett kapitel ägnas därefter den Haldaneska reorganisationen av armén och reorganisationen inom marinen under Fisher samt den begynnande marina kapprustningen mellan England och Tyskland. Författaren återkommer sedan till de sociala frågorna i anknytning till Churchills och Lloyd Georges reformer och regeringens ingripande i de olika arbetarkonflikterna. Budgetstriden 1909 bildar gränslinjen mellan två skeden i kabinettets historia. Genom de båda parlamentsupplösningar den förorsakade förlorade det liberala partiet sin överväldigande majoritet, detta och det konservativa partiet stodo nu jämnstarka mot varandra, och regeringen blev beroende av understödet från arbetarepartiet och irländarna, ett förhållande som tvingade den att ytterligare fortgå på de radikala reformernas väg och att taga upp homerulefrågan och föra den till en lösning. Författaren redogör ingående för striden om 1909 års budget, konflikten med överhuset och den konstitutionella reformen. Den bosniska krisen ger anledning till en överblick av den utrikespolitiska situationen under åren omkring 1910. Följer så en översikt av den inrikespolitiska utvecklingen fram till mitten av året 1914. Författarens karakteristik av denna antydes genom rubriken »de tre uppro-

ren»: fackföreningarnas uppror, suffragetternas uppror, irländarnas uppror. Slutkapitlet tecknar det utrikespolitiska lägets tillspetsning de sista åren före kriget, de ansträngningar, som gjordes för att nå en avspänning och den katastrofala utlösningen.

Halévy har vissa egenskaper som författare, vilka göra, att man kanske föredrar hans arbeten framför flertalet inhemska, då man vill söka en orientering över Englands historia under denna tid. En av dessa egenskaper är hans omfattande lärdom och obestridda sakkunskap. Han behärskar suveränt sitt ämne. Ett närmare studium av de många och ofta vidlyftiga noter, med vilka han beledsagat sin framställning, ådagalägger, att han penetrerat ett dokumentariskt material av den mest skiftande beskaffenhet, från de parlamentariska och officiella akterna till den efemära agitationslitteraturen i dagspress, tidskrifter och broschyrer. Även om hans berättelse har en betydlig bredd, får han med olika medel fram kärnpunkter och huvudlinjer. Ibland sker det helt enkelt genom en tillspetsad formulering av det föreliggande problemet. Endast ett par exempel. Den pådrivande faktorn för undervisningsreformen anges så: »Un peuple d'amateurs était obligé de reconnaître qu'il était mal équipé pour tenir tête à un peuple de professionnels».¹ Innebörden av den marina kapprustningen fastslås i orden: »Déjà c'est à coups de dreadnoughts qu'on se bat! La question est de savoir laquelle des deux nations s'avouera ruinée la première».²

Men det är framför allt genom lyckliga grepp i kompositionen som Halévy framhäver det väsentliga. Han låter icke binda sig vid det kronologiska schemat utan bryter på avgörande punkter kronologien för att få tillfälle att sammanställa viktigare händelseförlopp. Så har han t. ex. utförligast behandlat undervisningsfrågan i sammanhang med Balfours education bill 1902 och därvid givit en återblick på de föregående decennierna, under det att Birrells education bill 1906 behandlades mera kortfattat. Det för undervisningsväsendet mest betydelsefulla skedde 1902, och 1906 års händelser ha enligt Halévy's uppfattning större betydelse endast i rent partipolitisk mening och som grundval för den konstitutionella konflikt, som sedermera utvecklade sig. Vid boerkrigets utbrott visade sig England illa rustat, och oredan inom krigsförvaltningen beredde Salisbury's regering allvarsamma svårigheter. Det kunde därför finnas anledning att dröja vid arméns organisationsförhållanden, men författaren nämner i detta sammanhang icke mer än det för framställningen nödvändiga och tar senare upp dessa förhållanden i samband med redogörelsen för de Haldaneska reformerna. På liknande sätt behandlar han vid en senare tidpunkt marinen och ger i anslutning till kapitlet om denna en samlad översikt av flottpolitiken under hela det behandlade tidsskedet. Budgetstriden tecknas mot bakgrunden av det unionistiska kabinettets budgetpolitik. Understundom relaterar författaren det yttre händelseförloppet, analyserar det och

¹ Épilogue, 1, s. 152.

² Épilogue, 2, s. 214.

rekonstruerar det sedermera på grundval av denna analys, insatt i sitt orsakssammanhang. Med dessa olika medel förmår han trots en oerhörd detaljrikedom ge sin skildring en bestämd inriktning och fasthet i konturerna.

I allmänhet framgår författarens värdesättning av olika faktors betydelse som konklusion ur själva händelseförloppet, så som han skildrar det, och man är i de flesta fall böjd att acceptera hans omdömen. Om man någon gång känner sig uppfordrad till invändningar, gälla dessa mera tonvikt och nyansering. Författaren gör året 1895 till ett gränsår mellan två epoker i Englands historia, och vad som skiljer de båda epokerna är enligt författarens mening imperialismen, som nu efterträder *laissez-faire*-politiken. Imperialismen presenteras i sin unionistiska form. Det fanns emellertid även liberala imperialister — författaren karakteriserar också i det följande imperialismen i dess liberala form. Det ingick ett icke obetydligt mått av imperialism även i *laissez-faire*-politiken: målet var i hängge fallen detsamma: »Rule Britannia, rule the waves». Metoderna ha blivit andra och skillnaden mellan dem är så stor, att den väl berättigar till att tala om två epoker. Dock kan det vara angeläget att betona, att ett inre samband existerar.

Imperialismen föddes ur en känsla av otrygghet, och den kom så småningom att rikta sig huvudsakligen mot Englands främsta medtävlare Tyskland. Det ligger något av historiens ironi i det förhållandet, att England samtidigt mottog allt starkare impulser från samma Tyskland och på flera punkter efterbildade det. Halévy har icke kunnat motstå frestelsen att överdriva denna ödets ironi. Flerstädes spårar han tysk påverkan och talar om »le système bismarckien» och »le modèle prussien»; i undervisningsreformen, härorganisationen, socialförsäkringsverket, tulltariffplanen, ja, även i Chamberlains bryska diplomatiska metoder. Att England på många områden mottagit inflytande från Tyskland är otvivelaktigt, men att rätt värdesätta betydelsen av detta inflytande är liksom alltid, då det gäller påverkan av detta slag, svårt, för att icke säga omöjligt. Generellt torde det omdömet vara tillnärmelsevis riktigt, att det i de flesta fall gällt impulser och incitament och endast i undantagsfall direkt efterbildning. På en punkt är överdriften hos författaren påvisbar, och det är i fallet Webb. Makarna Webb framställas som mästarkockar för alla sociala reformer i England i seklets början, utan att detta egentligen på ett tillfredsställande sätt ådagalägges. Det inflytande de tyska nationalekonomerna utövat på dem betonas med vederbörlig skärpa. Men här kan man också konstatera, huru paret Webb i sin obotligt engelska, styckevisa empirism vägrat att acceptera sina tyska läromästare i deras systematiska fullständighet med ty åtföljande konstruktiva syftning.

Det sista kapitlet i epilogens andra del bär titeln »L'Orient et le principe des nationalités». Författaren visar hur nationalitetsrörelsen liksom en våg reser sig i yttersta Östern i Japan och Kina och sedan över Asien väller in över Europa och på Balkan framkallar

den gungning, som sätter Europas fred och säkerhet i fara. Kapitlet hör till de mest effektfulla i hela arbetet, och sammanställningen av händelserna är kanske skickligare gjord än någon annanstädes. Det existerar ett geografiskt sammanhang mellan de tilldragelser, som här skildras, och det existerar även ett kronologiskt sammanhang. Men existerar det ett inre orsakssammanhang av det slag författaren vill antyda? Den saken kan betvivlas. Skottet i Sarajevo gav anledning till en allmän uppgörelse, som syntes icke kunna längre uppskjutas, och nationalitetsrörelserna på Balkan bidrogo som medverkande orsaker, men de spelade av allt att döma en mindre roll än författaren synes tillmäta dem, och deras samband med de asiatiska är tillfälligt.

Om Halévys lärdom och skarpsinne gör hans verk till en pålitlig handbok och en värdefull uppslagsbok, göra hans litterära egenskaper det till en städse angenäm, stundom spännande läsning. Ty han är en stilens mästare. Den egenart, som anses tillhöra hans modersmål, klarhet och nyansrikedom, äger hans formgivning. Han skapar omväxling och rikedom utan att gå till retoriska överdrifter, och hans stil är alldeles fri från denna löst påhängda prydnadsretorik, som icke står i något sammanhang med det ämne den draperar. Ett av de medel författaren använder för att levandegöra sin framställning är personkarakteristiken. Mera sällan underkastar han sig mödan att teckna sina gestalter i helfigur. Men det finnes ett par ståtliga sådana porträtt. Ett av Salisbury,¹ gammal och trött, en cynisk vis, som genomskådat världen och vill ha ro och vila både för sin egen personliga del och för det gamla rike, vars förste tjänare han kallats att vara. Ett annat av Grey,² fågelskådaren och fiskaren, även han, ehuru i sina bästa år, en désabusé, utan personlig äregrighet, som mera låter sig föras med av händelsernas ström än själv leder dess riktning; flegmatisk både på grund av personlig disposition, en viss brist på känslövarme, och som skydd mot en påträngande och bullrande yttervärld. Oftast nöjer sig Halévy med att i några ord presentera de personer han inför i sin berättelse, han tecknar deras drag med några streck. En sådan presentation är nödvändig därför, att han rör sig med ett mycket stort antal människor, som i många fall äro för läsaren okända. Hans framställning överflödar av dessa små porträttsskisser; en del fulländade konststycken i sin genre. Här skall endast anföras ett exempel, karakteristiken av hertigen av Devonshire: »Le duc de Devonshire possédait à fond l'art de poser des premières pierres, d'inaugurer des congrès, de prononcer avec dignité, sur des questions qu'il ne connaissait pas, des discours que d'autres avaient écrits pour lui. Nons l'avons vu sans doute jouer un rôle actif dans la politique du rapprochement avec l'Allemagne; mais sans doute était-ce sa femme allemande qui avait pris l'initiative de ses démarches. Morne et grave, il présidait à ses intrigues diplomatiques comme il présidait à ses réceptions

¹ Épilogue, 1, s. 22 f.

² Épilogue, 2, s. 121 f.

mondaines. On ne lui connaissait qu'une passion profonde: c'était son écurie de courses». ¹ Förmodligen är värdesättningen icke fullt rättvis, och samma anmärkning kan göras vid andra tillfällen, men på detta sätt får författaren fram väsentliga drag hos de handlande personerna. Streckmaneret vid porträtteringen avser icke mer än en presentation, och i allmänhet ger den efterföljande handlingen en fullständigare och korrigerad bild av den stundom något karrikerade modellen.

Halévy älskar kontrastverkan, och antitesen är ett av de flitigast brukade medel, med vilka han skänker spänning åt sitt arbete och dramatiserar det historiska händelseförloppet. Icke minst vid personkarakteristiken begagnar han motsättningar. Chamberlain ställs upp mot Salisbury, Gorst mot Devonshire o. s. v. För att ge ett intryck av den nya atmosfären i underhuset efter valet 1906 låter han Balfour uppträda och utföra ett av sina konststycken i fråga om balansgång mellan frihandel och protektionism. Campbell-Bannerman underlåter att svara och får av Chamberlain en förebråelse för att han bryter mot den parlamentariska etiketten, som fordrade att ledaren av huset replikerade ledaren av oppositionen. Campbell-Bannerman svarar då ungefär följande: »Om herrarna vilja ha något att säga till om, få ni tala ur skägget, vi ha inte tid nu med sådana där futiliteter.» ²

Icke blott personer, även händelser ställas mot varandra. Överbrikerna i de sista kapitlen i arbetets senare del heta: »L'Anarchie dans la nation» och »L'Anarchie entre les nations». Titlarna äro suggestiva, framställningen är det ännu mer. I det första av dessa kapitel skildras de förutnämnda tre upproren, och författaren lyckas med sin fängslande berättarkonst nästan suggerera läsaren att tro, att England de sista åren före 1914 befann sig i ett tillstånd av fullständigt kaos och anarki. Vad gäller saken i själva verket? Det är här frågan om tre från varandra avgränsade rörelser med var för sig klart bestämda mål, som eftersträvas med all den ihärdighet och envishet och även brutalitet, som förmenas vara speciellt brittiska karaktärsdrag. Författaren meddelar själv alla nödvändiga fakta för en klar belysning av de olika rörelsernas ursprung, framväxt och syften men flätar sedan in dem i varandra för att dramatisera händelseförloppet. Konflikten i den irländska frågan hade visserligen på sommaren 1914 drivits till sin spets, och det är måhända försiktigast att inte uttala någon förmodan om vad som kunde ha inträffat på hösten, om icke världskriget kommit emellan. Men den irländska frågan hade flera gånger förut befunnit sig i ett tillnärmelsevis lika bekymmersamt läge utan att man ansett sig böra tala om det »söndrade konungariket». Överdriften är här påtaglig. Stilistiska hänsyn ha drivit författaren att avsiktligt i någon mån förvanska händelseutvecklingen.

Stilistiska hänsyn hava även dikterat författarens framställ-

¹ Épilogue, 1, s. 180 f.

² Épilogue, 2, s. 11.

ningsssätt i ett annat avseende. Han gör i en förbluffande utsträckning det personliga till det högsta i engelsk historia under denna tid. Och han kan göra det med mindre risk än många historiska skriftställare på grund av den utomordentliga sakkunskap han besitter. Men saken har principiellt sina betänkliga sidor, alldeles särskilt när det gäller England, och den skall därför här beröras. En landsman till Halévy¹ har påvisat den oproportionerligt stora plats biografien intar i den engelska litteraturen och därvid fällt omdömet, att den förråder en viss »politisk antropomorfism», att det engelska folket lider av androlatri. Det ligger sanning i dessa omdömen, och en främmande historieskrivare har anledning att taga sig till vara, när han behandlar engelska förhållanden. Halévy tar upp själva principfrågan på ett ställe i sitt arbete² och deklarerar sin egen ståndpunkt. Det rör sig därvid visserligen icke om inhemska engelska förhållanden utan om utrikespolitiska, närmare bestämt om orsakerna till det första balkankriget och upplösningen av det ottomanska väldet. Det finnes, säger han, två sätt att berätta dessa händelser: det ena är att förklara dem ur stormakternas intriger eller rättare sagt ur personliga ambitioner och rivaliteter hos dessa maktens sändebud; det andra ur s. k. inre orsaker. »Nous n'attribuons pas», avgör han, »à la diplomatie une telle influence sur les affaires du monde; c'est par des causes internes qu'il faut expliquer la désagrégation de l'empire ottoman».³ Detta hindrar honom icke att några sidor längre fram antyda, att sir Edward Grey's fiske möjligen hade ett lugnande inflytande på de nervösa diplomaterna på Londonkonferensen och därigenom bidrog till att för ögonblicket pacificera Balkan. Avsikten att liva skildringen är här tydlig, och ingen blir förledd. Ett annat lika oskyldigt exempel är hans redogörelse för den albanska gränsregleringsfrågan. Det skipades någorlunda tillfredsställande rättvisa vid detta tillfälle mot den nyupprättade staten, något som, enligt vad Halévy meddelar, förnämligast berodde på, att av de båda engelska ledamöterna i de tvenne gränslägningskommissionerna den ene var tyskvän och den andre en passionerad jägare, som ville försäkra sig om att villebrådet i hans blivande jaktmarker icke skulle oroas av skottväxling vid alltför näraliggande gränser.⁴ Men när den radikala utformningen av den liberala regeringens olika sociala reformprojekt endels förklaras ur rivaliteten mellan Winston Churchill och Lloyd George om majoritetens gunst och popularitetens varmaste solsken, blir saken icke längre så oskyldig. En mindre uppmärksam läsare, som icke aktgär på hur författaren tidigare tagit förbehåll eller senare korrigerar sig, föres lätt vilse.

Vill man antropomorfisera det historiska skeendet, synes en an-

¹ Boutmy, *Essai d'une psychologie politique du peuple anglais au 19e siècle*, 5 éd. Paris 1922, s. 229 ff.

² *Épilogue*, 2, s. 609.

³ *loc. cit.*

⁴ *Ibid.* 626.

nan metod än den av författaren i stor utsträckning tillämpade inbjuda till mindre gensaga. Den består i att ådagalägga, huru litet svängrum händelsernas sätt att forma sitt eget sammanhang i själva verket bereder den enskildes vilja. Ett sådant betraktelsesätt gör icke därför den historiska processen mindre dramatisk, den gör inte dess rent mänskliga intresse obetydligare. Som stilmedel har det ett icke mindre konstnärligt värde, och framför allt kommer det sannolikt sanningen närmare. Det är ägnat att förvåna, att icke Halévy med sin klara och nyktra verklighetsuppfattning och sin säkra konstnärliga instinkt mera medvetet begagnat detta medel. Indirekt kan han sägas ha nyttjat det. Ty det är reflexioner av denna art, som tränga sig på en, då man läser författarens historia om de två decennier, som föregingo världskriget. Alla mänskliga ansträngningar till trots knöto sig en för en maskorna i det nät, som 1914 drog in Europa i katastrofen.

Bror-Gösta Cederström.

Till red. insända skrifter.

- Ekonomisk Tidskrift.* 1933. H. 2. Uppsala 1933.
- Finländs officiella statistik.* XXVI. Arbetsstatistik. Understödkassor år 1930. — XXXII. Sociala specialundersökningar. Den tekniska personalens arbets- och aylöningsförhållanden år 1929. Hfors 1933.
- Finsk Kommunaltidskrift.* 1933. N:r 3—4. Hfors 1933.
- Finsk Tidskrift för vittnerhet, vetenskap, konst och politik.* T. CXIV. H. V—VI. Hfors 1933.
- Helsingfors stads statistik.* Hälso- och sjukvård 1931. Del 1. Hfors 1933.
- Historisk Tidskrift.* 1933. H. 2. Sthlm 1933.
- Il Secolo Fascista.* 1933. N:o 12—16. Roma 1933.
- Industria.* Årg. XXIX. N:o 13—17. Sthlm 1933.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Revue Internationale d'Agriculture. 1933. N:o 5—6. Rome 1933.
- Internationat labour review.* Vol. XXVII. N:o 6. Genève 1933.
- Kommerciella Meddelanden.* Årg. 20. N:r 11—14. Sthlm 1933.
- Konsumentbladet.* 1933. N:r 24—32. Sthlm 1933.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle.* 1933. H. 1. Gefle 1933.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XXVIII. N:r 24—32. Hfors 1933.
- Nationalekonomisk Tidsskrift.* 1933. H. 3. Kbhvn 1933.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1933. N:o 3. Sthlm 1933.
- Skandinaviska Kreditaktiebolaget.* Kvartalsskrift. 1933. N:r 3. Sthlm 1933.
- Social Tidskrift.* 1933. N:r 6—7. Hfors 1933.
- Sociala Meddelanden.* 1933. N:r 6—7. Sthlm 1933.
- Statistisk Månadsskrift.* Årg. 28. N:r 5—6. Sthlm 1933.
- Statistisk Årsbok för Sverige.* 1933. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1933.
- Statsökonomisk Tidsskrift.* 1933. H. 3. Oslo.
- Sunt Förnuft.* Årg. XIII. N:r 5. Sthlm 1933.
- Svensk Finanstidning.* Årg. XI. N:r 38—47. Sthlm 1933.
- Svensk Juristtidning.* 1933. H. 4. Sthlm 1933.
- Sveriges officiella statistik.* Arbetstidsförhållandena inom detaljhandeln. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1933.
- Tiden.* 1933. N:r 6—8. Sthlm 1933.
- Tidsskrift for Rettsvidenskap.* 1933. H. 2. Oslo.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 38. Heft 1. Jena 1933 (tr. Hamburg).
- Årsbok för Sveriges kommuner.* 1933. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1933.
- LUNDBORG, RAGNAR, De britiska dominions folkrättsliga ställning. (Särtryck ur Nordisk Tidsskrift för international Ret. 1933. Vol. 4. Fasc. 1—2). Kbhvn 1933.
- Moderna bostadsproblem. Från stadsplan till bostaden som hem. Sthlm 1933. Kooperativa förbundets bokförlag.

Försäkringsaktiebolagen "Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1933 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar ca	2.500.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar ca	215.000.000 kronor
Ränteförsäkringar ca (årligen)	1.200.000 kronor

Den 1 januari 1933 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder över	80.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser)	9.300.000 kronor)